

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Μεταπτυχιακή εργασία

**Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ
ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ**

υπό

ΜΑΡΙΑΣ Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ,
A.M. 7566011200011

Πτυχιούχου

Κλασσικής Φιλολογίας, Università degli studi di Milano, Italia 2007
2008 αναγνώριση ΔΟΑΤΑΠ

ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΕΣ – ΕΛΛΗΝΟΪΤΑΛΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ- ΙΣΤΟΡΙΑ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

2022

Εποπτεύοντες καθηγητές:

Καθηγητής: Ι. Δ. Τσόλκας **Επιβλέπων**

Καθηγητής: Γ.Γ. Ζωρας **Επιβλέπων**

Καθηγητής: Γ. Δ. Παγκράτης **Επιβλέπων**

Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ

Ο Ρήγας σπέρνει τον σπόρο της ελευθερίας, ενώ η αλυσοδεμένη Ελλάδα του δείχνει τον τύραννο σουλτάνο¹.

«Μετά πολλούς αιώνας [σκλαβιάς] Ρήγας ο Βελεστινλής σπύρει τον σπόρον της ελευθερίας εις τους Έλληνας και τους ενθαρρύνει οδηγών αυτούς τον τρόπον της απελευθερώσεώς των. Οι Έλληνες ενθουσιασθέντες και ενθαρρυσθέντες από τους λόγους του Ρήγα έλαβον τα όπλα υπέρ της ελευθερίας²»

*Ήλιε μου να ‘σαι μαρτυρία
το αίμα ως την σταλαγματιά
Για την Πατρίδα χύνω!*

¹ Πρόκειται για παράσταση του 1836 που έγινε από τον Παναγιώτη Ζωγράφο υπό την καθοδήγηση του στρατηγού Μακρυγιάννη. Καραμπερόπουλος Δημήτριος, «Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης», Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σελίδες 84-95

² Στρατηγός Μακρυγιάννης

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή	7
Μέρος Α΄	10
Ιστορικό πλαίσιο: Ευρώπη, Ιταλία και Ελλάδα	11
Ιταλία	13
Ελλαδικός χώρος	14
Μέρος Β΄	20
Εργοβιογραφία του Ρήγα Φεραίου	21
Τα Ολύμπια	4647
Μέρος Γ΄	53
Ο Ρήγας γνωστός στην Ευρώπη	54
Επιδράσεις του έργου του Ρήγα στην ιταλική ποίηση και πεζογραφία του 19^{ου} αιώνα	56
Ιταλοί λογοτέχνες που αναφέρουν στο έργο τους τον Ρήγα	60
Angelo Brofferio	61

Aleardo Aleardi	62
Ippolito Nievo	64
Giuseppe Carducci	67
Luigi Mercantini	70
Άλλες αναφορές	75
Mario Rapisardi	77
Επίλογος	79
Βιβλιογραφία	82

Ευχαριστίες

Το βασικό μου πτυχίο είναι στον τομέα της Ιστορίας. Χρειάστηκε το μεταπτυχιακό μου, όμως, για να συνειδητοποιήσω τη σύνδεση των δύο λαών που τόσο με έχουν σημαδέψει: του ελληνικού στον οποίο ανήκω εκ γενετής και στον ιταλικό που μου άνοιξε την αγκαλιά του και με φιλοξένησε στα χρόνια των σπουδών μου για να πω και γω, όπως ο Nievo, «ecco che io ho diviso il mio cuore fra le due patrie più grandi e sventurate che uomo possa sortire nascendo».

Φτάνοντας στο τέλος αυτών των σπουδών πια νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου σε αυτήν την πορεία παρόλα τα προβλήματα που σημάδευσαν την πορεία μου.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να δώσω στους καθηγητές μου και το διοικητικό προσωπικό του τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΕΚΠΑ που με συνόδευσαν σε αυτήν την προσπάθεια και δεν δίστασαν να με βοηθήσουν σε κάθε ανάγκη μου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω στον καθηγητή μου και Α' Επιβλέποντα κ. Ιωάννη Τσόλκα ο οποίος ήταν πάντα ενθαρρυντικός και διαθέσιμος να ακούσει τα προβλήματα μου, τις απορίες μου, τις ανησυχίες μου κατά τη διάρκεια της δουλειάς μου. Τον ευχαριστώ, επίσης, γιατί κοντά του είχα την ευκαιρία να ταξιδέψω στο χρόνο και να γεμίσω με γνώσεις τη σκέψη μου και την καρδιά μου.

Είμαι, επίσης, ευγνώμων, στους συνεπιβλέποντες καθηγητές μου τον κ. Γεράσιμο Παγκράτη και τον κ. Γ. Ζώρα για την προσεκτική ανάγνωση της εργασίας μου και τις προτάσεις τους.

Πάνω από όλα, όμως, είμαι ευγνώμων στους γονείς μου και τον αδελφό μου που με συνδράμανε όλο αυτόν τον καιρό με όποιον τρόπο μπορούσαν να φανταστούν παρακάμπτοντας τα όποια προβλήματα παρουσιάζονταν μπροστά μας.

Αφιερώνω αυτή την εργασία στους γονείς μου και τους ευχαριστώ πολύ για όλα!!!

Μαρία Αθανασιάδου

Εισαγωγή

«Απάντηση στο ερώτημα: Τι είναι διαφωτισμός;»

«Sapere aude! Να έχεις το θάρρος να
μεταχειρίζεσαι τον δικό σου νου! Αυτή είναι η
εμβληματική φράση του διαφωτισμού³»

Kant

Δεν πρόλαβε να αλλάξει τον κόσμο, όπως έλπιζε. Δεν πρόλαβε να δει τους καρπούς που έσπειρε. Τους έσπειρε, όμως. Και καρποφόρησαν και άλλαξαν την κατάσταση όλη στη Βαλκανική. Ο Ρήγας ο δικός μας, τόλμησε να ονειρευτεί μία άλλη πραγματικότητα. Τόλμησε να φανταστεί την απόλυτη αλλαγή, κοινωνική, πολιτική. Ήταν δυναμικός, ήξερε τι ήθελε και πώς να το διεκδικήσει. Οργανώθηκε και κατάφερε σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα να ξεσηκώσει τις καρδιές χιλιάδων Ελλήνων και Βαλκάνιων. Δούλεψε κάτω από τη μύτη των Αυστριακών και δεν τον κατάλαβαν. Μέχρι που ήρθε η προδοσία. Γιατί πάντα μία προδοσία φέρνει τις αλλαγές, μία προδοσία σταματά τα όνειρα. Πονάει η προδοσία, όχι μόνο αυτόν που προδόθηκε άμεσα αλλά και αυτόν που προδόθηκε έμμεσα, τον λαό, όλους αυτούς που είχαν ελπίσει. Όταν, όμως, το νερό αρχίσει να κυλά, τίποτα δεν το σταματά. Μπορεί να καθυστερήσει αλλά θα βρει τον στόχο του. Και αυτό έγινε. Άργησε αλλά κύλησε. Στα χνάρια που άφησε πίσω του 23 χρόνια μετά περπάτησαν χιλιάδες Έλληνες και αργότερα Σέρβοι, Ρουμάνοι, κτλ, κτλ. Ο λαός δεν τον ξέχασε και τα λόγια του νανούρισαν μωρά μέχρι να γίνουν άντρες και γυναίκες, να σηκώσουν κεφάλι και να πάρουν τη μοίρα τους στα χέρια τους.

Δεν ήταν ένας τυχαίος άνδρας και δεν έζησε σε μία τυχαία εποχή. Αφουγκράστηκε τις αλλαγές να έρχονται. Είδε τον άνεμο της αλλαγής να αλλάζει τη μοίρα όλης της Ευρώπης και να ανατριχιάζουν τα φαντάσματα τους παρελθόντος στο άκουσμα του. Συνειδητοποίησε πριν από τους περισσότερους ότι είχε φτάσει η ώρα – *ήγγικεν η ώρα* – για ξεσηκωμό. Των Ελλήνων, των Βαλκάνιων γενικότερα ξεσηκωμό ενάντια στον δυνάστη που τους έκλεβε το δικαίωμα ύπαρξης και ονείρου. Είδε με θαυμασμό την Γαλλική Επανάσταση και συνειδητοποίησε ότι μετά από αυτήν τίποτα δεν θα ήταν ίδιο πάλι στον κόσμο. Το άκουσμα των ιδεών που πρέσβευε έκανε την καρδιά του να

³ Ο *Ανώνυμος* της *Ελληνικής Νομαρχίας* το 1806 θα πει απλά: «*Στοχάσου και αρκεί*»

σκιρτήσει. Στηρίχτηκε δυνατά στην περηφάνεια του για το αρχαίο παρελθόν του έθνους του, την πίστη του και τις νέες ιδέες που αναστάτωναν τον κόσμο.

Ταυτόχρονα η Ευρώπη ήταν έτοιμη να αφουγκραστεί τη δίψα των Ελλήνων για ελευθερία. Το φιλελληνικό κίνημα ήταν έντονο στις περισσότερες χώρες. Οι λόγοι ήταν πολλοί. Γενιές ολόκληρες είχαν γαλουχηθεί με τα κείμενα των αρχαίων Ελλήνων και η αρχαιολογική σκαπάνη έφερνε στο φως ρωμαϊκά και ελληνικά στοιχεία. Έλληνες ταξίδευαν σιγά σιγά για σπουδές ή εμπόριο στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ευρώπης, γνωρίζονταν με τους ντόπιους,μίλαγαν για τα δεινά τους και συγκινούσαν τις ψυχές των φίλων τους. Πρωτίστως, όμως, η Γαλλική Επανάσταση είχε γκρεμίσει τα πάντα στο πέρασμα της και είχε προετοιμάσει την νέα ευρωπαϊκή σκέψη.

Η Ιταλία είναι μία από τις χώρες που δέχθηκε με ενθουσιασμό την ιδέα της ελληνικής επανάστασης. Στους δικούς μας αγώνες είδαν τους δικούς τους, στις δικές μας ελπίδες ακούμπησαν τις δικές τους. Οι μορφές των ηρώων μας έγιναν πρότυπα για τους δικούς τους. Στην προσπάθεια τους να γίνουν ένα έθνος είδαν τον ελληνικό αγώνα για ελευθερία ως το καλύτερο παράδειγμα. Ο Ippolito Nievo στο έργο του *Le confessioni d' un italiano* αναφέρει:

ecco che io ho diviso il mio cuore fra le due patrie più grandi e sventurate che uomo possa sortire nascendo. ... a Corfù s'imbarcarono parecchi Italiani fuggiti da Napoli e dal Piemonte che si proponevano di versar per la Grecia il sangue che non avean potuto spargere per la propria patria. ... Te lo ripeto, Carlo -... Mandaci i tuoi figli: per essere buoni Italiani converrà si facciano un pochettino Greci; e allor vedremo quello che non si vide finora⁴.

Ο Ρήγας είναι ένας από αυτούς τους ήρωες που κέντρισαν το ενδιαφέρον τους. Τον αναφέρουν στα ποιήματά τους, στα κείμενά τους με θαυμασμό! Ποθούν να μοιάσουν σε αυτόν, να προσφέρουν όπως αυτός στη χώρα τους.

⁴ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004, σσ. 186-187

«να που και γω μοίρασα την καρδιά μου ανάμεσα στις δύο πιο μεγάλες και άτυχες πατρίδες που μπορεί ένας άνθρωπος να γεννηθεί... στην Κέρκυρα φτάνουν αρκετοί Ιταλοί πρόσφυγες από τη Νάπολη και από το Πιεμόντιο που προτείνουν να χύσουν για την Ελλάδα το αίμα τους που δεν μπόρεσαν να χύσουν για τη δική τους πατρίδα ... σου το ξαναλέω, Κάρλο ...Στείλε μας τα παιδιά σου, για να είναι καλοί Ιταλοί θα πρέπει να γίνουν λιγάκι Έλληνες, και τότε θα δούμε αυτό που δεν μπορούμε να δούμε μέχρι τώρα.»

ΜΕΡΟΣ Α΄

Ιστορικό πλαίσιο: Ευρώπη, Ιταλία και Ελλάδα

Παγκόσμιες εξελίξεις

Η περίοδος που μας ενδιαφέρει είναι το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα. Είναι το χρονικό διάστημα που ζει και δρα ο Ρήγας. Ο 18^{ος} είναι ο αιώνας της αστικής τάξης και του Διαφωτισμού. Υπάρχει μία ποικιλομορφία κρατών που παρά τις άπειρες συρράξεις προσδίδουν στη Δυτική Ευρώπη μία αίσθηση ενότητας την οποία όλοι από το πόστο τους νιώθουν την ανάγκη να διατηρήσουν και να μην επιτρέψουν να υποκύψει σε μία «παγκόσμια μοναρχία» του όποιου μονάρχη (Carlo V, Filippo II, Luigi XIV) και χαθεί η *ελευθερία της*. Ο Βολταίρος βλέπει την Ευρώπη σαν ένα είδος μίας μεγάλης δημοκρατίας, μοιρασμένης σε διάφορα Κράτη, κάποια μοναρχικά, κάποια ανάμεικτα, κάποια αριστοκρατικά, κάποια λαϊκά αλλά όλα ενωμένα το ένα με το άλλο, όλα με την ίδια θρησκευτική βάση και τις ίδιες αρχές αστικού δικαίου και πολιτικής, άγνωστες σε άλλες περιοχές της γης⁵.

Νέες οικονομικές δυνάμεις αναδεικνύονται όπως η Ολλανδία, που αναζητώντας πλούτο και χέρια φθάνουν σε περιοχές πολύ έξω από την Ευρώπη. Η Αγγλία παίρνει ηγετικό ρόλο όχι μόνο χάρη στο αποτέλεσμα του Επταετούς πολέμου (1756-1763) που ματοκύλισε την Ευρώπη και τον κόσμο ολόκληρο και ανέδειξε την Βρετανία σε υπερδύναμη της εποχής της, αλλά και χάρη στις κτίσεις της στην Ανατολή που δίνουν νέα ώθηση στο εμπόριο της και στη βιομηχανία της που πρέπει να ανταποκριθεί στη ζήτηση προϊόντων στις νέες αγορές της. Ακολουθεί η άνοδος του καπιταλισμού. Η Γαλλία ακολουθεί λιγότερο γρήγορα τις εξελίξεις αυτές λόγω της ήττας στον επταετή πόλεμο. Παρόλα αυτά τα λιμάνια της, Μασσαλία, Μπορντώ, Ναντ, κτλ ανθούν. Η Αμερική αν και απομακρυσμένη αναπτύσσεται. Για πρώτη φορά μετά από αιώνες αναφέρεται το δικαίωμα στην ελευθερία από πολλούς σε διάφορα σημεία της Ευρώπης.

Ο πλούτος φέρνει άνεση και αυτή μόρφωση, σκέψη. Ο Λοκ μιλάει για ελευθερία και λέει ότι οι λαοί έχουν την τάση να υποτάσσονται στην αδικία και την άσχημη διακυβέρνηση αλλά όταν μία σειρά καταχρήσεων και παράνομων πράξεων που πλήττουν την ελευθερία του και την περιουσία του λαμβάνουν χώρα τότε σηκώνεται

⁵ Desideri Antonio, *Storia e storiografia*, Volume 2, casa editrice G. D'Anna, Messina-Firenze, 1990, σ. 10

να υπερασπιστεί τα δίκια του, και τότε η επανάσταση είναι νόμιμη⁶. Η σκέψη του 18^{ου} αιώνα κλείνεται στις σελίδες της Εγκυκλοπαίδειας, της πιο αξιοθαύμαστης πολεμικής μηχανής, όπως είπε ο De Sanctis. Εκεί αναφέρονται ιδέες πρωτόγνωρες. Το Κράτος ως ένωση ατόμων σε ένα σώμα, προερχόμενο από την θέληση και τη δύναμη του καθενός από αυτούς. Η *Ιδιοκτησία* ως κάτι που κάθε άνθρωπος επιθυμεί και ποτέ κανείς, όσο και να αγαπά τους άρχοντες, δεν είχε διάθεση να παραδώσει πλήρως. Ο Φιλόσοφος είναι το άτομο που αντιλαμβάνεται τους λόγους που τον ωθούν να δρα. «Η Χάρης ορίζει πώς δρα ο Χριστιανός, η λογική ορίζει τον φιλόσοφο»⁷.

Ο Ρουσσώ μιλά για Δημοκρατία και Έθνος. Ο ίδιος λέει ότι ο άνθρωπος είναι πολύ περισσότερα από όσα ο ορθολογισμός παραδέχεται. Τονίζει ότι είναι συναίσθημα και καρδιά. Και αυτά πρέπει να τα ξαναβρεί. Συνεχίζει το 1754 μιλώντας για τη διάκριση των ανθρώπων και λέει ότι αρχικά ο άνθρωπος ζούσε ελεύθερος, καλός, υγιείς, ευτυχισμένος. Τη στιγμή που κάποιος σκέφτηκε να πει «αυτό είναι δικό μου», και κάποιος το δέχτηκεν άλλαξαν όλα⁸. Η σκέψη του συνεχίζει και πιο πέρα και λέει ότι τη στιγμή που οι πολίτες συμμετέχουν οικειοθελώς σε δημόσιες συνελεύσεις τότε το Κράτος είναι πράγματι ελεύθερο. Και ο Adam Smith τονίζει ότι κάθε άνθρωπος πρέπει να είναι ελεύθερος να αναζητήσει το συμφέρον του.

⁶ Idem, σ. 30

⁷ Idem, σ. 33

⁸ Idem, σ. 45

Ιταλία

Τον 17^ο αιώνα η Ιταλία βρίσκεται στο περιθώριο της Δ. Ευρώπης και έχει μία επαρχιακή εικόνα. Είναι ορατές, όμως, οι αλλαγές. Υποχωρεί η ισπανική κυριαρχία υπέρ της γαλλικής και της αυστριακής. Αρχίζει να φθίνει η δύναμη της Βενετίας στον Μεσογειακό χώρο διατηρώντας πλέον μόνο τα Ιόνια νησιά. Μειώνεται το γόητρο του Πάπα ενώ τα επαναστατικά κινήματα κατά των Ισπανών στον 18^ο αιώνα τα διαδέχονται πόλεμοι και καταστροφές. Τρεις μεγάλοι πόλεμοι αφήνουν τα ίχνη τους στην ιταλική πραγματικότητα: ο πόλεμος της ισπανικής διαδοχής (1700-1714), ο πόλεμος της πολωνικής διαδοχής (1733-1735), ο οποίος διαδραματίζεται σε ιταλικό έδαφος, και ο πόλεμος της αυστριακής διαδοχής (1740-1748)⁹.

Αρχίζει μία νέα περίοδος με κύριο χαρακτηριστικό τη νέα μορφή πολιτικής κατάστασης. Εδραιώνεται η αυστριακή εξουσία στο βόρειο τμήμα ενώ γενικότερα έχουμε μειωμένη ξένη παρουσία στο χώρο (εκτός των Αυστριακών είναι και οι Βουρβόνοι στη Νάπολη). Το Piemonte αυξάνει το κύρος και τη δύναμη του ενώ παράλληλα παρακμάζουν οι δύο μεγάλες ναυτικές δυνάμεις του παρελθόντος, η Βενετία και η Τζένοβα¹⁰.

Τα κράτη που υπάρχουν στην Ιταλία την περίοδο αυτή, επομένως, είναι η Αυστρία στο Βορρά, το Granducato της Toscana, η Βενετία, το κράτος του Βατικανού και το Βασίλειο της Νάπολης της Σικελίας καθώς και άλλα μικρότερα δουκάτα.

Το 1796 αρχίζει η είσοδος των γαλλικών στρατευμάτων στην Ιταλία ελευθερώνοντας την κυρίως από την Αυστρία. Οι νίκες τους ήταν ένας πραγματικός πολιτικός σεισμός. Κρατίδια αιώνων εξαφανίστηκαν και σύνορα σταθερά ακυρώθηκαν στο πέρασμα των στρατιωτών της Γαλλίας φέρνοντας, αρχικά τουλάχιστον, ενθουσιασμό στους κατοίκους.

⁹ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004, σσ. 11-12

¹⁰ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σσ. 13

Ελλαδικός χώρος¹¹

Οι Έλληνες μετά την άλωση το 1453 έμειναν μόνοι τους απομονωμένοι κάτω από έναν υποδεέστερο πολιτισμικά δυνάστη. Η Ιταλία μέσω της Βενετίας και των άλλων μεγάλων ναυτικών δυνάμεων της ήταν από τις λίγες πηγές φωτός. Εκτός από τους Έλληνες που αμέσως αναζήτησαν καταφύγιο στην αγκαλιά της η ίδια υπήρξε τόπος επαφής με τη διανόηση, την επιστήμη και το πνεύμα. Από τον 17ο αιώνα και μετά οι Έλληνες την επισκέπτονται για σπουδές, στα πανεπιστήμια της κεντρικής και, κυρίως, βόρειας Ιταλίας με αυξανόμενο αριθμό φοιτητών κάθε αιώνα. Ιδρύουν οικονομικές αποικίες οι οποίες αποτελούν σταθμούς για εμπόριο και ανταλλαγές. Στην Πάντοβα και στη Βενετία έχουμε τις πρώτες προσπάθειες για δημιουργία ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων για Έλληνες. Έτσι, στη Βενετία ιδρύεται η Φλαγγίνειος Σχολή ενώ στη Πάντοβα ένα σεμινάριο-κολέγιο. Στη Βενετία πάλι παίρνονται αποφάσεις για τη δημιουργία σχολείων στον υπόδουλο ελλαδικό χώρο. Εκεί λειτουργούν και ελληνικά τυπογραφία ήδη από τον 16ο αιώνα¹².

Στον ελλαδικό κόσμο τόσο το 1759 όσο και το 1760 έχουμε βίαιους εξισλαμισμούς των χριστιανικών πληθυσμών στην Μακεδονία, τη Δ. Στερεά και τη Β. Ήπειρο. Την ίδια στιγμή, όμως, έχουμε φως που ανατέλλει με την παρουσία του πατρο-Κοσμά στην Αιτωλοακαρνανία, την ίδρυση της Παλαμιαίας Σχολής στο Μεσολόγγι το 1760 και της σχολής του Ναυπλίου το 1765. Λίγο αργότερα θα αρχίζουν οι εκδόσεις τόσο μεταφράσεων όσο και πρωτότυπων έργων. Ένα από αυτά είναι το 1760 η *Ηθική Φιλοσοφία* του Ιώσηπου Μοισιόδακα¹³.

¹¹ Αποφεύγεται η χρήση της ονομασίας «Ελλάδα» απλά και μόνο γιατί δεν υπάρχει Ελλάδα τότε και γιατί η χρήση της δηλώνει μικρότερης γεωγραφικής έκτασης χώρο από αυτόν που μας ενδιαφέρει.

¹² Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σελ.34-35

¹³ Ανδρέου Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002 σελ. 43

Ο Ρήγας στο έργο του *Νέος Ανάχαρσις* αναφέρεται σε τέτοια άσχημα γεγονότα:

Οι συχνοί άδικοι φόννοι κατά των χριστιανών, οπού γίνονται την σήμερον εδώ, ήθελον ερημώσει εξ ολοκλήρου αυτήν την πόλιν, αν αι φυσικαί χάριτές της δεν ήθελον τους αναγκάζει να υπομένουν όλα, δια ν'αφήσωσι κάν τα κόκκαλά των εκεί οπού ετάφησαν και οι προπάτορές των. Ο Ανάχαρσις δεν εστέκετο μήτε μίαν στιγμὴν τώρα, αλλ' έφευγε να κρυφθῇ το γλυγορώτερον εις τα ενδότερα της Σκυθίας του.

Η περίοδος αυτή είναι σημαντική και για την Ρωσία και τη στάση της απέναντι και στο ελληνικό έθνος καθώς το 1762 θα ανέβει στο θρόνο η Αικατερίνη η Β'. Ένα πρώτο αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος είναι ο ανταγωνισμός Ρώσων και Άγγλων για την επιρροή στα Βαλκάνια. Οι Ρώσοι έχοντας ήδη στον νου τους την σύγκρουση με τους Οθωμανούς διατρέχουν τα Βαλκάνια για να ξεσηκώσουν τους καταπιεσμένους ομόθρησκους τους εναντίον των δυναστών τους. Όντως το 1768 έχουμε έναν ακόμα ρωσοτουρκικό πόλεμο και οι πιέσεις των Ρώσων εντείνονται με αποτέλεσμα πολλά μέλη της ελληνικής άρχουσας τάξης τόσο στην Πελοπόννησο όσο και στην Στερεά να προσχωρήσουν στο φιλορωσικό στρατόπεδο. Έτσι, όταν το 1769 ξεσπούν τα Ορλωφικά πολλοί Έλληνες του νότιου ελλαδικού χώρου ξεσηκώνονται ελπίζοντας στην απελευθέρωση με τη βοήθεια και στήριξη των Ρώσων. Απελπίζονται, όμως, ολοκληρωτικά όταν συνειδητοποιούν ότι αυτοί τους εγκατέλειψαν στην εκδικητική λαίλαπα Τούρκων αλλά και των αλβανικών συμμοριών, κυρίως στην Πελοπόννησο όπου καταστρέφονται αγροτικοί πληθυσμοί και ανθεί το δουλεμπόριο, αναγκάζοντας μεγάλα τμήματα πληθυσμού να μεταναστεύσουν στα Επτάνησα¹⁴.

Σε αυτά τα χρόνια γεννιούνται πολύ σημαντικές μορφές του Έθνους: Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Αθανάσιος Ψαλίδας, Ιωάννης Βηλαράς και άλλοι.

Στον οικονομικό τομέα έχουμε τη συρρίκνωση της εμπορικής δραστηριότητας των ελληνικών αστικών κέντρων στη Δ. Ελλάδα αλλά και την επιβολή βαριάς φορολογίας σε όλο τον ελλαδικό χώρο.

Ο Διαφωτισμός θα αναδείξει την ωριμότητα της ελληνικής πολιτιστικής παράδοσης με πολλούς εκφραστές του όπως τον Κοραή, τον Ανθρακίτη, τον Μηνιάτη, τον Ευγένιο Βούλγαρη και τον Ρήγα.

Όσον αφορά την Ιταλία αναβρασμός μεταφράσεων επικρατεί. Ο Κοραής μεταφράζει το έργο του Cesare Beccaria *Dei delitti e delle pene*. Ο πολιτιστικός αυτός αναβρασμός περνά μέσα από τα νησιά του Ιονίου όπου συναντιούνται οι 2 λαοί αλλά και την υπόλοιπη σήμερα Ελλάδα. Παράλληλα, οι δύο λαοί μοιράζονται κοινούς

¹⁴ Ανδρέου Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002, σ. 44

αγώνες για απελευθέρωση έχοντας ως βάση τη νέα θεωρητική βάση της γαλλικής επανάστασης¹⁵.

Η Ελλάδα βοηθιέται και από τους συχνούς ρωσοτουρκικούς πολέμους που εξασθενούν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η Οθωμανική αυτοκρατορία είχε μείνει παρατηρητής στον Επταετή πόλεμο περιμένοντας να εκμεταλλευτεί τις συνθήκες προς όφελος της. Δεν μπόρεσε, βέβαια, να μείνει τελείως αλώβητη καθώς οι συνέπειες αυτού του πολέμου είχαν επίπτωση και στον χώρο επικράτειας της. Έτσι, μετά τη λήξη του έχουμε μεγάλη έλλειψη τροφίμων στην κεντρική Ελλάδα.

Οι δύσκολες αυτές συνθήκες θα ξεχαστούν όταν ο εξαετής ρωσοτουρκικός πόλεμος λήξει με τη μεγάλη νίκη της Ρωσίας και την επιβολή της συνθήκης του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Με αυτήν την συνθήκη θα δημιουργηθούν τελείως διαφορετικές συνθήκες και θα ευνοηθεί η δράση του ελληνικού εμποροναυτικού κεφαλαίου. Πολλοί Έλληνες θα μεταφερθούν στις περιοχές της Νότιας Ρωσίας ιδρύοντας δίκτυα εμπορικά πολύ προσοδοφόρα και χτίζοντας ακόμα περισσότερες γέφυρες για τον σκλαβωμένο ελληνισμό με τη φίλη Ρωσία.

Λίγο αργότερα, την Ελλάδα η οικονομική ανασυγκρότηση οδηγεί σε ταχεία ανάπτυξη που ως αποτέλεσμα έχει τη διαφοροποίηση των κοινωνικών δομών και την εδραίωση αστικών στοιχείων. Στα τέλη το 18ου αναπτύσσονται σημαντικά εμπορικά κέντρα (Χίος, Σμύρνη, Θεσσαλονίκη, Άρτα, Πάτρα, Ηράκλειο, Γιάννενα) και αυξάνεται ο ελληνικός εμπορικός στόλος.

Την ίδια στιγμή στη δυτική Ευρώπη έχουμε την απαρχή της βιομηχανικής επανάστασης (1775 ατμομηχανή του Τζέιμς Βαττ) τα αποτελέσματα της οποίας ακούγονται εξωπραγματικά στα αυτιά των υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Το 1787 αρχίζει δεύτερος ρωσοτουρκικός πόλεμος με αποτέλεσμα τα ρωσοαυστριακά στρατεύματα να κτυπήσουν τις παραδουνάβιες περιοχές. Την ίδια στιγμή στην άλλη άκρη του πλανήτη ψηφίζεται το αμερικάνικο σύνταγμα. Τον επόμενο χρόνο, το 1788, ξεσπά τουρκοαυστριακός πόλεμος ενώ ο Λάμπρος Κατσώνης ανοιχτά πια συγκρούεται με τον τουρκικό στόλο και ο Αλέξανδρος

¹⁵ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 36

Υψηλάντης (παππούς του ιδρυτή της Φιλικής εταιρείας) ανέρχεται στον ηγεμονικό θρόνο της Μολδαβίας.

Ακολουθεί την επόμενη χρονιά, το 1789, η γαλλική επανάσταση που έρχεται να γκρεμίσει συθέμελα το παρελθόν της Ευρώπης. Οι νέες ιδέες θα κατακλύσουν την Ευρώπη και θα φτάσουν και στον υπόδουλο ελληνικό χώρο.

Το 1790 η Πύλη αναθαρρεί λιγάκι καταστρέφοντας τον Κατσώνη στην Άνδρο ενώ ταυτόχρονα ο Αλή Πασάς στην Ήπειρο πραγματοποιεί την πρώτη του εκστρατεία κατά των Σουλιωτών¹⁶.

Το επόμενο έτος έχουμε τη δεύτερη εκστρατεία του Αλή Πασά στο Σούλι ενώ σιγά σιγά αρχίζει να επικρατεί ο Ροβεσπιέρος στη Γαλλία. Οι Έλληνες και οι Γάλλοι έχουν αρχίσει να νιώθουν σύντροφοι λαοί. Η Ρωσία χάνει έδαφος στη ψυχή όλων και η Γαλλία δείχνει το παράδειγμα: δεν έχει σημασία ποιος κυβερνά, σημασία έχει ότι ο λαός μπορεί να αλλάξει την κατάσταση και να έχει στα χέρια του όλη την δύναμη. Το 1793 ένας Γάλλος πράκτορας στο Βουκουρέστι αναφέρει ότι Γραικοί τον πλησιάζουν και του ζητούν τους στοίχους των διάσημων πια τραγουδιών της γαλλικής επανάστασης.

Οι νίκες του Ναπολέοντα κατά των αυστριακών ανατρέπουν την υφιστάμενη κατάσταση στην κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης (παππούς του ήρωα της Επανάστασης) διορίζεται οσποδάρης της Βλαχίας. Πρόκειται για μία περίοδο πνευματικού αναβρασμού. Μεταφράσεις μεγάλων έργων σύγχρονων διαφωτιστών αλλά και παλαιότερων έργων πλημμυρίζουν τα Βαλκάνια ενώ νέες εκδόσεις σημαντικών ελληνικών έργων κυκλοφορούν παντού.

Στις 17 Οκτωβρίου 1797 υπογράφεται η συνθήκη του Καμποφορμίου (campo Formio) με την οποία επισημοποιείται η ήττα της Αυστρίας από τις Γαλλικές δυνάμεις. Η Βενετία τελειώνει την ιστορία της ως Γαληνοτάτη Δημοκρατία και χάνει το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών της ενώ η Αυστρία εγκαταλείπει το Βέλγιο και

¹⁶ Ανδρέου, Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002 σ. 46

άλλα εδάφη και για αντάλλαγμα παίρνει εδάφη της Βενετίας. Η βόρεια Ιταλία και οι βενετικές κτίσεις στον ελλαδικό χώρο περνάνε στη δικαιοδοσία της Γαλλίας¹⁷.

¹⁷ Ανδρέου Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002 σ. 48

ΜΕΡΟΣ Β΄

«Εστάθη ο μεγαλύτερος ευεργέτης της φυλής μας. Το μελάνι του θα είναι πολύτιμο ενώπιον του Θεού, όσο το αίμα του το άγιο»

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

Καλύτερα μίας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή¹⁸

Εργοβιογραφία του Ρήγα Φεραίου

Η πρώτη απεικόνιση του Ρήγα Φεραίου, εικόνα 65 χρόνια μετά το μαρτύριό του, σε χαλκογραφία που δημοσιεύθηκε στο βιβλίο «Briefe eines Augenzeuges der griechischen Revolution von Jahre 1821...», Halle 1824.

Ο Ρήγας Φεραίος είναι μία από τις σημαντικότερες μορφές της προεπαναστατικής περιόδου στον ελλαδικό και βαλκανικό χώρο. Παρόλα αυτά πολύ λίγα γνωρίζουμε για τον ίδιο και τα περισσότερα τα ξέρουμε μέσα από τα αρχεία της αυστριακής

¹⁸ Οι στίχοι αυτοί (7 και 8) που αποτελούν ορόσημο για τη σκέψη του Ρήγα είναι ελεύθερη παράφραση από το διάσημο, τον 18^ο αιώνα, έργο του Άγγλου συγγραφέα Τζόζεφ Άντισον *Κάτωνα*. Την είχε χρησιμοποιήσει και ο Τζωρτζ Ουάσιγκτον. Το έργο είχε γίνει γνωστό σε όλη την Ευρώπη και φημισμένοι ζωγράφοι της εποχής είχαν ζωγραφίσει πίνακες απεικονίζοντας τον Κάτωνα να δίνει τέλος στη ζωή του γιατί δεν άντεχε στην ιδέα να ζήσει περιορισμένος. Το 1795, παραδείγματος χάριν, ο Guillaume Guillon Lethiere ζωγραφίζει πίνακα με τίτλο “La mort de Caton d’Utique” και το 1797 με τον ίδιο τίτλο ο Pierre-Narcisse Guerin (Ψαρρός Δημήτρης, *Πώς συλλογάζεται ο Ρήγας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2020, σσ. 28-33).

αστυνομίας, που βρέθηκαν πολύ αργότερα. Μέρος του βρέθηκε από τον Σπύρο Λάμπρο και τον Εμίλ Λεγκράν το 1892 και ένα δεύτερο μέρος το 1930 από τον Κωνσταντίνο Άμαντο¹⁹.

Ένας άνθρωπος αυτός, κατάφερε να εκμεταλλευτεί τις ιδιαίτερες συνθήκες της περιόδου και να ενώσει τον ελληνισμό σε όλη την κεντρική και νότια Ευρώπη με έναν κοινό σκοπό, αυτόν του κοινού εθνικού ξεσηκωμού και να συμβάλει στη δημιουργία ενός *μεγάλου ελληνικού δικτύου*, που δρούσε σαν σε παράλληλους κόσμους μέσα στον πανικό που επικρατούσε στο τέλος του 18^{ου} αιώνα. Πηγές του είναι η βυζαντινή παράδοση, η κλασική δόξα των προγόνων αλλά και, κυρίως, οι νεωτεριστικές ιδέες της επαναστατημένης Γαλλίας.

Ο Ρήγας είναι ο βασικότερος, ίσως, εκπρόσωπος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και μέσα από το έργο του έδωσε πνοή στα εθνικά οράματα των Ελλήνων και των υπόλοιπων Βαλκάνιων. Ο ίδιος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ανεξίτητος²⁰ αν και στο έργο του διαφαίνεται το χριστιανικό του αίσθημα αλλά δεν θεωρεί τη θρησκεία αρκετά σοβαρό στοιχείο για το σχηματισμό του κράτους που ονειρεύεται. Είναι πολέμιος κάθε τυραννίας και επιθυμεί να ξεσηκώσει όλους τους ραγιάδες.

Γεννήθηκε στα 1757 στο χωριό Βελεστίνο της Θεσσαλίας, στις αρχές του Επταετή Πολέμου που ματοκύλισε την Ευρώπη. Το Βελεστίνο, λόγω της εύφορης περιοχής όπου βρίσκεται, ήταν κατοικημένο από πολλούς Τούρκους ενώ οι Έλληνες ζούσαν σε χριστιανικούς μαχαλάδες και διακινδύνευαν πολλά. Το όνομα του ήταν Ρήγας και υπέγραφε αρχικά ως Ρήγας Κυριτζή, υποδηλώνοντας το όνομα του πατέρα του²¹. Αργότερα, όταν πήγε να σπουδάσει στο Πήλιο στο σπουδαίο σχολείο όπου λειτουργούσε θαυμαστή βιβλιοθήκη με τα βιβλία που είχε φέρει ο τέως πατριάρχης Καλλίνικος Γ'²², του αποδόθηκε το Βελιστινλής για να δηλωθεί ο τόπος καταγωγής του. Λέγεται ότι μετά την αποφοίτηση του από το σχολείο της Ζαγοράς για ένα χρόνο ήταν δάσκαλος στο χωριό Κισσός. Το επίθετο Φεραίος θα το δούμε πρώτη φορά το 1797 στο βιβλίο του *Νέος Ανάχαρσις* στο οποίο προτάσσεται, όπως συνηθιζόταν ένα εγκωμιαστικό επίγραμμα. *Εις τον Φεραίον Ρήγαν* είναι η ανώνυμη προσφώνηση.

¹⁹ Ψαρρός Δημήτρης, *Πώς συλλογάται ο Ρήγας*;, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2020, σ.12,

²⁰ «Στην πίστιν του καθέναν ελεύθερος να ζή». (Θούριος, στίχ. 43)

²¹ Το όνομα Κυριτζής είναι ακόμα και σήμερα συνηθισμένο στην περιοχή της Θεσσαλίας και δεν πρόκειται για επίθετο.

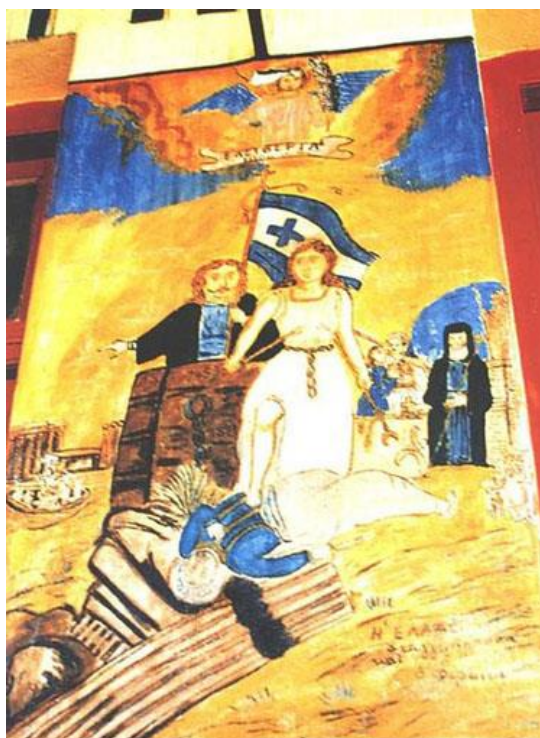
²² Ο Ρήγας Φεραίος, <http://www.library-zagora.gr/feraios/> 13/6/22

Όπως πολλοί Πηλιορείτες έτσι και αυτός φεύγει για να τελειοποιήσει τις σπουδές του στην Πόλη και μετά πάει στη Βλαχία όπου διορίζεται γραμματέας του ηγεμόνα Νικολάου Καρατζά. Εκεί πνεύμα επαναστατικό διαπνέει την περιοχή και το ανήσυχο ήδη πνεύμα του Ρήγα διαπλάθεται. Στο Βουκουρέστι, το Ιάσιο, τη Κραγιόβα, το Μπουζαίο έχουμε σχολές όπου διδάσκονται συστηματικά αρχαία ελληνικά. Σε αυτόν τον τόπο έχει αρχίσει να φουντώνει η επιθυμία για δημιουργία ελληνικού κράτους²³. Ο ίδιος έχει ευρωπαϊκή παιδεία. Πολιτικά συμπαθεί τους Αυστρορώσους αλλά συνειδητοποιεί γρήγορα ότι το μέλλον βρίσκεται στις διακηρύξεις των Γάλλων, στον λαϊκό ξεσηκωμό και όχι στις προσδοκίες από οποιαδήποτε Μεγάλη Δύναμη. Δεν είναι πράκτορας των Γάλλων, ποτέ. Είναι ενήμερος για τις πολιτικές και ιδεολογικές ζυμώσεις στην Γαλλία.

Ο Ρήγας το 1787 βρίσκεται στη Βλάσκα του Βουκουρεστίου και ασχολείται με το κτήμα του εκεί. Το κτήμα αυτό θα αποτελέσει αργότερα πηγή εσόδων για τις δραστηριότητες του στη Βιέννη και θα του δώσει την ευχέρεια να κινείται χωρίς να αγχώνεται ψάχνοντας χορηγούς για τις τυπώσεις των έργων του²⁴.

²³Η Φιλική εταιρεία σ. 16.

²⁴ Ανδρέου Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002 σ. 46

Τοιχογραφία Θεοφίλου Χατζημιχαήλ με θέμα
"Η Ελλάς αναγεννημένη και ο Φεραίος"
από τό φούρνο Βελέντζα στην "Άλλη Μεριά Πηλίου.
Φωτ. Δ. Παλιούρα από τό άρχείο της 5ης Έφορίας
νεωτέρων Μνημείων.

Αργότερα, το 1789, είναι γραμματικός του Μαυρογένη (1786-1790) και στη συνέχεια του Μιχ. Σούτσου (1791-1795). Στη δούλεψη αυτών των ηγεμόνων ως γραμματικός θα έχει την ευκαιρία να παρακολουθεί ευρωπαϊκές εφημερίδες²⁵, άρθρα των οποίων μεταφράζει για τους εργοδότες του. Με τον τρόπο αυτό μαθαίνει από τους πρώτους τις νέες ιδέες και τις νέες εξελίξεις, συνειδητοποιώντας τη δύναμη που μπορεί να έχει ένας λαός.

²⁵ Υπάρχει, μάλιστα, η πιθανότητα το έργο του «Φυσική» να είναι περιέχει κάποια ιδιαίτερα «περίεργα» που αναφέρονταν σε τέτοια άρθρα (Βρανούσης Λεωνίδας, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ.47).

Ο Ρήγας και ο Αδαμάντιος Κοραΐς ανασύρουν την Ελλάδα από τα ερείπια της δόξας του παρελθόντος της.
(Πίνακας του Θεόφιλου που αντιγράφει μία δημοφιλή εικόνα του 19ου αιώνα).

Το 1790, μετά την απομάκρυνση του ηγεμόνα Μαυρογένη, ο Ρήγας εγκαθίσταται στη Βιέννη ως γραμματικός του Βαρόνου ντε Λανγκενφελντ (πρόκειται για τον Χριστόδουλο Κιρλιάνο που τιμήθηκε με τον τίτλο του Βαρόνου για τις εκδουλεύσεις του στους Αυστριακούς και ο Ρήγας τον μήνυσε για τη μη πληρωμή 8 μηνών εργασίας²⁶).

Λίγο αργότερα, το 1791, κυκλοφορεί η πρώτη ελληνική εφημερίδα στη Βιέννη των αδελφών Μαρκίδη Πούλιου με τίτλο «Εφημερίς²⁷». Το πρώτο της τεύχος κυκλοφορεί στις 31/12/1790 από τον εκδοτικό οίκο Baumeister²⁸, τον ίδιο οίκο όπου την ίδια περίπου στιγμή εκδίδει ο Ρήγας το 1^ο του βιβλίο με ερωτικά διηγήματα. Δεν γίνεται να μην είδε την εφημερίδα, να μην γνώρισε τους συντάκτες της, να μην διάβασε τα άρθρα της. Οι συντάκτες της, άλλωστε, οι αδελφοί Πούλιου, αργότερα θα είναι ανάμεσα σε αυτούς που συνέλαβαν ως συνεργάτες του οι αυστριακές αρχές.

²⁶ Ρήγας Βελεστινλής (Φεραίος): *Ο Πρόδρομος της Ελληνικής ανεξαρτησίας*, Πρώτο Θέμα, 6/4/2019

²⁷ Είχε δημοσιεύσει το Γαλλικό σύνταγμα του 1791, ο Ρήγας, όμως, προτίμησε αυτό του 1793 ως δημοκρατικότερο. Από το Σύνταγμα του 1795 πήρε τις διατάξεις που όριζαν τα 2 νομοθετικά σώματα (Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.7 - 8).

²⁸ Σε αυτόν τον εκδοτικό οίκο εργάζονταν οι 2 αδελφοί Πούλιου που αργότερα θα τον αναλάβουν πλήρως και θα εκδώσουν τα έργα του Ρήγα.

Το μεγαλύτερο μέρος του έργου του είναι μεταφράσεις σημαντικών ευρωπαϊκών έργων. Δεν πρόκειται για αυτούσιες μεταφράσεις αλλά για διασκευές των κειμένων όπου σημειώνει τις σκέψεις του και τα προσαρμόζει στον στόχο του, που δεν είναι άλλος από το να διαπαιδαγωγήσει τους Έλληνες ώστε να είναι έτοιμοι να διεκδικήσουν την ελευθερία τους. Γράφει, μάλιστα, στο πρώτο του βιβλίο: «η μετάφρασις μου είναι ελευθέρα, ηγούν μόνον κατά νόημα (επρόσθεσα και μερικά), επειδή και, αν ακολουθούσα κατά λέξιν τον συγγραφέα, με φαίνεται πώς δεν εγίνετο κατάλληλος με το ύφος της γλώσσας μας, διότι έχει η καθεμία τον ιδιοματισμό της²⁹.»

Στη Βιέννη, λοιπόν, εκδίδει το *Σχολείον ντελικάτων εραστών*³⁰ αλλά και το *Φυσικής Απάνθισμα*. Το πρώτο συνιστά μετάφραση έξι νουβελών του Retif de la Bretonne (1734-1806), *Les Contemporaines*, προσαρμοσμένες στις ερωτικές και κοινωνικές αντιλήψεις που ήταν δεκτές από την ελληνική κοινωνία. Δεν έχει σκοπό να προκαλέσει τον αναγνώστη. Σκοπός του είναι να αναδείξει θετικά πρότυπα που αρμόζουν στην ηθική των αναγνωστών του. Επιθυμεί να τονίσει ότι ο έρωτας και ο πετυχημένος γάμος αποτελούν βάση κοινωνικής ευημερίας. Ενώ χρησιμοποιεί τον προφορικό λόγο, τον επεκτείνει βάζοντας και στοιχεία θεατρικής γραφής μεταμορφώνοντας έτσι τους διαλόγους σε επεισόδια θεατρικού λόγου. Διατηρεί τις επιστολές που είχε ο Ρετίφ στο πρωτότυπο αλλά τις ενισχύει με δικές του σημειώσεις. Δεν διστάζει να αλλάξει το τέλος μίας νουβέλας, «το τελευταίο αμόρι» για να έχει το αίσιο τέλος που επιθυμεί³¹.

²⁹ Ψαρρός Δημήτρης, *Πώς συλλογάται ο Ρήγας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2020, σ. 17-18

³⁰ Το βιβλίο δεν έχει επαναστατικό περιεχόμενο αλλά είναι πρωτοποριακό όσον αφορά την αντιμετώπιση του θεσμού του γάμου αφού αναφέρεται στη σεξουαλική συμπεριφορά και τις προτιμήσεις των ανθρώπων και προτείνει μία ηθική που θα ολοκληρώσει την οικογενειακή ευτυχία.

³¹ *Ο Ρήγας Φεραίος ως λογοτέχνης*, Νίκη Σαλπαδήμου <https://diastixo.gr/arthra/9177-velestinlis>, ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22

ΣΧΟΛΕΙΟΝ
ΤΩΝ
ΝΤΕΛΙΚΑΤΩΝ ΕΡΑΣΤΩΝ

ἦτοι

Βιβλίον ἡθικόν, περιέχον τὰ περιεργὰ
συμβεβηκότα τῶν ἡρασιτέρων γυναικῶν
τῆ Παρισίου, ἀμαρτυρῶν κατὰ τὸν
παρόντα Αἰῶνα.

Εν τῇ

Γαλλικῇ διαλέκτῃ τοῦ πρώτου μεταφραστῆ

καὶ τοῦ

Ρ' Η' Γ Α

Βελιγγιῆς Θεοφίλου.

ἔκ
δὲ

Εν Βιέννῃ τῆς Α' αἰτίας.
Εκ τῆς Τυπογραφίας Ὑσῆπε τοῦ Βασιλείου.

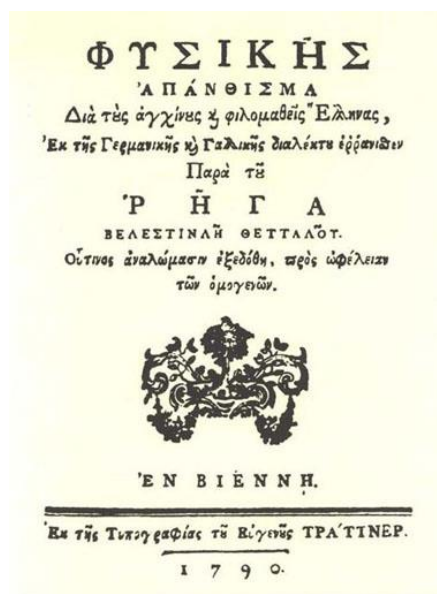
1790.

Ο τίτλος εξωφύλλου τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Ρήγα. Βιέννη 1790.

Το δεύτερο, το «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», ὅπως δηλώνει καὶ ὁ ἴδιος, εἶναι ἐράνισμα ἀπὸ γαλλικά καὶ γερμανικά εγχειρίδια ἀστρονομίας καὶ φυσικῆς, γραμμένο σε ἀπλή γλῶσσα γιὰ νὰ εἶναι κατανοητὸ καὶ ἀποτελεῖ μία κιβωτὸ Διαφωτισμοῦ³². Ἡ ἐρευνα ἀποκάλυψε ὅτι τὰ κείμενα ἀποτελοῦν, ἀπὸ τὴ μία, μεταφράσεις διασκευασμένες, κυρίως, κειμένων τῆς Εγκυκλοπαίδειας ποὺ εἶχε γραφεῖ στα γαλλικά, καὶ φαίνεται ὅτι ὁ Ρήγας εἶχε διαβάσει πολὺ καλά. Πιο δύσκολο ἦταν νὰ ἀνακαλύψουμε τὰ γερμανικά κείμενα ποὺ τὸν ἐνέπνευσαν. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει στο ἔργο του ὅτι «αν καταλάβῃς καλά ὅσα σε ἐξήγησα, ἡμπορεῖς καὶ μόνος σου νὰ προχωρήσῃς κατόπιν εἰς τὰ ᾿Στοιχεῖα τῆς Ἀστρονομίας᾿ του συγγραφέως Φεργγουζών...»³³. Πρόκειται γιὰ τὸν Σκωτσέζο James Ferguson ποὺ εἶχε γράψῃ ἓν ἔργο με τίτλο *Astronomy explained on Newton's principles* (1756). Ὁ Ρήγας προφανῶς γνώριζε τὸ ἔργο του μέσα ἀπὸ τὴν ἀπλουστευμένη γερμανικὴ μετάφραση του (1771). Τὰ κείμενα ἀπὸ τὰ γερμανικά ἀποτελοῦν τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου ποὺ εἶναι πιο δουλεμένες οἱ διασκευές τους. Ναι, λοιπόν, οἱ δύο πηγές τοῦ ἔργου.

³² «Ὅθεν ἀφορώντας ὁ σκοπός μου εἰς τὸ νὰ ωφελήσω τὸ γένος μου, καὶ ὄχι πρὸς ἐπίδειξιν νὰ ἐπισωρεύσω λέξεις εἰς αὐτό μου τὸ ἀπάνθισμα, ἔπρεπε νὰ τὸ ἐκθέσω με σαφήνειαν ὅσον τὸ δυνατόν, ὁποῦ νὰ τὸ καταλάβουν ὅλοι, καὶ νὰ ἀποκτήσουν μίαν παραμικρὰν ιδέαν τῆς ἀκαταλήπτου φυσικῆς». Με τὸ ἔργο του αὐτὸ ἔχουμε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπόδοση στα ἐλληνικά νέων ὁρῶν τῆς ἱατρικῆς καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν, ὅπως ἡ λέξη «μαγνητισμός», «πνευμονικὴ φλέβα», κτλ. , Καραμπερόπουλος, http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 ἡμερομηνία πρόσβασης 25/6/22

³³ Ψαρρὸς Δημήτρης, *Πὼς συλλογάται ὁ Ρήγας;*, ἐκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2020, σ. 88

Ὁ τίτλος ἐξωφύλλου τοῦ πρώτου ἐθνοδιαφωτιστικοῦ βιβλίου «Φυσικῆς Απάνθισμα», Βιέννη 1790, γραμμένο εἰς «ἀπλοῦν ὄφρος» γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ Γένους. Ὁ Ρήγας, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, μεταφέρει μὲ αὐτὸ τὸ βιβλίον, τὴν ἐγκυρὴ ἐπιστημονικὴ γνῶση τῆς ἐποχῆς του, τῆς Εὐκκολοπαιδείας τοῦ Ντιντερώ.

Στο *Φυσικῆς ἀπάνθισμα* ἔχουμε καὶ τὴν ἐπιγραμματικὴ φράση «Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογάζεται, συλλογάζεται καλὰ», που ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ γνωμικὸ τοῦ Χάλερ³⁴, ἐνῶ στὸν πρόλογο τοῦ παρέθεσε τμήματα ἀπὸ τὸν *Αἰμίλιο* τοῦ Ρουσσώ.

Εκτὸς ἀπὸ τὰ 2 αὐτὰ βιβλία ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ ὅτι ετοιμάζει καὶ ἓνα τρίτο, *Τὸ Πνεῦμα τῶν Νόμων*³⁵ τοῦ Μοντεσκιέ που ἀποτελεῖ πολὺ σημαντικὸ ἔργο τόσο γιὰ τὶς πολιτικὲς θεωρίες ὅσο καὶ θεωρητικὸ υπόβαθρο τῶν προδρόμων καὶ πρωτεργατῶν τῆς Γαλλικῆς Επανάστασης. Δὲν γνωρίζουμε ἀν τελείωσε ποτὲ αὐτὴ τὴν μετάφραση.

Τὸ 1791 ὁ Μιχαὴλ Σούτσος διορίζεται ὁσποδάρης τῆς Βλαχίας. Ὑποθέτουμε ὅτι τὴν ἴδια χρονιά ὁ Ρήγας ἐπιστρέφει στὴ Βλαχία ἀπὸ τὴ Βιέννη καὶ ἀναλαμβάνει

³⁴ Πρόκειται γιὰ τὸν Ελβετὸ γιατρό, φυσιολόγο, βοτανολόγο καὶ ποιητὴ Ἀλμπερχτ φον Χάλερ (1708-1777). Ἡ φράση τοῦ αὐτοῦ ἀποτελεῖ μέρος ποιήματος τοῦ καὶ ὁ ἀκριβὴς στίχος ἀποδίδεται ὡς ἐξῆς: «ἀν κανεῖς ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ σκέφτεται ἐλεύθερα, σκέφτεται καλὰ». Τὸ πιθανότερο εἶναι ὁ Ρήγας τὴ φράση νὰ τὴ γνῶρισε ὡς γνωμικὸ καὶ ὄχι ὡς μέρος ποιήματος. Πράγματι, φαίνεται ὅτι στὶς γερμανόφωνες περιοχὲς ἡ φράση αὐτὴ μετὰ τὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση εἶχε επικρατήσει ὡς σύνθημα καὶ βρίσκεται σὲ πολλὰ ἐγγράφα ἢ κείμενα. (Ψαρρός Δημήτρης, *Πῶς συλλογάζεται ὁ Ρήγας*· ἐκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2020, σσ. 136-138)

³⁵ Τὸ βιβλίον αὐτὸ μελετᾷ τὰ πολιτικὰ συστήματα διοίκησης, ἀλλὰ ἡ μετάφραση τοῦ Ρήγα δὲν ἔχει βρεθεῖ (Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ὁ Ρήγας Βελεστινλὴς καὶ ἡ σχέση τοῦ με τοὺς Γιακωβίνους τῆς Γαλλικῆς Επανάστασης*, Θεσσαλικὸ ἡμερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.5).

γραμματικός του Σούτσου και μετά διερμηνέας στο γαλλικό προξενείο του Βουκουρεστίου.

Εκεί αποκτά στενές σχέσεις με τον Emile Gaudin, νεαρό αντιπρόσωπο της Γαλλίας που είχε παντρευτεί μία πανέμορφη Ναξιιώτισσα και μάλλον για αυτό είχε φιλικά αισθήματα για τον ελληνισμό. Του είχε, μάλιστα προμηθεύσει το Γαλλικό σύνταγμα του 1795. Και ο γραμματέας, όμως, του Γαλλικού Προξενείου Montal αναφέρει στις επιστολές του ότι είχε επισκεφτεί τον Ρήγα στο εξοχικό του, στο κτήμα Calareti, και υποστηρίζει ότι ο ηγεμόνας της Βλαχίας είχε ζητήσει να δει τον 12φυλλο χάρτη του Ρήγα και για το λόγο αυτό εκείνος θα πήγαινε να τυπώσει στη Βιέννη «ένα χάρτη μεγάλου σχήματος της Ελλάδος και μάλιστα του βορείου τμήματος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με τα ονόματα σε αρχαία και δημώδη ελληνικά»³⁶.

Την ίδια περίοδο ο Παναγιώτης Καρδικάς, εργαζόμενος στην υπηρεσία του Μιχαήλ Σούτζου, όπως και ο Ρήγας, γίνεται συνδρομητής του παρισινού φύλλου με συντάκτη τον Κωνσταντίνο Σταμάτη που σκοπό είχε να διαδώσει τη γαλλική πολιτική στην Ανατολή³⁷. Παράλληλα ο Κοραής το 1792 γράφει: «εις τον παρόντα πόλεμον φίλε μου, είδον πράγματα όντως ελληνικά ... Μόνοι οι Έλληνες έδειξαν εις τον κόσμον τοιαύτας τόλμας και μόνον οι Γάλλοι τας μιμούνται την σήμερον»³⁸. Οι Έλληνες και οι Γάλλοι έχουν αρχίσει να νιώθουν σύντροφοι λαοί. Η Ρωσία χάνει έδαφος στη ψυχή όλων και η Γαλλία δίνει το παράδειγμα: δεν έχει σημασία ποιος κυβερνά, σημασία έχει ότι ο λαός μπορεί να αλλάξει την κατάσταση και να έχει στα χέρια του όλη την δύναμη³⁹.

Το 1793 ένας Γάλλος πράκτορας στο Βουκουρέστι αναφέρει ότι Γραικοί τον πλησιάζουν και του ζητούν τους στίχους των διάσημων πια τραγουδιών της γαλλικής επανάστασης. Ο Ρήγας σίγουρα τα γνώριζε από τους πρώτους. Τη μελωδία κάποιων από αυτά θα χρησιμοποιήσει για να ντύσει στοίχους δικούς του. Έτσι έχουμε στους ρυθμούς του εμβατηρίου *καρμανιόλα* τον πολύστροφο *Πατριωτικό Ύμνο* του, έργο

³⁶ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.7

³⁷ Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 49

³⁸ Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 52 (από τις *Επιστολές* του Κοραή στον Πρωτοψάλτη Σμύρνης)

³⁹ Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ.52

στο οποίο προβάλλει ως πρότυπο τον Μέγα Αλέξανδρο θέλοντας να ενισχύσει την ιστορική μνήμη⁴⁰.

Αλέξανδρε τώρα να βγής
Από τον τάφον και να ιδής
Των Μακεδόνων πάλι
ανδρείαν την μεγάλην
πώς τους εχθρούς νικούνε
με χαρά στη φωτιά (στροφή 33)

Με τον ίδιο τρόπο θα χρησιμοποιήσει και τη μελωδία ενός πολύ γνωστού γερμανικού τραγουδιού της εποχής, του *Freut euch des Lebens* (χαρείτε τη ζωή) για να ντύσει τα κηρύγματα του.

Τη στιγμή που ο Ρήγας, το 1794, αποφασίζει να ασχοληθεί με τα κοινά στην πόλη του Βουκουρεστίου έχουμε την έκδοση της τετράτομης Ιστορίας της Σερβίας του Γιοβάν Ράγιτς. Οι νίκες του Ναπολέοντα κατά των αυστριακών ανατρέπουν την υφιστάμενη κατάσταση στην κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Πρόκειται για μία περίοδο πνευματικού αναβρασμού. Μεταφράσεις μεγάλων έργων σύγχρονων διαφωτιστών αλλά και παλαιότερων έργων πλημμυρίζουν τα Βαλκάνια ενώ νέες εκδόσεις σημαντικών ελληνικών έργων κυκλοφορούν παντού.

Την 1^η Αυγούστου 1796 ξεκινά δεύτερη φορά για τη Βιέννη. Αυτή τη φορά, όμως, οι συνθήκες εκεί έχουν αλλάξει. Η προέλαση των Γάλλων στο Ρήνο και την Β. Ιταλία έχουν φέρει την Αυστρία σε αμυντική θέση απέναντι τους και την έχουν μετατρέψει σε μη φιλική χώρα. Ο Ρήγας είναι ύποπτος για πολλά. Με το που ξεκινά το ταξίδι του ο Αυστριακός πρόξενος Merkelius στέλνει επιστολή στη χώρα του προειδοποιώντας την για το ποιόν του. «Ένας κάποιος γραμματικός Ρήγας ξεκίνησε από εδώ για τη Βιέννη, όπου σκοπεύει να τυπώσει έναν ελληνικό γεωγραφικό χάρτη», «αυτός ο Ρήγας έχει πολλές φιλίες με τους εδώ Γάλλους και με τον μυστικό απεσταλμένο Gaudin⁴¹» ... Η επιστολή αυτή παραδόθηκε στις 27 Αυγούστου του 1796 στα χέρια του υπουργού Εσωτερικών και της Αστυνομίας von Pergen⁴². Παρά την πολιτική αλλαγή, όμως, ο Ρήγας πάει στη Βιέννη γιατί αυτή βρίσκεται στο κέντρο του δικτύου

⁴⁰ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.3

⁴¹ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.7

⁴² Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 55

της ελληνικής επικοινωνίας των παροικιών. Είναι, επίσης κοντά στην Ιταλία και το εκεί μέτωπο των Γάλλων και αυτό του δίνει τη δυνατότητα να παρακολουθεί τις κινήσεις του Ναπολέοντα. Μπορεί, επίσης, να επικοινωνεί εύκολα με την υπόδουλη πατρίδα λόγω καλών σχέσεων πια Αυστρίας -Τουρκίας.

Φτάνοντας στη Βιέννη πρώτη του ασχολία είναι να βρει χαρακτες για τις Χάρτες του.

Το 1797 είναι ορόσημο για την παρουσία του Ρήγα. Πραγματοποιεί στη Βιέννη εκδοτικές και πολιτικές δράσεις. Εκδίδει τη *Νέα Χάρτα της Βλαχίας και μέρους της Τρανσυλβανίας, παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, εκδοθείσα χάριν των Ελλήνων και Φιλελλήνων* - 1797 με τη εικόνα του Ηγεμόνα Αλέξανδρου Υψηλάντη στην επάνω δεξιά γωνία του και τη *Γενική Χάρτα της Μολδοβίας και μέρους των γειτνιαζουσών αυτή επαρχιών, παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, εκδοθείσα χάριν των Ελλήνων και Φιλελλήνων* - 1797 με τη εικόνα του Ηγεμόνα Αλεξάνδρου Καλλιμάχη⁴³ στη δεξιά γωνία του.

Δεν σταματά, όμως εδώ. Προχωρά στην έκδοση της *Μεγάλης Χάρτας της Ελλάδας*⁴⁴, ενός τεράστιου χάρτη σε τετράγωνη μορφή και 12 φύλλα, διαστάσεων 50 x 70 εκ. που περιλαμβάνει τις περιοχές από τα Καρπάθια όρη και τον Δούναβη ως την Κρήτη και την Αδριατική με το Ιόνιο και από τον Εύξεινο Πόντο ως τη Βιθυνία της Μικράς Ασίας. Αυτός ο χάρτης τυπώθηκε σταδιακά από τα τέλη του 1796 και ως τον Απρίλιο του 1797. Αποτελεί μοναδικής σημασία έργο για τον ελληνικό Διαφωτισμό. Η Κωνσταντινούπολη με τη γύρω περιοχή περιλήφθηκε στο πρώτο φύλλο στον κενό χώρο της Μεσογείου κάτω από την Πελοπόννησο. Το φύλλο αυτό, που κυκλοφόρησε και αυτοτελές, είναι το πρώτο χαρτογραφικό έργο του στα τέλη του 1796 και φέρει τον τίτλο «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινοπόλεως, του Κόλπου της, του Καταστένου της, της από το Σταυροδρόμι θέας της, των περί αυτήν και του Σαραγίου, με τας παλαιάς και νέας ονομασίας, παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού – 1796». Περιλαμβάνει 9 επιπεδογραφίες πόλεων και ιστορικών τόπων, ένα χρονολόγιο βασιλείων και μεγάλων ανδρών της Ελλάδας, 162 νομίσματα και σφραγίδες,

⁴³ Η ύπαρξη των μορφών των Ηγεμόνων αφήνει περιθώρια για σκέψεις ότι ίσως οι Χάρτες αυτές ήταν παραγγελία τους (Βρανούσης Λεωνίδας, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 56).

⁴⁴ Έμπνευση για τη Χάρτα πρέπει να αποτέλεσε ο χάρτης της αρχαίας Ελλάδας του Γκυγιόμ Ντελίλ (1675-1726) ενώ τα τοπογραφικά σχέδια και το σχέδιο του αρχαίου θεάτρου το εμπνεύστηκε από το έργο του Ζαν -Ντενί Μπαρμπιέ ντυ Μποκάλ (1760-1825) που συνόδευε το έργο του Μπαρτελεμύ *Νέος Ανάχαρσις*.

τοπωνύμια και άλλες συμβολικές αναφορές. Συνδέεται με το έργο του *Νέος Ανάχαρσις* ως φυσικό εξάρτημα του. Πριν την σύλληψη του και το κλείσιμο του τυπογραφείου των αδελφών Πούλιου πουλήθηκαν 1200 αντίτυπα⁴⁵.

Ἡ προμετωπίδα τῆς "Χάρτας τῆς Ἑλλάδος" τοῦ Ρήγα.

Μεγάλης σημασίας είναι η αναγραφή νέων και παλαιών ονομασιών πάνω στον χάρτη (έχουμε μέχρι και τέσσερις ονομασίες για κάθε οικισμό), σημάδι της απίστευτης πολυμάθειας του αλλά και της πρόθεσης του να θυμίσει τη αίγλη και το μέγεθος της προγονικής δόξας. Γύρω από τους χάρτες έχουν τοποθετηθεί πληροφορίες ιστορικές, σχεδιαγράμματα, χρονολογίες μαχών, νομίσματα, αρχαία επιγράμματα και πολλά ακόμη που θα προκαλούσαν περηφάνια για την καταγωγή τους στις ψυχές των Ελλήνων.

⁴⁵ Καγκελάρης Δ. Παναγιώτης, *Ο Ρήγας Φεραίος και ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, Πρακτικά Διεθνούς Ημερίδας ΙΠΜΕ, σελ. 37-53, 2020, σ. 50

Μία ακόμα έκδοση είναι και αυτή της εικόνας του Μεγάλου Αλεξάνδρου με τους 4 στρατηγούς του, που τυπώνει ο Βιεννέζος χαράκτης Φρανσουά Μύλλερ. Δεν είναι μία ακόμα απλή αναπαράσταση του αλλά μία πρόσκληση για αναζωπύρωση του θρύλου του και των ελπίδων όλου του ελληνικού Έθνους: ένας λαός που γέννησε έναν τέτοιο στρατάρχη θα δει και άλλον να έρχεται να τον σώσει από τα δεινά του.

Ο Μέγας Άλεξανδρος σέ γκραβούρα που τύπωσε ο Ρήγας, στη Βιέννη, στα 1797, όπου απεικονίζονται οι τέσσερις στρατηγοί του με παραστάσεις από τις νικηφόρες μάχες του. Σε μία εποχή που όλοι υμνούσαν τον στρατηγό Ναπολέοντα Βοναπάρτη, ο Ρήγας, αντίθετα, πρόβαλε τη μορφή του Μεγάλου Άλεξάνδρου σάν πρότυπο ώστε να πολεμήσουν οι Έλληνες γιά λευτεριά, καί γιά τή δημιουργία τής Ελληνικής Δημοκρατίας.

Δεν αρκείται, όμως, σε αυτά στη Βιέννη. Η εκεί παραμονή του για 15-16 μήνες είναι γεμάτη και δημιουργική.

Ερχόμενος από τη Βλαχία είχε φέρει μαζί του σχέδια έργων και δουλειές του. Τυπώνει στο τυπογραφείο των αδελφών Πούλιου⁴⁶, λοιπόν, τη μετάφραση, που είχε

⁴⁶ Είχαν εγκατασταθεί στη Βιέννη το 1780 και αρχικά είχαν εργαστεί ως εφοριακός υπάλληλος ο ένας και εμπορομεσίτης ο δεύτερος (Καγκελάρης Δ. Παναγιώτης, *Ο Ρήγας*

ήδη πραγματοποιήσει, του έμμετρου δράματος του Ιταλού Metastasio (1698-1792) *Ολύμπια* καθώς και τη *Βοσκοπούλα των Άλπεων*⁴⁷, έμμετρη απόδοση ενός διηγήματος του Marmontel (1723-1799). Τις δύο αυτές μεταφράσεις μαζί με τη μετάφραση του πεζού έργου του Γερμανού Gessner (1730-1788) από τον Αντώνιο Κορωνιό θα τα τυπώσει σε ένα τρίπτυχο τόμο με τον τίτλο *Ηθικός Τρίπτυχος*.

Στη συνέχεια εκδίδει τη μετάφραση του έργου *Περιήγησις του Νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα* του J. Barthelemy⁴⁸. Πρόκειται για μία φανταστική περιήγηση στην Ελλάδα του 4^{ου} αιώνα και ζωντάνευε στιγμές της δημόσιας και ιδιωτικής ζωής. Το έργο αυτό είχε εντυπωσιάσει τους Έλληνες παντού γεμίζοντας τους με αισθήματα περηφάνειας. Όποιος γνώριζε γαλλικά το διάβαζε από το πρωτότυπο και άλλοι αναζητούσαν ιταλικές ή γερμανικές μεταφράσεις. Ήταν ένα πολύ σημαντικό έργο για τη δημιουργία της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων. Ο φίλος του Σακελλάριος είχε αρχίσει την μετάφραση του ολοκληρώνοντας την μετάφραση των τριών πρώτων τόμων. Ο Ρήγας θα τυπώσει τον Α' τόμο σε μετάφραση του Σακελλάριου και, ενώ προχωρά η μετάφραση των άλλων 5 τόμων σε άλλο τυπογραφείο, θα συνεχίσει με την έκδοση του Δ' τόμου με τον τίτλο *Νέος Ανάχαρσις, τόμος τέταρτος, Μεταφρασθείς, τα μεν 32,33, και 34 κεφάλαια παρά Γεωργίου Βεντότη Ζακυνθίου, τα δε 35,36,37,38 και 39 παρά του Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού. Διορθωθείς και εκδοθείς παρά του αυτού. Εν Βιέννη, 1797*. Μόνο ο Α' και ο Δ' τόμος πρόλαβαν να εκδοθούν⁴⁹.

Φεραίος και ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, Πρακτικά Διεθνούς Ημερίδας ΙΠΜΕ, σσ. 37-53, 2020, σ. 44)

⁴⁷ Στην αρχή του έργου υπογραμμίζει με έμφαση τη ρήση: «Ο ιερός της πατρίδος έρωσ εμφολεύει εις την καρδίαν και η προς την πατρίδα καρδιά δεν γηράσκει ποτέ», θέλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο να τονίσει την αφοσίωση των Ελλήνων προς την πατρίδα Καραμπερόπουλο Δημήτριος, http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2022 .

⁴⁸ *Voyage du jeune Anacharsis en Grece*, Paris 1788

⁴⁹ Στις 29/12/1797 ο υπουργός αστυνομίας της Αυστρίας Pergen έγραφε στον Αυτοκράτορα Φραγκίσκο: «Ο Νέος Ανάχαρσις εφαινετο όλως διόλου κατάλληλος να δείξη εις το ελληνικόν έθνος, ποίον μέγεθος κατείχε άλλοτε η πατρίς του». Και λίγο πιο κάτω:

Αν και το βιβλίον ταξείδια του Αναχάρσιδος εις την γαλλικήν και εις την γερμανικήν μετάφρασιν δεν είναι απηγορευμένον, εν τούτοις άλλως έχει ως προς την ελληνικήν μετάφρασιν, η οποία φαίνεται ότι είναι προωρισμένη μόνον προς τούτο, να εξεγείρη δηλαδή το πνεύμα της ελευθερίας εις τους Έλληνας. Δια τούτο έδωκα εντολήν εις την Αστυνομίαν να κατάσχουν όλα τα ήδη τυπωμένα ή ακόμη τυπούμενα μέρη του βιβλίου τούτου,

Καραμπερόπουλος Δημήτριος, http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2022.

ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Μεταφρασθεῖς, τὰ μὲν 32. 33. καὶ 34

Κεφάλαια,

παρὰ τῷ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΕΝΤΟΥΤΗ ΖΑΚΤΝΘΙΟΥ.

Τὰ 35

35. 36. 37. 38. ὃ 39.

παρὰ τῷ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗ

ΘΕΤΤΑΛΟΥ

Διορθωθείς ὃ ἐκδοθεὶς παρὰ τῷ αὐτῷ.

Ἰωάννης

Ἐν Βιέννῃ. 1797.

Ὁ τίτλος ἐξωφύλλου τοῦ βιβλίου «Νέος Ἀνάχαρσις» Βιέννη 1797, ὅπου ὁ Ρήγας θέτει πολλές ὑποσημειώσεις γιὰ τὴν ἱστορικότητα τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου.

Τον Σεπτέμβριο του 1796⁵⁰ γνωρίζουμε ότι ο Ρήγας σε φιλικό του σπίτι απαγγέλει και συνοδεύει με τον αυλό το επαναστατικό του «Θούριο» προκαλώντας ρίγη συγκίνησης στους παρευρισκόμενους. Στη συνέχεια, με κάθε ευκαιρία, Έλληνες θα τον απαγγέλουν συγκινημένοι!

Ο Θούριος⁵¹ δεν είναι ένα απλό πατριωτικό τραγούδι. Είναι ένα επαναστατικό μανιφέστο, κάλεσμα ξεσηκωμού στους υπόδουλους Έλληνες. Προεξαγγέλει επανάσταση και ξετυλίγει το πρόγραμμα της. Πρόκειται για έργο διαφωτισμού και συνιστά επαναστατική κατήχηση. Είναι γραμμένος σε απλή γλώσσα για να είναι κατανοητός και μπορεί να τραγουδηθεί από όλους. Σε αυτό ο Ρήγας εξαίρει τη σημασία της ελευθερίας ως πρώτιστο αγαθό που είναι και πάνω από τη ζωή την ίδια. Περιγράφει το πώς ζούσαν οι σκλαβωμένοι κάτω από την οθωμανική εξουσία⁵².

Ανδρείοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί
σκοτώθηκαν, κι' αγάδες, με άδιοκον σπαθί.

⁵⁰ Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 63

⁵¹ Η λέξη προέρχεται από το ρήμα *θρώσκω* και σημαίνει *ορμητικός, μαινόμενος, πολεμικός*. Ο Ρήγας την δανείστηκε από τους Αττικούς ποιητές.

⁵² Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 72

Κι' αμέτρητ' άλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλούτον χάνουν, χωρίς καμμιά 'φορμή
(Θούριος, στίχ. 17-20⁵³).

Προσπαθεί να πείσει τους λαούς ότι ο σουλτάνος δεν είναι ανίκητος όπως νόμιζαν. Χρησιμοποιεί παράδειγμα για αυτό τους Γκιρζιανλήδες στη Θράκη που είχαν ξεσηκωθεί:

Ποτέ μην στοχασθήτε πως είναι δυνατός
Καρδιοχτυπά και τρέμει σαν λαγός κι αυτός
Τριακόσιοι Γκιρζιανλήδες τον έκαμαν να διή
Πως δεν μπορεί με τόπια, μπροστά τους να εβγή,
(Θούριος, στίχ. 111-114).

Καλεί τους απανταχού Έλληνες να γυρίσουν στην Ελλάδα και να πολεμήσουν με περηφάνεια για τη χώρα τους:

Ος' απ' την τυραννίαν πήγαν στην ξενιτιά,
Στον τόπον τους καθένας ας έλθη τώρα πιά.
Ως πότε οφικιάλιος, σε ξένους βασιλείς;
Έλα να γίνης στύλος δικής σου της φυλής.
Κάλλιο για την πατρίδα κανένας να χαθή.
(Θούριος, στίχ. 49-50, 55-57).

Ο λαός μετά από αυτό είναι έτοιμος για να οργανωθεί σε δυνάμεις στρατιωτικές και να εξεγερθεί ένοπλα. Για την πραγματοποίηση του δεν μας λέει με ποιον τρόπο θα προχωρούσε ο Ρήγας. Αυτός, όμως, έχει στο μυαλό του ολόκληρο πρόγραμμα ξεσηκωμού και για τις προϋποθέσεις του δουλεύει ακατάπαυστα στη Βιέννη. Συνειδητοποιεί ότι η χρονική στιγμή είναι η σωστή για την οργάνωση του. Η Οθωμανική αυτοκρατορία έχει αποσυντεθεί και δεν μπορεί να αντιδράσει όπως θα επιθυμούσε. Πολλοί είναι οι παράγοντες για αυτό. Καταρχάς, η εξουσία του Σουλτάνου δεν έχει πια τη δύναμη να ελέγχει όλη την αυτοκρατορία καθώς η διοίκηση δεν λειτουργεί σωστά. Παράλληλα, μεγάλα μέρη της εξουσίας διάφορων τομέων έχουν περάσει σε ομάδες πληθυσμιακές εκτός του μουσουλμανικού κόσμου όπως τους Φαναριώτες και τους χριστιανούς Διερμηνείς, ομάδες που πολλές φορές υποστηρίζουν τα σχέδια εξέγερσης. Και εκτός πόλεων, όμως, μη μουσουλμάνοι

⁵³ Στο άρθρο 34 των δικαίων του ανθρώπου μιλάει πάλι για τη συνεργασία των βαλκανικών λαών

«Ο Βούλγαρος πρέπει να κινείται, όταν πάσχει ο Έλλην. Και τούτος πάλιν δι' εκείνον και αμφοτέροι δια τον Αλβανόν και Βλάχον».

αποκτούν δύναμη στα πλαίσια αρματολικίων και καπετανάτων ενώ η τουρκική αρμάδα πλέον επανδρώνεται με χριστιανούς. Στα Βαλκάνια μία μορφή, ο Πασβάνογλου⁵⁴, επιδιώκει δυναμικά την ανεξαρτοποίηση του από την Αυλή (αργότερα μία άλλη, αυτή του Αλή Πασά, θα κάνει το ίδιο) ενώ χωριστικά κινήματα πασάδων ταλανίζουν την Αυτοκρατορία (ο Γκιούρτζης της Θράκης, ο πασάς της Προύσας, ο βεζίρης του Χαλεπιού, ο μπέης της Αιγύπτου)⁵⁵.

Και ενώ η Οθωμανική αυτοκρατορία παραπαίει, η Γαλλική επανάσταση δίνει άλλο νόημα στη μορφή του Σουλτάνου. Τώρα δεν είναι μόνο ο κατακτητής αλλόθρησκος αλλά και ο κοινωνικός τύραννος, αντίστοιχος τύραννος με αυτόν που πολέμησε ο γαλλικός λαός και κατάφερε να νικήσει. Ο Ρήγας στρέφει το βλέμμα του στη Γαλλία. Επιδιώκει συνάντηση με τον ίδιο τον Βοναπάρτη στην Ιταλία μετά την «απελευθέρωση της» από αυτόν. Γενικός αναβρασμός διακατέχει την χερσόνησο. Ενθουσιασμένα πλήθη διαδηλώνουν σε όλη την χώρα για να τον υποδεχτούν. Στην Πάντοβα νεαροί σπουδαστές και πατριώτες (ανάμεσα τους και ο δικός μας Ιωάννης Βηλαράς) εκδηλώνουν τον ενθουσιασμό τους. Οι ελληνικές παροικίες στην Ιταλία παρασύρονται από πανηγυρικό ενθουσιασμό και φιλογαλλισμό⁵⁶.

Εκείνη, λοιπόν, τη στιγμή ο Ρήγας αποφασίζει να μεταβεί στην Τεργέστη και από εκεί μετά να αναζητήσει τον ίδιο τον Βοναπάρτη και σε συνεννόηση μαζί του να πάει τελικά στην Ελλάδα. Κάποια στοιχεία δείχνουν ότι θα πήγαινε στην Πρέβεζα και κάποια ότι θα έφτανε στην Μάνη. Δεν ξέρουμε σίγουρα τι είχε στο μυαλό του. Πιθανότατα δεν ήθελε άμεση έναρξη των μαχών αλλά προσδοκούσε να συνεχίσει το διαφωτιστικό του έργο. Δεν μπορούμε καν να είμαστε σίγουροι αν ισχύει η υποψία

⁵⁴ Ήταν Οθωμανός στρατιωτικός στην υπηρεσία του Μαυρογένη και φημολογείται ότι γλύτωσε με τη μεσολάβηση του ίδιου του Ρήγα. Αργότερα έγινε βεζίρης του Βιδινίου (λιμάνι στο Δούναβη) και στασίασε κατά του Σουλτάνου ο οποίος στο τέλος τον συγχώρεσε (Καγκελάρης Δ. Παναγιώτης, *Ο Ρήγας Φεραίος και ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός*, Πρακτικά Διεθνούς Ημερίδας ΠΙΜΕ, σελ. 37-53, 2020, σελ. 40). Στους στίχους 87-95 του Θούριου ο Ρήγας τον καλεί να ξεσηκωθεί:

Τι στέκεις Πασβαντζόγλου, τόσον εκστατικός;
Τινάξου στο Μπαλκάνι, φώλιασε σαν αϊτός,
τους μπούφους και κοράκους καθόλου μη ψηφάς,
με τον ραγιά ενώσου, αν θέλεις να νικάς.
Σιλίστρα και Μπραϊλα, Σμαήλι και Κιλί,
Μπενδέρι και Χοτίνι εσένα προσκαλεί.
Στρατεύματά σου στείλε κ' εκείνα προσκυνούν,
γιατί στην Τυραννίαν να ζήσουν δεν μπορούν.

⁵⁵ Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σελ. 68

⁵⁶ Βρανούσης Λεωνίδα, *ό.π.*, σ. 77

των Αυστριακών ότι είχε οργανώσει μυστική εταιρεία. Ίσως! Την περίοδο αυτή δημιουργούνται οι συνθήκες για τις «εταιρείες» στον ευρωπαϊκό χώρο. Αλλά και οι Καρμπονάροι της Ιταλίας θα εμφανιστούν μετά το 1800. Μπορεί κάποια από τις πρώιμες ελληνικές εταιρίες, όπως ο «Αλέξανδρος⁵⁷», ο «Φοίνιξ⁵⁸», η «Εταιρεία των Φίλων⁵⁹», η «Αθηνά» ή το «Ξενόγλωσσον Ξενοδοχείον» να είναι δική του; Δεν υπάρχουν αρκετά στοιχεία που να αποδεικνύουν κάτι τέτοιο. Πάντως αν κοιτάξουμε την ηλικία όσων δολοφονήθηκαν μαζί του θα δούμε ότι είναι όλοι πολύ νεότεροι του, 22 με 31 χρονών, και η συνολική εικόνα μοιάζει με αυτή του διδασκάλου και των μαθητών του. Αλλά ακόμα και να μην οργάνωσε εταιρία είναι φυσικός αρχηγός ενός μεγάλου αριθμού οπαδών, οι οποίοι του στέκονται τόσο στη συγγραφική και εκδοτική του προσπάθεια, χορηγούν τα έργα του, συνδράμουν με ενθουσιασμό τις προσπάθειες του και περιμένουν το κάλεσμα του για ξεσηκωμό. Και αυτός ο ξεσηκωμός έχει μόνο μία προϋπόθεση: τη νίκη των Γάλλων στην Ιταλία και μετά τη συνδρομή τους. Στο μυαλό του δεν υπάρχει κανένας ενδοιασμός για τον ποιον να προσεγγίσει. Όλοι οι μορφωμένοι και ενημερωμένοι πολιτικά Έλληνες στρέφονται στη Γαλλία. Μόνο ο απλός λαός συζητά ακόμα τη Ρωσία. Ίσως ο Ρήγας ή κάποιος του κύκλου του, λοιπόν, παίρνει τη φυλλάδα του *Αγαθάγγελου*⁶⁰ και τη διασκεύαζει υπέρ των Γάλλων. Ξέρει ότι αυτό το ανάγνωσμα προτιμάται από τους απλοϊκούς Έλληνες.

Ήδη τον Ιούλιο του 1797 στέλνει μία επιστολή προσωπικά στον Ναπολέοντα μέσω του προξενείου της Τεργέστης⁶¹. Και ο Φίλιππος Πέτροβιτς, υπάλληλος του Αργέντη,

⁵⁷ Ιδρύθηκε το 1777 από τον ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρο Μουρούζη στην Ερμανούπολη (Hermannstadt). *Η Φιλική εταιρεία* σ. 16.

⁵⁸ Πρόκειται για εταιρία που ίδρυσε ο ηγεμόνας της Βλαχίας Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος το 1787 στη Ρωσία όπου κατέφυγε. Υποστηρίζεται ότι αυτός μύησε και τον ίδιο τον Ρήγα στα πατριωτικά του σχέδια. *Η Φιλική εταιρεία* σ. 16.

⁵⁹ Το 1780 ιδρύθηκε στο Βουκουρέστι ελληνική μυστική απελευθερωτική οργάνωση με τη συμμετοχή Ελλήνων και Βλάχων. Πιθανολογείται ότι μέλος της ήταν και ο Ρήγας. *Η Φιλική εταιρεία* σ. 16.

⁶⁰ Πρόκειται για μία φυλλάδα που κυκλοφόρησε πιθανότατα το 1750 αν και αναφέρει ότι γράφτηκε το 1279 και αφού προφητεύει όσα έγιναν ως το 1750 προβλέπει το τέλος του γένους των Οθωμανών και την απελευθέρωση των Ελλήνων με τη βοήθεια του «ξανθού γένους». Δεν είναι αποδεκτό από όλους ότι ο Ρήγας ή ο κύκλος του όντως ασχολήθηκαν με αυτό. (Βρανούσης Λεωνίδας, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 92, σ. 100)

⁶¹ Η προφορική παράδοση, μάλιστα, αναφέρει ότι για να εξασφαλίσει τη βοήθεια του φρόντισε να του στείλει μία κομψή ταμπakoθήκη φτιαγμένη από τη ρίζα της δάφνης που βρισκόταν δίπλα από τον ερειπωμένο ναό του Απόλλωνα στα Τέμπη. Ο συνειρμός της σχέσης της δάφνης (δόξα) και του Απόλλωνα (θεός του φωτός) ευχαρίστησαν ιδιαίτερα τον Ναπολέοντα και για αυτό ήταν θετικός σε μία τέτοια προσπάθεια.

βοηθού του Ρήγα, κατακλύζει με εκκλήσεις και υπομνήματα το Παρίσι. Ακολουθεί η απόβαση των Γάλλων στα Επτάνησα ενώ λίγες μέρες αργότερα η προκήρυξη του Gentili⁶² προκαλεί ενθουσιασμό.

Ο Ρήγας οργανώνεται. Αναζητεί πόρους για την ολοκλήρωση των σχεδίων του, επιδιώκει συνεργασία με τον Πασβάνογλου, προετοιμάζει το πολιτικό καθεστώς που θα επικρατήσει στη χώρα μετά την απελευθέρωση (ήδη από το 1793 είχε ζητήσει μεταφρασμένο το γαλλικό Σύνταγμα από τον Κορωνιό).

Εκδοτικός πυρετός τον κυριεύει. Τυπώνει 3000 αντίγραφα του επαναστατικού του μανιφέστου στο τυπογραφείο του Πούλιου μέσα σε 2 νύχτες. Κάθε αντίγραφο αρχίζει με το σύνθημα « Ελευθερία – Ισοτιμία – Αδελφότης» και είναι 4σέλιδο. Περιέχει μία *Προκήρυξη* προς όλους τους λαούς που στενάζουν, το Σύνταγμα του νέου πολιτεύματος με 124 άρθρα και τον Θούριο⁶³.

Η *Προκήρυξη* διακηρύττει με έμφαση την ιερότητα του απελευθερωτικού αγώνα ενάντια στους καταπιεστές των λαών, όπως τον Σουλτάνο:

- *Ουρανέ! Εσύ είσαι ο απροσωπόληπτος μάρτυς των τοιούτων κακουργημάτων...*
- *Ήλιε! Εσύ βλέπεις καθημερινώς τα τοιαύτα θηριώδη τολμήματα ...*
- *Γη! Εσύ ποτίζεσαι αδιακόπτως από τα ρείθρα των αθώων αιμάτων ...*

Ποιος έχει στόμα να με ειπή το ενάντιον; Ποιος είναι εκείνος ο τίγρις, ομόνηφος των τοσούτων ανομιμάτων; Ας έβγη εις το παρόν, και δια πολέμιον του μάρτυρα θέλει αποκτήσει όλην την Κτίσιν, ήτις αγλώσσως γογγά δια τους αδίκως ώδε εκχνομένους ρυάκας των ανθρωπίνων αιμάτων⁶⁴.

⁶² Αποβιβάστηκε στην Κέρκυρα στις 18/29 Ιουνίου 1797 και φρόντισε να μοιράσει στα ελληνικά, γαλλικά και ιταλικά προκηρύξεις που μίλησαν αμέσως στις καρδιές των Ελλήνων. Οι Γάλλοι αναφερόταν ότι επιθυμούν να προσφέρουν την Ελευθερία «εις τους απογόνους του πρώτου λαού, ο οποίος έγινε λαμπρός δια πολιτικές νομοθεσίας». Και συνέχιζαν τονίζοντας ότι « η Φράντζα, θέλει διαφενδεύει και φυλάττει με όλην την δύναμιν τα Δίκαια όπου εσείς έχετε – η Φράντζα λέγω, η οποία εχάρισε της Ιταλίας την Ελευθερίαν». Το κείμενο έκλεινε με τη φράση: «Σας υπόσχομαι εξ ονόματος του Γενεράλη Βοναπάρτε και της Ρεπουβλικας των Φραντζέζων, η οποία είναι φυσική σύμμαχος και βοηθός όλων των ελεύθερων λαών, μεγάλες και επίσημες ευεργεσίες»!! (Βρανούσης Λεωνίδας, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 94)

⁶³ Ο αγωνιστής του 1821, δικαστής και ιστορικός Γεώργιος Τερτσέτης χαρακτήρισε τον Θούριο ως «Το ιερότερο άσμα της φυλής μας» (Στούκας Μιχάλης, <https://www.protothema.gr/stories/article/879877/rigas-velestinlis-feraios-o-prodromos-tis-ellinikis-anexartisias/> ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2022)

⁶⁴ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2022.

Ακολουθεί η *Νέα Πολιτική Διοικήσεις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανιάς*⁶⁵. Το έργο έγινε γνωστό μέσα από την έκδοση του 1871 καθώς η πρώτη εκείνη έκδοση της Βιέννης δεν μπόρεσε να γίνει ευρέως γνωστή λόγω της κατάσχεσης από τις αυστριακές αρχές των 3000 αντιτύπων⁶⁶. Αποτελείται από 35 άρθρα που περιλαμβάνουν «Τα Δίκαια δικαιώματα του Ανθρώπου και του Πολίτου», δηλαδή την ισότητα, την ελευθερία, την προσωπική ασφάλεια, την ιδιοκτησία, την κατάργηση της δουλείας, το δικαίωμα στην μόρφωση και τη σεισάχθεια όλων των παλαιότερων χρεών. Τονίζει ότι η επανάσταση είναι υποχρέωση.

«Όλοι οι άνθρωποι χριστιανοί και τούρκοι κατά φυσικόν λόγον είναι ίσοι». «Ο Νόμος είναι εκείνη η ελευθερία όπου με την συγκατάθεσιν όλου του λαού έγινεν». «Η Ελευθερία είναι εκείνη η δύναμις όπου έχει ο άνθρωπος εις το να κάμει όλον εκείνο όπου δεν βλάπτει εις τα δίκαια (δικαιώματα) των γειτόνων του⁶⁷».

Επόμενο κομμάτι είναι το κυρίως *Σύνταγμα*⁶⁸ που ρυθμίζει την οργάνωση και τη λειτουργία του πολιτεύματος που θα πρέπει να ισχύει στο νέο κράτος μετά την επιτυχία της επανάστασης. Διευκρινίζει ότι η δημοκρατία είναι το καλύτερο πολίτευμα και όχι η μοναρχία ή η αναρχία, τονίζοντας ότι και η αναρχία είναι μία μορφή τυραννίας (Θούριος, στίχος 27 « Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει τη σκλαβιά»). Αποτελείται από 124 άρθρα που ακολουθούν κάποιες φορές και κατά γράμμα το γαλλικό πρότυπο προσαρμοσμένο στις συνθήκες του τόπου του. Ποιος είναι αυτός ο τόπος, όμως; Το κράτος που οραματίζεται ο Ρήγας εκτείνεται όπου υπάρχει ελληνική παρουσία. Από το Δούναβη ως τις Μεσόγειες Νήσους και την Αδριατική και το Ιόνιο

⁶⁵ Εκδόθηκε χωρίς την άδεια της αυστριακής Αστυνομίας. (Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ. 7)

⁶⁶ Στα τέλη του 1797 ήδη το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης κάλεσε επιτακτικά τους ιερείς να βοηθήσουν στην εξαφάνιση των κειμένων του Ρήγα (Δρούλια Λουκία, <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eranistis/article/view/1531/1522> ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2022).

⁶⁷ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2022.

⁶⁸ Μεγάλο τμήμα του είναι μετάφραση του γαλλικού συντάγματος του 1793 (*Acte Constitutionnel précède de la Déclaration des Droits de l' Homme et du Citoyen, présente au Peuple Français par la Convention Nationale, le 24 juin 1793, l' an II de la République*)

ως τη Μικράς Ασία. Αυτό θα είναι η *Ελληνική Δημοκρατία*, μία αντιπροσωπευτική Δημοκρατία όλων των λαών της Βαλκανικής⁶⁹.

Η Ελληνική Δημοκρατία είναι μία, μ' όλον όπου συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας ... είναι αδιαίρετος, μ' όλον όπου ποταμοί και πελάγη διαχωρίζουν τες επαρχίες της, αι οποίαι όλαι είναι ένα συνεσφιγμένον αδιάλυτον σώμα⁷⁰.

Ο Ρήγας φέρνει αλλαγές στο πνεύμα της Γαλλικής επανάστασης με κάποια άρθρα. Έτσι δηλώνει ότι είναι αντίθετος με τη θανατική ποινή σε αντίθεση με το γαλλικό άρθρο 27 και προτείνει τη φυλάκιση και την τιμωρία σύμφωνα με τους νόμους, «Κάθε άνθρωπος, οπού ήθελεν αρπάσσει την αυτοκρατορίαν (κυριαρχία) και την εξουσίαν του έθνους, ευθύς να φυλακώνεται από τους ελεύθερους άνδρας, να κρίνεται και κατά νόμον να παιδεύεται»⁷¹. Δεν ακολούθησε και άλλες αλλαγές των Γιακωβίνων σχετικά με τη θρησκεία και το ημερολόγιο. Έκανε, όμως, και προσθήκες όπως στο άρθρο 22 όπου τονίζει την αναγκαιότητα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης για αγόρια και κορίτσια, «η πατρίς έχει να καταστήση σχολεία εις όλα τα χωρία δια τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά». Κάτι αντίστοιχο είχε προτείνει και ο Ροβεσπιέρος αλλά δεν γνωρίζουμε αν το γνώριζε ο Ρήγας⁷². Η σκέψη του προχωράει ακόμα πιο πέρα υποστηρίζοντας ότι οι γυναίκες πρέπει να συμμετέχουν και στην άμυνα της νέας χώρας⁷³.

Το σύνταγμα τελειώνει με το *Παράρτημα* όπου καθορίζεται η σημαία του νέου κράτους. Τρία χρώματα είναι αυτά που την χαρακτηρίζουν. Το κόκκινο της αυτοκρατορικής πορφύρας και της αυτεξουσιότητας του ελληνικού λαού, το άσπρο της αθωότητας της δικαίας ημών αφορμής κατά της τυραννίας και το μαύρο που δηλώνει τον υπέρ Πατρίδος και Ελευθερίας ημών θάνατον. Εθνόσημο, δε, της χώρας είναι το ρόπαλο της Ηρακλή με 3 σταυρούς πάνω. Παρέχει πληροφορίες και για άλλα θέματα, όπως τη στρατιωτική στολή της χώρας, στην οποία επαναφέρει την αρχαία περικεφαλαία.

⁶⁹ Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ. 56

⁷⁰Καραμπερόπουλος Δημήτριος, http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 ημερομηνία πρόσβασης 25/6/2022

⁷¹ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.9

⁷² Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.8

⁷³ Ψαρρός Δημήτρης, *Πώς συλλογάται ο Ρήγας*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2020, σ. 167

Όλο αυτό το κείμενο είναι γραμμένο σε απλή γλώσσα εισάγοντας στην ελληνική για πρώτη φορά νομική ορολογία όπως «κοινωνική νομοθεσία», «Νομοδοτικός», «πληρεξούσιος», κτλ.

Από τα 3000 αντίτυπα ελάχιστα μοιράστηκαν πριν την αποχώρηση τους από τη Βιέννη. Τα χρειαζόταν στην Ελλάδα. Παρόλα αυτά αμέσως

διαδόθηκαν τα όσα γράφονταν σε αυτά στους κύκλους των Ελλήνων στη Βιέννη και κάποια στάλθηκαν στην Πόλη, τη Σμύρνη, την Πέστη και το Σεμλίνο (το σημερινό Ζέμουν της Σερβίας)⁷⁴.

Εν μέσω αυτού του αναβρασμού ο Ρήγας παραδίδει στο τυπογραφείο του Πούλιου ένα εγχειρίδιο για τους στρατιώτες στην Ελλάδα. Γνωρίζει ότι οι Έλληνες χρειάζονται κατήχηση για να αποτελέσουν έναν στρατό και εκεί δεν θα υπάρχει τυπογραφείο. Ετοιμάζει λοιπόν, το *Στρατιωτικό Εγκόλπιον*⁷⁵ με μία συλλογή στρατιωτικών κανονισμών, που αποτελεί μετάφραση από τα γερμανικά ενός εγχειριδίου πολεμικής τέχνης ώστε να διδάξει την οργάνωση του στρατού, τη διοίκηση και τη συγκρότηση των μονάδων και την τακτική μάχης. Στην εισαγωγή αυτού του εντύπου βάζει μία ένθερμη «δημοκρατική κατήχηση» (λόγια του αυστριακού ανακριτή) και συμπεριλαμβάνει και 2 πολεμικά εμβατήρια: το πρώτο στους ήχους της Καρμανιόλας και το άλλο στους ρυθμούς ενός πολύ γνωστού γερμανικού τραγουδιού της εποχής, του *Freut euch des Lebens* (χαρείτε τη ζωή). Θα ήταν ένα βασικό εγχειρίδιο της εκπαίδευσης των επαναστατών στην πολεμική τέχνη αλλά θα επιδρούσε και θετικά στη ψυχολογία των σκλαβωμένων που θα επαναστατούσαν. Το ότι θα είχαν εξασκηθεί με τον ίδιο τρόπο όπως και οι αντίπαλοι στρατιώτες θα τόνωνε το ηθικό τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, βέβαια, ότι και στον Θούριο έχει πολλές οδηγίες τέτοιου περιεχομένου.

⁷⁴ Το γεγονός ότι εκδόθηκε υπό την πίεση των Τούρκων ειδική οδηγία του Πατριαρχείου για να αποτρέψει την διάδοση του εντύπου αυτού μας βεβαιώνει τη διάδοση του. (Βρανούσης Λεωνίδας, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963, σ.120)

⁷⁵ Οι Αυστριακοί κατέστρεψαν όλα τα αντίγραφα που βρέθηκαν στο τυπογραφείο και δεν έχει διασωθεί κάποιο.

Τό εξώφυλλο τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου
τοῦ «Στρατιωτικοῦ Ἐγκολπίου» τοῦ στρατάρχου Κέφενχύλλερ.
Τό βιβλίο τό μετέφρασε ὁ Ρήγας στά ἑλληνικά
γιά νά βοηθήσει τοὺς σκλαβωμένους Ἕλληνες
στήν προσπάθειά τους νά μάθουν νά πολεμοῦν.

Ἡ ανυπομονησία δὲν του ἐπιτρέπει νὰ περιμένει τὴν ἐκδοσὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ ἐγκολπίου. Αναχωρεῖ γιὰ Τεργέστη ἀφήνοντας τὸ στα χέρια τῶν φίλων του ἐκδοτῶν.

Σε 3 κουτιά βάζει ὅλα τὰ ἐντυπα ποὺ χρειαζόταν μαζί του. Τα στέλνει στὴν Τεργέστη, στο κατὰστημα τοῦ Ἀντωνίου Νιώτη, μαζί με ἄλλα κιβώτια γιὰ νὰ μὴν κινήσουν υποψίες. Ὁ Πέτροβιτς διαβεβαιώνει ὅτι περνοῦν ἀπὸ τὸ τελωνεῖο. Ὁ Ρήγας ξεκινώντας τὸ ταξίδι του στέλνει ἓνα γράμμα στὸν Κορωνιό νὰ πάει νὰ τα παραλάβει. Αὐτὸ τὸ γράμμα ἔφερε τὴν καταστροφὴ. Ἐπεσε στα χέρια τοῦ συνεργάτη τοῦ Κορωνιού, Δημητρίου Οικονόμου, καθὼς αὐτὸς ἔλειπε σὲ ἐμπορικὸ ταξίδι στὴ Δαλματία. Καὶ αὐτὸς τα παρέλαβε. Καὶ τα ἀνοίξε. Καὶ βλέποντας τὸ περιεχόμενο θεώρησε λογικὸ νὰ εἰδοποιήσῃ τις Ἀρχές⁷⁶.

⁷⁶ Βρανούσης Λεωνίδας, ὁ.π. σ. 123

Στις 19 Δεκεμβρίου 1797 συλλαμβάνεται, άρτι αφιχθείς στην Τεργέστη, και φυλακίζεται ύστερα από προδοσία στην Τεργέστη. Αν και καταφέρνει να εξαφανίσει ό,τι ενοχοποιητικό πάνω του οι αρχές δεν χρειάζονται τίποτα άλλο αφού έχουν την αλληλογραφία του με τον Κορωνιό. Παρ' όλες τις βασανιστικές ανακρίσεις επιχειρεί να στείλει γράμμα στη Βιέννη προσπαθώντας να ειδοποιήσει τους συνεργάτες του για το τι είχε ισχυριστεί στην κατάθεση του και ζητώντας τους να έρθουν σε επικοινωνία με ισχυρά πρόσωπα της πόλης. Το γράμμα, όμως, πέφτει στα χέρια της Αστυνομίας. Συλλαμβάνονται και πολλοί συνεργάτες του, ανάμεσα τους και ο Κορωνιός και ο ίδιος κάνει απόπειρα αυτοκτονίας στις 30 Δεκεμβρίου με ένα μαχαίράκι που είχε κρατήσει κρυφά, τη στιγμή που τον ετοιμάζουν να μεταφερθεί στη Βιέννη. Δεν καταφέρνει, όμως, να πεθάνει και με τις φροντίδες των γιατρών επανέρχεται στη ζωή.

Τον επόμενο χρόνο οι Γάλλοι συνεχίζουν την επέκταση τους και μετά την κατάληψη της Ρώμης προχωρούν στην Αίγυπτο. Φίλοι και οπαδοί του Ρήγα επιχειρούν να τον σώσουν αλλά δεν τα καταφέρνουν⁷⁷.

Στις 3 Φεβρουαρίου 1798 ακόμα άρρωστος, καταφέρνει να στείλει ένα σημείωμα στον Γάλλο Πρόξενο της Τεργέστης. Το κείμενο ήταν δυσανάγνωστο και με ελλειπείς πληροφορίες αλλά ο Πρόξενος προσωπικά επιχειρεί να επικοινωνήσει με τον Αυστριακό διοικητή στις 8 Φεβρουαρίου, ενώ είχε ήδη στείλει έγγραφο στην αυστριακή διοίκηση, αλλά στις 9 του μηνός τον πληροφορούν ότι είχε μεταφερθεί με όλα τα στοιχεία στη Βιέννη. Όντως, εκεί έφτασε στις 14 του μήνα ενώ είχε επιχειρήσει να στείλει και δεύτερο γράμμα, το οποίο, όμως, είχε πέσει στα χέρια των Αρχών και παραδόθηκε στα χέρια του Υπουργού Αστυνομίας την ίδια μέρα που έφτασε και ο ίδιος στη Βιέννη.

Οι ανακρίσεις ήταν σκληρές και βασανιστικές. Η Αυστρία ομολογεί ότι δεν έχει κάτι εναντίον του και ίσως θα μπορούσε να μην τιμωρηθεί αλλά οι εποχές έχουν αλλάξει. Ο αέρας ελευθερίας που έφερε μαζί του ο γαλλικός στρατός προκαλεί αναταράξεις και δεν την συμφέρει μία αναμπουμπούλα στα νοτιοανατολικά της σύνορα. Αποφασίζεται ο εκτοπισμός των συλληφθέντων με αυστριακή υπηκοότητα και η ανταλλαγή αυτών που είχαν οθωμανική με κρατούμενους πολιτικού ενδιαφέροντος, κυρίως Πολωνούς φυγάδες, με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στις 28 Απριλίου

⁷⁷ Ανδρέου Λουκάς, Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002 σ. 528

εκτοπίζονται οι έχοντες αυστριακή υπηκοότητα⁷⁸. Ταυτόχρονα ο Ρήγας και άλλοι 7 στέλνονται συνοδεία ενός αξιωματικού, 2 υπαξιωματικών και 24 στρατιωτών (με διαταγή κανείς από αυτούς να μην είναι ορθόδοξος) στο Βελιγράδι. Τους συνοδεύει ένας Τούρκος στρατιωτικός. Φθάνουν στο Σεμλίνο στις 3 Μαΐου και στις 9 στο Βελιγράδι. Παραδίδεται στον Τούρκο καϊκάμη του Βελιγραδίου στις 10 Μαΐου. Για 40 μέρες τους κρατούν φυλακισμένους αναμένοντας την εκτέλεση. Το βράδυ της 24^{ης} με 25^{ης} Ιουνίου δολοφονείται με πνιγμό μαζί με 7 συνεργάτες⁷⁹ του στον πύργο του Βελιγραδίου Neboisa.

Το όνομα του έγινε θρύλος και για πολλά χρόνια οι πληροφορίες ήταν ελάχιστες ή μπερδεμένες. Ο φόβος κράτησε τους ανθρώπους που τον γνώριζαν μακριά από τη δράση και το έργο του ξεχάστηκε. Μόνο ο Θούριος δεν μπορούσε να ξεχαστεί και βρισκόταν στα χείλη όλων⁸⁰.

Πολύ αργότερα, το 1869, δημοσιεύεται στην εφημερίδα Κλειώ της Τεργέστης από τον Κωνσταντίνο Σάθα η επιστολή του Γάλλου Προξένου Brechet της 11^{ης} Φεβρουαρίου 1798 προς το Γάλλο πρέσβη στη Βιέννη. Ο Σάθας τονίζει ότι την επιστολή την έλαβε από φιλέλληνα Γάλλο που θλίβεται που δεν έχει γραφεί μία σωστή βιογραφία του Ρήγα.

Τούτο», γράφει ο Γάλλος, «μεθ' ολην τήν προς την Ελλάδα αγάπην μου αποκαλώ
άχαριστίαν. Τα μέγιστα θέλουσι μεμφθεῖ υμᾶς οι μεταγενέστεροι διότι
Οταν καί ούτοι ζητήσωσι τὰς αναπόφευκτους δια πασαν βιογραφίαν ειδήσεις θέλουσιν
εὔρει μόνον ὅσα ἔγραψαν οἱ ξένοι καί Ὅσα ἡ ἑξασθενήσασα μνήμη του γηραιού
Περραιβοῦ ἡδυνήθη ν' αποθησαυρίσει.

⁷⁸ Οι περισσότεροι κατέληξαν στη σημερινή Γερμανία και επιδίωξαν να επιστρέψουν στη Βιέννη. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι την σημαντική για την αυστριακή οικονομία εταιρία του Αργέντη το Κράτος δεν επέτρεψε να κλείσει αλλά διευκόλυνε την εξέλιξη της και επέτρεψε στον αδελφό του από τη Σμύρνη να έρθει και να την αναλάβει έτσι ώστε να μην επέλθει όποιο οικονομικό πρόβλημα στην πόλη. Το 1806 δόθηκε η άδεια σε πολλούς από αυτούς να επιστρέψουν και κάποιοι ανέλαβαν και υψηλές θέσεις (Κατσιαρδὴ Όλγα, 1999).

⁷⁹ Πρόκειται για τους: Ευστράτιος Αργέντης, 31 ετών, από τη Χίο, Δημήτριος Νικολίδης (φίλος του Γερμανού Hendels, στο λεύκωμα του οποίου είχε υπογράψει με τη φράση του Βολταίρου: «και ας χαθεί για πάντα η άφρων πολιτική / που επιβάλλει στις καρδιές μας εξουσία δεσποτική») 32 ετών από τα Γιάννενα, Αντώνιος Κορωνιός, 27 ετών, από τη Χίο, Ιωάννης Καρατζάς, 31 ετών, από τη Λευκωσία, Θεοχάρης Τουρούντζιας, 22 ετών, από τη Σιάτιστα και τα αδέλφια Ιωάννης και Παναγιώτης Εμμανουήλ, 24 και 22 ετών αντίστοιχα, από την Καστοριά.

⁸⁰ Ανδρέου Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002 σ. 534-538

Η μελέτη έδειξε ότι ο επιστολογράφος ήταν ο Emile Legrand⁸¹.

Ο Πύργος Νεμπούζα του Βελιγραδίου,
όπου ο Ρήγας και οι επτά Σύντροφοί του φυλακίσθηκαν,
μέ σίδερα στά χέρια και στά πόδια
καί στραγγαλίσθηκαν τόν Ιούνιο του 1798.

⁸¹ Δρούλια Λουκία ,
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eranistis/article/view/1531/1522>
πρόσβασης 25/6/2022

«Τα Ολύμπια»

Ο Cedric Whitman του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, είχε γράψει για την Αιολική γη του Ηλ. Βενέζη: «Και μόνον την Αιολική γη αν είχε γράψει, πάλι θα ήταν ένας από τους μεγάλους μυθιστοριογράφους όλων των εποχών. Σχεδόν μπορεί να πει κανείς πως σ' αυτό το βιβλίο καθορίζεται το τι είναι ένα έργο τέχνης». *Το ίδιο μπορούμε να πούμε για τον Ρήγα*⁸².

Τα Ολύμπια είναι μετάφραση (με την έννοια που έχει για τον Ρήγα η μετάφραση) του ιταλικού έργου *L'Olympiade* του Metastasio. Ο Pietro Antonio Domenico Trapassi, γνωστός με το ψευδώνυμό του Pietro Metastasio (1698-1782), ήταν Ιταλός ποιητής και λιμπρετίστας. Το πρώτο του έργο το έγραψε 15 χρονών. Ήταν η τραγωδία *il Giustino*. Πρώτος του δάσκαλος ήταν ο Gravina, μέλος της *Accademia d'Arcadia*⁸³, που του έμαθε την αγάπη για το θέατρο. Δεύτερος ήταν ο αβάς Calobrese που τον μύησε στην καρτεσιανή φιλοσοφία. Είναι ο σημαντικότερος εκπρόσωπος του μελοδράματος, της μόνης ίσως πετυχημένης προσπάθειας ανανέωσης του θεάτρου στα πλαίσια της *Αρκαδίας*. Έζησε μεγάλο μέρος της ζωής του στη Βιέννη όπου συνέθεσε και τα περισσότερα έργα του. Τα έργα του διαδραματίζονται σε κλασικούς χώρους και οι ιστορίες και οι πρωταγωνιστές έχουν ηρωικά στοιχεία. Η επιτυχία του, όμως, είναι ότι κατάφερε να συνδυάσει το ηρωικό με το απλώς στοργικό και ερωτικό. Έγραψε 26 μελοδράματα, 38 θεατρικά έργα, 8 θρησκευτικά και ένα ιντερμέτζο. Δεν πρέπει να ξεχάσουμε τις 34 καντάτες καθώς και τα λυρικά ποιήματα του στα πλαίσια της αρκαδικής ποίησης. Αν και καθαρά αυλικός ποιητής καταφέρνει να ανταποκριθεί στην ευαισθησία της εποχής του. Από εδώ πηγάζει και η γενική επιδοκιμασία του έργου του. Στη Βιέννη ως *poeta cesareo* (αυτοκρατορικός ποιητής) έγραψε και το αριστούργημα του *L'Olimpiade* (1733) όπου κυριαρχεί η αντίθεση έρωτας-καθήκον,

⁸² Νίκη Σαλπαδήμου, <https://diastixo.gr/arthra/9177-velestinlis> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022

⁸³ Η ακαδημία της Αρκαδίας (1698) εκφράστηκε με μία νέα μορφή του κλασικισμού. Πρωτοπόροι ήταν μία ομάδα λόγιων που πλαισίωναν την πρώην βασίλισσα της Σουηδίας Χριστίνα που ήταν φίλη με τον φιλόσοφο Καρτέσιο, οι ιδέες του οποίου στάθηκαν ως αντίποδας στο αίσθημα του μπαρόκ και την ισχύ της εποχής της αντιμεταρρύθμισης. Χαρακτηριστικά της είναι η απλότητα, η επαφή με τη φύση, η αγνότητα. (Τσόλκας Ιωάννης, σ. 2, 2004)

έρωτας-φιλία, κτλ.⁸⁴. Η γλώσσα του και εδώ είναι απλή και άμεση δίνοντας ζωή στις αντιθέσεις της ανθρώπινης ζωής. Ο Μεταστάσιο με την επιλογή του χώρου της Ολυμπίας και μάλιστα του ναού του Ολυμπίου Δία, όπου διαδραματίζονται οι τελευταίες σκηνές, αναζητά την ελληνική σκέψη και τον Ολυμπισμό.

Το έργο του χαρακτηρίζεται από απλότητα και αμεσότητα. Καταφέρνει να περνά τα συναισθήματα στη μουσική και για αυτό μπορούμε να τον αποκαλέσουμε *ποιητή που μιλάει τραγουδώντας*⁸⁵.

Ο Ρήγας προτίμησε τον τίτλο *Τα Ολύμπια* αντί για το σωστότερο μεταφραστικά *Η Ολυμπιάδα* πιθανότερα για να μην συγχέεται με τη μητέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αλλά και για να του δώσει μία πιο δυναμική χροιά και προσανατολίσει τον αναγνώστη στους Αγώνες προς τιμή του Δία στην αρχαία Ολυμπία. Στα Ολύμπια ο Ρήγας δεν χρησιμοποιεί ξένες λέξεις όπως στα πρώτα του έργα, ίσως γιατί το επεξεργάστηκε αργότερα⁸⁶.

Η υπόθεση του έργου είναι ότι ο

... Κλεισθένης, ο βασιλεύς της Σικυώνος (λέγεται τώρα Βασιλικά, κείται εις τον Κορινθιακόν κόλπον), θέλοντας να υπανδρεύση την περίφημον δια την ωραιότητα της κόρην του Αριστέαν με βασιλέως υιόν, όπου να ενίκησεν εις τους Ολυμπιακούς αγώνας, εκήρυξε την απόφασίν του. Εσυνάχθησαν επί τούτω πανταχόθεν συζητηταί, εν οίς και Λυκίδας, υιός του βασιλέως της Κρήτης, έλθών εις περιήγησιν δια ν' αλησμονήση τον έρωτα οπού είχε συλλάβει περί της Αργήνης, Κρητικής ήγεμονίδος, παρά βουλήν του πατρός του, φίλος ειλικρινής του Μεγακλέους, ευγενούς Αθηναίου, λυτρώσας την ζωήν του κινδυνεύσασαν εις Κρήτην από ληστάς ο δε Μεγακλής επήγεν εκεί απελπιζόμενος ότι δεν ημπορεί ν' απόκτηση εξ αιτίας του πατρός της την ερωμένην του Αριστέαν, φλογιζομένην δι' αυτόν. Η Αργήνη, απηλπισμένη δια την εγκατάλειψιν, έρχεται να ζήση αγνώριστος εις την Ήλιδα ύπ' ονόματι Λυκωρίς βοσκοπούλα. Η Αριστέα, περιδιαβάζουσα, την βλέπει, την αγαπά και ξεμυστηρεύονται τους ερωτάς των. Ο Λυκίδας, χάνοντας κάθε ελπίδα ανευρέσεως της Αργήνης, νομίζοντας την εις την Κρήτην, εκθαμβείται εις την Ολυμπίαν από τα κάλλη της Αριστέας, τιτρώσκεται εγκαρδίως και, μην όντας εξησκημένος εις τους αγώνας, παρακαλεί τον Μεγακλή,

⁸⁴ Asor Rosa Alberto, *Storia della letteratura italiana*, casa editrice La Nuova Italia, Firenze 1994, σσ. 332-333

⁸⁵ Τσόλκας Ιωάννης, «*Τα Ολύμπια*» *δρώμενα και τα ιδανικά «Η Επίδραση του Ολυμπισμού στην Ανθρώπινη Πρόοδο»*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Μαθητής-Ανατολή, 2004, σ.5 <https://spotlightpost.com/index.php/i-epidراسi-tou-olympismou> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022

⁸⁶ Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σ.20

επιστρέψαντα, ν' αγωνισθή αντ' αυτού ως Λυκίδας, δια να τω την απόκτηση, ούτος δυσφορών, χωρίς να ειπή τίποτες κατά του φίλου του δι' ευγνωμοσύνην, αγωνίζεται, νικά, και λαμβάνει ευχαριστίας παρ' αυτού δια την απόκτησιν της ωραίας, αγνοούντος πώς ο Μεγακλής ήτον παλαιότερος ηγαπημένος εραστής της. Η Αριστεά ευφραίνεται πώς θέ να απόκτηση τον περιπόθητόν της νικητήν, αυτός αθυμεί διατί θε να γίνη εκείνη κτήμα του φίλου του, θυσιάζει με αδημονίαν τον ερωτά του εις την φιλίαν και πίπτει εις τον Αλφειόν να πνιγή, οπούθεν σαηγνεύεται κατά τύχην από τους αλιείς καί αναζή. Μανθάνει το συμβάν η Αργήνη, τρέχει προς τον Λυκίδαν, γνωρίζεται, φανερούται το δόλιον στρατήγημα του περί των αγώνων, εμβάλλεται εις φυλακήν καί καταδικάζεται εις θάνατον. Ο Μεγακλής ζητεί ν' αποθάνη αντ' αυτού, η Αργήνη ομοίως. Δεν εισακούονται, καί, τέλος, επάνω εις την στιγμήν της θανατηφόρου ποινής, γνωρίζεται ο κατάδικος ως υιός του Κλεισθένους και αδελφός της Αριστεάς...

Τα του δράματος πρόσωπα:

ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ, βασιλεύς της Σικυώνας.

ΑΡΙΣΤΕΑ, Θυγάτηρ του.

ΑΡΓΗΝΗ, παρθένος Κρητική εξ ευγενών.

ΛΥΚΙΔΑΣ, υιός του βασιλέως της Κρήτης.

ΜΕΓΑΚΛΗΣ, Αθηναίος νέος εξ ευγενών.

ΑΜΥΝΤΑΣ, παιδαγωγός του Λυκίδα.

ΑΛΚΑΝΔΡΟΣ, οικείος και μυστικός του Κλεισθένους⁸⁷.

Αν και το κείμενο αρχικά φαίνεται να μην έχει σχέση με τη σκέψη και τον στόχο του Ρήγα για γενικό ξεσηκωμό δίνει έμφαση στη λέξη *Ελευθερία* που την τονίζει με πιο έντονα και αραιά τυπογραφικά στοιχεία. Διαβάζοντας το, όμως, γίνεται φανερή η σχέση. Στο έργο ο βασιλιάς Κλεισθένης επιμένει να τιμωρηθεί με θάνατο ο Λυκίδας γιατί είχε διακόψει την τελετουργία της θυσίας στους Ολυμπιακούς αγώνες. Η έξοδος από το αδιέξοδο αυτό και το ευτυχές τέλος έρχονται μόνο όταν ο Ρήγας βάζει τον Μεγακλή να λέει ότι μόνο ο λαός πλέον μπορεί να αποφασίσει για τη ζωή του ενόχου ο οποίος βροντοφωνάζει στο τέλος:

Ζήτω ο πταίστης υιός, δια να μη τιμωρηθή δι' εκείνον ο
αθώς πατήρ ας μη λυπήση την παρούσαν ημέρα, μήτε ας
ενοχλήση την ιεράν τελετήν, μία ιδέα τόσον τρομερά.

Έχουμε δηλαδή εδώ την βασική αρχή του γαλλικού διαφωτισμού ότι ο λαός αποφασίζει. Και αυτό αποδεικνύει ότι τελικά το έργο αυτό του Ρήγα σκοπό είχε να εκπαιδεύσει τους Έλληνες. Οι αρχές της ισότητας και της δικαιοσύνης, του σεβασμού

⁸⁷ Τσόλκας Ιωάννης, «Τα Ολύμπια» δρώμενα και τα ιδανικά «Η Επίδραση του Ολυμπισμού στην Ανθρώπινη Πρόοδο», 2004

για τον άλλον εμπνέουν τον Ρήγα να το μεταφράσει. Ο Ολυμπισμός είναι πρόσκληση για ανανέωση και προβληματισμό.

Βασικό στοιχείο του έργου είναι η έννοια της φιλίας ως το πιο σημαντικό από όλα τα ιδανικά. Μαζί με την αίσθηση του ηρωικού έχουμε το μυθικό και μεγαλειώδες. Οι ήρωες διακατέχονται από εσωτερικές συγκρούσεις αλλά στο τέλος ο λαός δίνει τη λύση με την αμεροληψία του⁸⁸.

Στην αρχή του έργου ο Ρήγας παραθέτει τα *Προλεγόμενα* όπου επιχειρεί να παρουσιάσει τα είδη των Ολυμπιακών αγωνισμάτων στην αρχαιότητα (δρόμος, δίαυλος, πάλη, δίσκος, άλμα, παγκράτιο, πυγμή). Δηλώνει, μάλιστα, ότι κάποια αγωνίσματα γίνονται ακόμα και στην εποχή του στον ελλαδικό χώρο, γεγονός που επιθυμεί να τονίσει την ιστορική αυτοσυνειδησία των Ελλήνων⁸⁹. Ελπίζει, ότι αυτή η συνήθεια θα συνεχιστεί και όσο είναι ακόμα σκλαβωμένοι αλλά και στο νέο κράτος που θα φτιάξουν ώστε να «πανηγυρίζονται» από τους απογόνους των «προπατόρων» τους. Θέλει να ξυπνήσει στους σκλαβωμένους Έλληνες την περηφάνεια για τους προγόνους τους και ταυτόχρονα να τους μιλήσει για την Ελευθερία. Ο Ρήγας θεωρεί πολύ σημαντικούς τους Ολυμπιακούς αγώνες και μάλιστα τους αφιερώνει εβδομήντα σελίδες στο έργο του *Νέος Ανάχαρσις* ενώ στο φύλλο 9 της Χάρτας της Ελλάδος παραθέτει και τοπογραφικό διάγραμμα της αρχαίας Ολυμπίας και στο 4 υπάρχουν παραστάσεις των ολυμπιακών αγωνισμάτων της ελεύθερης πάλης, της ιπποδρομίας και της αρματοδρομίας⁹⁰.

Στις 4 Οκτωβρίου 1793 η *Εφημερίς* των αδελφών Πούλιου είχε δημοσιεύσει την είδηση ότι στις 10 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους στην επαναστατημένη Γαλλία είχε ψηφισθεί «κάθε τέταρτον έτος να γίνονται οι ολύμπιοι αγώνες εις δόξαν της μεταβολής». Είναι σύμφωνη και με το πνεύμα του Διαφωτισμού, λοιπόν, η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο Ρήγας στα «Προλεγόμενα» του κάνει ένα λάθος και γράφει ότι οι Αγώνες διοργανώνονται κάθε 5 χρόνια και όχι κάθε 4. Το λάθος αυτό πιθανόν εξηγείται από το γεγονός ότι ακολουθεί τον Πίνδαρο που στις ωδές του

⁸⁸ Τσόλκας Ιωάννης, «*Τα Ολύμπια*» *δρώμενα και τα ιδανικά «Η Επίδραση του Ολυμπισμού στην Ανθρώπινη Πρόοδο»*, 2004, σσ. 7-9

⁸⁹ Στην εκκλησία του αγίου Χαραλάμπους στο Βελεστίνο γίνονταν αγώνες άλματος εις τριπλούν και ρίψης λιθαρίου ως το 1950 ενώ ο περιηγητής Firmin Didot το 1816 και 1817 έγινε μάρτυρας τέτοιων αγώνων στις Κυδωνίες (Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας μεταφραστής των Ολυμπίων του Μεταστάσιο, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα*, 2001)

⁹⁰ Idem. σσ. 23-24

αναγράφει το «πενταετηρίς», το διορθώνει, όμως, συνειδητοποιώντας το λάθος του τόσο στον τίτλο του *Ηθικού Τρίποδα* όσο και στον *Νέο Ανάχαρσι*⁹¹.

Στη σελίδα 104 με αφορμή της ιστορία της Άλκηστης και του Άδμητου παρουσιάζει τον τόπο καταγωγής του όπου βασίλευσε ο Άδμητος, τις αρχαίες Φερές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο έργο οι μόνες ξένες λέξεις είναι η λέξη «πρέντζιπε» και «πρεντζιπέσσα» που ίσως είχαν καθιερωθεί από καιρό και στα ελληνικά και δεν τις θεωρεί ξένες. Σε αντίθεση με τα πιο νέα έργα του έχουμε μία πιο καθαρά ελληνική γλώσσα ίσως γιατί ωριμάζοντας συνειδητοποιεί τη σημασία της αρχαίας κληρονομιάς και παράλληλα την αναγκαιότητα της για την αυτοσυνειδησία του λαού. Για το λόγο αυτό έχουμε και πολλές λέξεις από την αρχαία γραμματεία, ακόμα και ομηρικές.

Υπήρξε συζήτηση για το αν τα *Ολύμπια* είναι όντως δικό τους έργο. Την απάντηση την δίνει ο ίδιος όταν γράφει την προσφώνηση στην αρχή του έργου προς τον Στέριο Χατζή-Κώνστα αλλά και όταν παραπέμπει στην επιπεδογραφία της Ολυμπίας λέγοντας « όπου έχω εις της Χάρταν μου» (κάτι που συνηθίζει και στον *Νέο Ανάχαρσι*). Ένα ακόμα στοιχείο είναι η συνήθεια να χρησιμοποιεί σύνθετες λέξεις με πρώτο συνθετικό το -συν όπως «συνεκομίζων, συνεγκαλίζονται» σε όλα τα έργα του⁹².

Το τελευταίο μέρος της σκηνής ζ', πράξης Γ' καθώς και το τελευταίο κομμάτι των *Ολυμπίων*, που δεν υπάρχει στο πρωτότυπο του Metastasio, τα αποδίδει στα αρχαία⁹³.

⁹¹ Idem. σσ. 25-26

⁹² Idem, σ. 36,

⁹³ Idem, σσ. 38-39

ΜΕΡΟΣ Γ'

Ο Ρήγας γνωστός στην Ευρώπη

Πολλοί ήταν οι Ευρωπαίοι που τον γνώριζαν και συμμετείχαν στα όνειρα του. Ένας από αυτούς ήταν και ο Johann Christian von Engels που μνημονεύει τον Ρήγα επαινετικά στο βιβλίο του το 1797. Άλλοι είχαν εγγραφεί συνδρομητές στην ελληνική έκδοση του Νέου Ανάχαρση, όπως ο John Hawkins, γνωστός περιηγητής της περιόδου. Το 1798 η εφημερίδα *Gazette Nationale ou le Moniteur* δημοσιεύει ανταπόκριση από την Αυστρία όπου ανακοινώνεται το μαρτυρικό τέλος του Ρήγα.

Γνωστός έγινε και από τον πίνακα άγνωστου ζωγράφου τον οποίο είδε και ο Σπυρίδων Λάμπρου και διάβασε στο πίσω μέρος του την επιγραφή « Τεργέστη 13 8βρίου 1794». Ο πίνακας αυτός βρέθηκε στο τέταρτο κιβώτιο που είχε στείλει στην Τεργέστη με διάφορα άλλα αντικείμενα. Και ο Περραιβός, σύντροφος του που ταξίδευε μαζί του από Βιέννη για Τεργέστη και ο ίδιος ο Ρήγας την ώρα της σύλληψης του τον βοήθησε να γλυτώσει λέγοντας ότι είχαν γνωριστεί απλά στο τρένο, αναφέρει ότι « Ό Νομάρχης ήν το γένος Ούγγρος, έβάστασε μάλιστα τήν εικόνα του Ρήγα εις μνήμην, εύρων αυτήν εις τα κιβώτια».

Το 1803 με τον τίτλο *Ο Έλλην Ρήγας* δημοσιεύεται άρθρο στο περιοδικό *Neue Berlinische Monatsehrift* από κάποιον που προφανώς έχει ζήσει πολλά χρόνια στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, πιθανότατα από τον Ανδρέα Μουστοξύδη. Ο ίδιος λίγο αργότερα θα δημοσιεύσει στο περιοδικό των Giovan Battista Niccolini και Niccolò Tommaseo *Antologia* μία μετάφραση στα ιταλικά του Θούριου⁹⁴

Το 1809 διοργανώνονται στην Κέρκυρα τα «Ολυμπιακά Βραβεία» και αναφέρεται «Les Rigas, les Corais, les Ducas, ont fait des pas marqués dans la route que nous

⁹⁴ Δρούλια, [View of Ρήγας, ένας άλλος Τυρταίος στα μάτια του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού \(ekt.gr\)](#) ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22
“it is sweet indeed to be able to combine and merge in a single point several lofty sentiments, and it is sweet for me now to clasp by this means three names: Greece, Rigas, Niccolini”

voulons indiquer. Marchez donc sur les traces de ces hommes, dont le beau talent n'est égalé que par la beauté de leurs âmes ⁹⁵».

Αυτός, όμως, που θα υμνήσει τον Ρήγα περισσότερο από όλους είναι ο λόρδος Βύρωνας και ο φίλος του J.C. Hobhouse. Και οι δύο θα καταγράψουν και θα μεταφράσουν στη γλώσσα τους το *Δεύτε παίδες Ελλήνων*. Ο ταγματάρχης Leake γράφει «Ίσως δεν υπάρχει ανώτερο τραγούδι», από αυτό που σύνθεσε ο άτυχος Ρήγας που αρχίζει με το «Δεύτε παίδες τών 'Ελλήνων» και που τυπώθηκε πρόσφατα στο παράρτημα του Childe Harold's Pilgrimage του λόρδου Μπάιρον με αγγλική μετάφραση». Μνημονεύει τα επαναστατικά τραγούδια του και τις προκηρύξεις και καθοδηγήσεις που τύπωσε στη Βιέννη ο Ρήγας. Πιθανότατα τα γνωρίζει μέσω του Γεώργιου Σακελλαρίου που είχε γνωρίσει ο ίδιος προσωπικά στο Μπεράτι. Και ο Rouqueville θα αναφερθεί πολλές φορές στον ήρωα αποκαλώντας τον «άτυχο», «έξοχο», «γενναίο».

Το όνομα του θα μείνει στη μνήμη ως το όνομα κυρίως ενός άτυχου ποιητή, μάρτυρα, ενός νέου Τυρταίου, που ξεσήκωνε όχι μόνο τους Σπαρτιάτες αλλά όλους τους Έλληνες γενικότερα. Το 1824 το όνομα του θα γίνει ευρύτερα γνωστό μετά την έκδοση στο περιοδικό *Revue encyclopédique* της *Notice sur la vie et les écrits de Rhigas, l'un des principaux auteurs de la révolution qui a pour but l'indépendance de la Grèce*. Εδώ έχουμε αρκετά βιογραφικά στοιχεία του ήρωα. Ακολουθούν και άλλες εκδόσεις στη Γαλλία και τη Γερμανία αλλά η πιο σημαντική είναι αυτή του Φωριέλ, ο οποίος συμπεριλαμβάνει τον Θούριο στο πολύ σημαντικό έργο του με τα Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια. Από εδώ και πέρα το όνομα του και το έργο του θα αρχίζει να γίνεται ευρέως γνωστό σε σημείο που ο λόρδος Βύρωνας θα αποκαλεστεί από τον Βίκτωρα Ουγκώ «Νέος Ρήγας»⁹⁶.

⁹⁵ «Οι Ρηγάδες, οι Κοραΐδες, οι Δούκες έκαναν βήματα που σημάδεψαν τον δρόμο που θέλουμε να υποδείξουμε. Περπατήστε, λοιπόν, στα ίχνη αυτών των ανδρών, των οποίων το όμορφο ταλέντο δεν είναι ίσο παρά με την ομορφιά των ψυχών τους.»

⁹⁶ Δρούλια Λουκία, [View of Ρήγας, ένας άλλος Τυρταίος στα μάτια του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού \(ekt.gr\)](http://www.ekt.gr) ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22

Επιδράσεις του έργου του Ρήγα στην ιταλική ποίηση και πεζογραφία του 19^{ου} αιώνα

Οι πνευματικές ρίζες της ιταλικής παλιγγενεσίας μας ανάγουν στο κίνημα του Διαφωτισμού. Ιστορικά η Ιταλία δεν ήταν ποτέ ένα ενιαίο κράτος πριν το 1862. Γεννιέται, λοιπόν, η απορία από πότε μπορούμε να μιλάμε για ιταλικό έθνος. Αν προσδιορίσουμε τα χαρακτηριστικά που συνιστούν ένα έθνος θα καταλήξουμε ότι αυτά είναι κυρίως η γλωσσική, η πολιτιστική – θρησκευτική και η οικονομική, ίσως, ενότητα του. Αυτά τα χαρακτηριστικά στην ιταλική χερσόνησο μπορούμε να τα εντοπίσουμε ήδη από την εποχή των *comuni*.

Η Ιταλία είναι κομματιασμένη σε μικρά κομμάτια και επιρρεπής σε δυτικά ερεθίσματα. Δεν είναι μία, είναι πολλές Ιταλίες. Και δεν υπάρχει μία εθνική συνείδηση. Ο ίδιος ο Gioberti ομολογεί ότι ο λαός είναι η επιθυμία και όχι το γεγονός. Οι Ιταλοί λόγιοι έχουν έναν μόνο στόχο. Να μάθουν τους Ιταλούς να είναι Ιταλοί. Επιδιώκουν την ηρωική αφύπνιση του έθνους, τη σφυρηλάτηση της ιστορικής μνήμης όχι απαραίτητα την ίδρυση ενός κράτους. Ο Foscolo με τα έργα του *Le ultime*

lettere di Jacopo Ortis και *Sepolcri* καλλιεργεί την πατριωτική σκέψη. Είναι σημαντικό να ξέρουμε ότι οι ηρωικές και σημαντικές πράξεις μας θα είναι παραδείγματα για τις επόμενες γενιές. Για αυτό και η φιλελληνική λογοτεχνία βλέπει την Ελλάδα ως έμπνευση, ως τη σπίθα που θα βάλει φωτιά στην ψυχή των Ιταλών. Η Ελλάδα είναι παντού στο έργο τους: στις ποιητικές συνθέσεις, τα ιστορικά μυθιστορήματα, στους προβληματισμούς, τα ιδανικά. Μοιράζονται μαζί της κοινά οράματα, θαυμάζουν τον τρόπο δράσης των Ελλήνων αλλά και τους τόπους που διαδραματίζονται τα ηρωικά αυτά γεγονότα⁹⁷.

Στον πολιτιστικό τομέα ήδη από τον 17^ο αιώνα παρατηρείται η αναζωπύρωση του κλασικισμού στα πλαίσια μίας αντιμεταρρυθμιστικής ηθικής. Δεν αρχίζει ακόμα η επιστημονική και ορθολογιστική προσέγγιση των πραγμάτων αλλά αρχίζει να διαφαίνεται ενδιαφέρον για ιστορικά θέματα, επιδιώκεται η ανασύνθεση εθνικής πολιτισμικής παράδοσης και η ανάδειξη των δοξασμένων σελίδων του παρελθόντος.

Κάνει την εμφάνιση του το κίνημα της *Αρκαδίας* (1698) με πολύ σημαντικά μέλη που προσπαθούν να απαντήσουν σε πολιτικά, πνευματικά, αισθητικά και ηθικοθησκευτικά προβλήματα. Εκφράζουν μία έντονη διάθεση επανίδρυσης του εθνικού ιταλικού πολιτισμού. Ο Metastasio, ο Giannone και ο Vico κληροδοτούν το πάθος για την ιστορία στις επόμενες γενιές⁹⁸.

Η περίοδος ανάμεσα στο 1748 και το 1792 είναι ειρηνική και για αυτό επιτρέπει τις όποιες μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες των μοναρχών. Έχουμε δείγματα αγροτικής και βιομηχανικής επανάστασης ενώ παράλληλα υπάρχει μία τάση φιλελευθεροποίησης. Εκδίδονται βιβλία και μεταφράζονται οι Γάλλοι Εγκυκλοπαιδιστές, γίνονται εκθέσεις και συνέδρια, αναλαμβάνονται πολιτιστικές πρωτοβουλίες. Σημαντικοί Ιταλοί γράφουν τα έργα τους στα γαλλικά ανοίγοντας τον κόσμο τους προς τα έξω και σπάζοντας την απομόνωση που προϋπήρχε. Δίνεται σημασία στα σύγχρονα προβλήματα της κοινωνίας ενώ το θέατρο (Goldoni) και η λογοτεχνία (Alfieri) αναζωογονούνται. Αναπτύσσονται νέες επιστήμες⁹⁹.

⁹⁷ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 24

⁹⁸ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 14

⁹⁹ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 24

Παρατηρείται μία οικονομική και πολιτιστική ανάνηψη που με τη σειρά της οδηγεί σε ανύψωση του ιταλικού έθνους γενικότερα. Παράλληλα οι μεγάλες αρχαιολογικές ανακαλύψεις προκαλούν θαυμασμό αλλά και περηφάνεια.

Τον 18^ο και 19^ο αιώνα, λοιπόν, οι κάτοικοι της χερσονήσου αναζητούν την ιταλικότητα τους. Ο Ugo Foscolo θα είναι αυτός που θα γράψει με πατριωτικό ύφος και θα εμπνεύσει τους συμπατριώτες του. Πριν από αυτόν ήδη ο Dante και ο Petrarca είχαν μιλήσει για τα πρωτεία της Ιταλίας. Ο πρώτος στο όραμα του την είχε παρομοιάσει με τον κήπο της Αυτοκρατορίας και είχε βάλει τη Ρώμη στο κέντρο. Ο δεύτερος είχε γράψει ένα ποίημα για αυτήν με τίτλο “All’Italia” όπου την αποκαλούσε *antico valore*. Αυτός ο χαρακτηρισμός είχε τραβήξει την προσοχή του Μακιαβέλι ο οποίος κλείνει το βιβλίο του *Ηγεμόνας* με τους 4 στίχους του Petrarca. Και οι τρεις προβάλλουν την αναμφισβήτητη καταγωγή της διαμελισμένης ιταλικής πατρίδας από τη Ρώμη¹⁰⁰.

Ο 18^{ος} αιώνα και μέχρι την πτώση του Ναπολέοντα αποτελεί μία μεταβατική περίοδο. Πρόκειται για μία περίοδο κρίσης των παλιών αξιών που υποχωρούν μπροστά σε νέες, κρίσης του παλαιού οικονομικού και κοινωνικού άξονα αλλά και έναρξης του ρομαντισμού, που προβάλλει την αγάπη για την ελευθερία και την ανεξαρτησία, και υποχώρησης του κλασικισμού.

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η λογοτεχνία απεικονίζει τη σύγχρονη της πολιτική ιστορία. Η συνείδηση των λογοτεχνών γεμίζει με φλογερά πολιτικά και πατριωτικά στοιχεία.

Στην Ιταλία οι λόγιοι που εμπνέονται από την Ελλάδα μοιράζονται σε τρεις γενιές. Έτσι, έχουμε την πρώτη γενιά λογοτεχνών που εμπνέονται από την αρχαία τελειότητα, φιλοσοφία και λογική. Λογοτέχνες όπως ο Foscolo, ο Alfieri και ο Parini λατρεύουν την αρχαία Ελλάδα και τον πολιτισμό της. Περιηγητές ήδη από τον 18^ο αιώνα περιδιαβαίνουν τη γη των Ελλήνων με θαυμασμό. Αναζητούν τους αρχαίους Έλληνες και το εκφράζουν μέσω του νεοκλασικισμού στην προσπάθεια μίας παλινόρθωσης «αληθινού» κλασικισμού. Ο κλασικός κόσμος είναι ο κόσμος της ομορφιάς. Οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις ξεσηκώνουν τις ψυχές τους.

¹⁰⁰ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 27

Μία δεύτερη γενιά ακολουθεί που εκπροσωπεί όλες τις πολιτικές, καλλιτεχνικές, φιλοσοφικές, θεωρητικές και λογοτεχνικές πεποιθήσεις. Αυτοί ασχολούνται και εμπνέονται με την Ελλάδα και τον Απελευθερωτικό της αγώνα από τον Τούρκο δυνάστη. Πρόκειται για ποιητές πατριωτικής και εθνικής ποίησης που στις καρδιές τους τρέφουν μίσος για κάθε είδους τύραννο και προέρχονται από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ο φιλελληνισμός γίνεται μόδα και έκφραση διαμαρτυρίας σε καθεστώτα τυραννικά και σε δυνάστες. Ο εχθρός είναι κοινός, τα μέλη της Ιεράς Συμμαχίας. Η παρουσία των Ελλήνων φοιτητών στην χώρα τους και οι φιλίες που σχηματίζουν μαζί τους δυναμώνει αυτό το αίσθημα. Αν η αρχαία Ελλάδα φάνταζε ως ορισμός της τελειότητας τώρα είναι ένας κόσμος κάθαρσης και παρηγοριάς.

Τέλος, υπάρχει μία τρίτη ομάδα που μόνο όταν και οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις αλλάξουν πολιτική απέναντι στους Έλληνες αλλάζουν στάση και οι ίδιοι.

Το όνομα του Ρήγα αναφέρεται κυρίως στους ποιητές της δεύτερης περιόδου, μετά το 1830 και ως την απελευθέρωση της Ιταλίας το 1862. Στα τριάντα αυτά χρόνια που θα χρειαστούν ακόμα για να φέρουν την πολυπόθητη ενότητα και ανεξαρτησία στην Ιταλική χερσόνησο η ανάμνηση της Πάργας, του Μεσολογγίου, του Ναβαρίνου, ο Μπότσαρης, ο Ρήγας, ο Κανάρης θα αποτελέσουν κίνητρα και σύμβολα στις τέχνες και στα γράμματα.

Τι σημαίνει η Ελλάδα επομένως για τους Ιταλούς του 19ου αιώνα;

Η Ελλάδα εκφράζει την παγκόσμια ιδέα της αδελφότητας, της αξιοπρέπειας, της προόδου, της συνύπαρξης ελεύθερων ανθρώπων και λαών. Μέσω αυτής γίνεται γνωστό το άναμμα της σπίθας για τη συγκρότηση της Ιταλικής ενοποίησης¹⁰¹. Τα κοινά βάσανα κάνουν τις δύο χώρες αδελφές. “... chi scrive «Grecia» dice «Italia», in virtù della comunanza distirpe e destini, antichi splendori e più recenti miserie”¹⁰².

¹⁰¹ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 86

¹⁰² «Όποιος γράφει Ελλάδα λέει Ιταλία, χάρη στην ομοιότητα αναστατώσεων και μοίρας, αρχαίας δόξας και πιο πρόσφατης μιζέριας» (Gallarini Luca, *Giuseppe Rovani storico della Grecia moderna*, Otto/Novecento, Anno XXXV - N°1 - Gennaio/Aprile 2011(pp. 25-53) www.air.unimi.it ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022).

Ιταλοί λογοτέχνες που αναφέρουν στο έργο τους τον Ρήγα

Ο ιταλικός φιλελληνισμός δεν απορρέει μόνο από τον θαυμασμό της αρχαιότητας αλλά αναζητεί ένα πρότυπο μίμησης για να επιτύχει τον σκοπό του δικού έθνους, τη δική του ελευθερία. Για το λόγο αυτό πολλοί βρέθηκαν στην Ελλάδα και κατά τη διάρκεια του Αγώνα του 1821 αλλά και μετά, ως πρόσφυγες ή αγωνιστές στο πλευρό των Ελλήνων, μαγεύτηκαν από τους αγώνες των κατοίκων της και επιδίωξαν να μεταλαμπαδεύσουν αυτό το πνεύμα και στη δική τους χώρα.

Οι λογοτέχνες που διακατέχονται από έντονο πατριωτισμό μοιράζονται σε τρεις γενιές. Η πρώτη ζει στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα και έχει ζήσει και την ναπολεόντεια περίοδο αλλά και αυτή της Παλινόρθωσης.

Η δεύτερη ακολουθεί βιώνοντας την απογοήτευση που έφερε η Παλινόρθωση. Μεγάλος εκφραστής της ο Mazzini που έμπνευσε πολλούς.

Η Τρίτη γενιά στα τέλη του α' μισού του 19^{ου} αιώνα ολοκληρώνει τις σπουδές της και ξέρει πολύ καλά τις θέλει να κάνει. Έχει στόχους και σκοπεύει να τους πραγματοποιήσει. Εδώ θα βρούμε τον Aleardi, τον Nievo.

Angelo Brofferio (1802-1866)

Γεννήθηκε στις 6 Δεκεμβρίου 1802 και η οικογένεια του ήταν διακεκριμένη στο χώρο της ιατρικής. Αυτός, όμως, γράφτηκε στη Νομική του Τορίνο (ολοκλήρωσε τις σπουδές του αργά, το 1823). Η κλίση του στην ποίηση τον έκανε να στραφεί γρήγορα στη συγγραφή έργων στα πρότυπα του Alfieri.

Πώς μιλάει ο ποιητής Ang. Brofferio¹⁰³ (1802 – 1866) στις *Ελληνικές Σκηνές – Scene elleniche* για την Ιταλία και την Ελλάδα; Διαβάζουμε στην εισαγωγή της δεύτερης έκδοση των *Scene elleniche*

Για τους Έλληνες η πλήρης νίκη είναι στο Βόσπορο, για τους Ιταλούς η εθνική ενοποίηση είναι στον Τίβερη: οι Ιταλοί θα έχουν δόξα και γαλήνη στη Ρώμη, οι Έλληνες θα μπορούν να την έχουν στην Κωνσταντινούπολη¹⁰⁴.

Τη στιγμή που η Μεγάλη Ιδέα στην Ελλάδα θεριεύει οι Ιταλοί βλέπουν τους εαυτούς τους να ταυτίζονται μαζί της. Θέλουν και αυτοί να αναστήσουν την αρχαία ρωμαϊκή αυτοκρατορία με πρωτεύουσα τη Ρώμη φυσικά. Σχεδόν όλοι οι Ιταλοί, με κυριότερό εκπρόσωπο τον Mazzini ονειρεύονται έναν ταυτόχρονο ξεσηκωμό Ελλήνων και Ιταλών¹⁰⁵. Δεν είναι τυχαίο ότι στην 7^η σελίδα της εισαγωγής του έργου αφού αναφέρει όλους τους ξένους που εμπνέονται από τους Έλληνες καταλήγει : «e sulle sponde dell'Arno si udì l'inno di Riga vestito di italiche note dall' autore di Giovani da Procida». Και λίγο πιο κάτω συνεχίζει « quanta poesia nel mirare a si gran distanza di tempi sopra un medesimo suolo Leonida e Botsari, Pelopida e Miauli, Milziade e Canari, Serse e Ibrahim, Tirteo e Riga, Omero e Byron!...¹⁰⁶»

¹⁰³ Απόστολο της ελευθερίας τον αποκαλεί ο Dall'Ongaro (Τσόλκας Ιωάννης, σ. 88,2004)

¹⁰⁴ «Per gli Elleni la compiuta vittoria è sul Bosforo, per gli Italiani l'unità nazionale è sul Tebro: questi avranno gloria e pace a Roma, quelli non potranno averla che a Costantinopoli » (Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ.146)

¹⁰⁵ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 138

¹⁰⁶ «... και στις όχθες του Άρνου ακούστηκε ο ύμνος του Ρήγα ντυμένος με ιταλικές νότες από τον συνθέτη του Giovani da Procida» «πόση ποίηση στον θαυμασμό σε μία τόσο μεγάλη χρονική απόσταση στο ίδιο έδαφος ενός Λεωνίδα και ενός Μπότσαρη, ενός Πελοπίδα και ενός Μιαούλη, ενός Μιλτιάδη και ενός Κανάρη, ενός Ξέρξη και ενός Ιμπραήμ, ενός Τυρταίου και ενός Ρήγα, ενός Όμηρου και ενός Βύρωνα» *Scene elleniche* https://archive.org/details/bub_gb_oLkQfrYeKfQC/page/n13/mode/2up ημερομηνία πρόσβασης 5/6/2022

Aleardo Aleardi (1812-1878)

Γεννήθηκε στη Βερόνα το 1812 και ήταν θερμός πατριώτης. Είναι βασικός εκπρόσωπος της δεύτερης περιόδου του ρομαντισμού. Οι Αυστριακοί τον φυλάκισαν δύο φορές μετά τη συμμετοχή του στα κινήματα του 1848-1849 και ο ίδιος έγινε γερουσιαστής μετά την απελευθέρωση το 1873. Τον χαρακτηρίζει μία θλίψη και το έργο του είναι γεμάτο από μία αίσθηση του φανταστικού και του εξωτισμού.

Υμνεί το παρελθόν ενώ ενώνει τον έρωτα για τη γυναίκα με αυτόν για την ίδια την Ιταλία. Εγκαινιάζει την Ρομαντική Αρκαδία, τη σύνδεση δηλαδή του συναισθηματισμού με τα κλασικά θέματα. Ενώ παρουσιάζει θέματα με τα οποία ασχολείται η ποίηση στον 19^ο αιώνα, όπως η αγάπη για την πατρίδα, ο έρωτας, η κοινωνική δικαιοσύνη τον βλέπουμε πολλές φορές να τα μεταφέρει στο πολύ μακρινό παρελθόν της ιστορίας ή της προϊστορίας. «Έγραψα περισσότερο με την καρδιά παρά με το μυαλό γιατί πιστεύω ότι η τέχνη πάνω απ' όλα είναι συναίσθημα» έλεγε ο Aleardi. Σύμφωνα με τη σκέψη του η αγάπη που νιώθει για την πατρίδα και η αγάπη του για την ποίηση έχουν στενή σχέση. Εκεί στηρίζεται η αναφορά του στην Ελλάδα, στους αγώνες της και τους ήρωες της. Επηρέασε πολύ τον Carducci αλλά και τον Pascoli.

Το πιο σημαντικό του έργο είναι η συλλογή του *Άσματα – Canti*. Την συλλογή ανοίγουν οι *Le prime storie* όπου περιγράφει το 18 την αρχή του κόσμου σύμφωνα με τη Βίβλο και ταυτόχρονα αναφέρει με ιδιαίτερο θαυμασμό τις μορφές του Ρήγα και του Μπότσαρη, του Βύρωνα και του Santore di Santarosa. Στο *Canto alla santa memoria di Giorgio mio padre* διαβάζουμε:

Vergine, ricordi
Quand'io varcava. con giocondo piede
Dell'infanzia la soglia? Allor non era
L'insurta Ellenia di leggiadre fole
Più novelliera, ma bensì tremende
Storie tesseva di battaglie al mondo
Plaudente¹⁰⁷.

¹⁰⁷ Τσόλκας Ιωάννης, , *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σ. 135

Στη συνέχεια παρουσιάζει την κατάσταση στον ελλαδικό χώρο το 1821 συγκρίνοντας τη με την σύγχρονη του όπου δεν δίσταζε ο κόσμος να τραγουδά τα λόγια του Ρήγα.

Allor d'Anacreonte il roseo
Carme, sbocciato sotto il guardo ardente
De le ionie fanciulle, abbandonato
Tacea. Ma non tacean ne le animose
Veglie d'Epiro, e per le vie d'Atene
Gli agitatori cantici di Riga¹⁰⁸.

Βλέπουμε τη μορφή του Ρήγα ως συγγραφέα ποιημάτων που ξεσηκώνουν τον κόσμο. Θυμάται το τραγικό τέλος του ως προδομένου.

Misero! il teschio del gentil tradito,
Cura e sospir di tessale donzelle,
Avea le porte decorato un tempo
De lo infermo Serraglio¹⁰⁹.

Υμνώντας τους Έλληνες ήρωες ο Aleardi επιχειρεί να διατηρήσει άσβεστη τη φλόγα της ιερής αγάπης για την πατρίδα στους Ιταλούς. Για τον σκοπό αυτό εμπνεύστηκε και από την αρχαία αλλά και από τη σύγχρονη τους Ελλάδα. Οι σύγχρονοι ήρωες στα μάτια του είναι συνεχιστές των αρχαίων και για αυτό και οι Ιταλοί πρέπει να έχουν τα ίδια ιδανικά και οράματα.

Κόρη, θυμάσαι
Όταν εγώ διέσχιζα με χαρούμενο πόδι
Της παιδικής μου ηλικίας το κατώφλι; Τότε δεν ήταν
Η επαναστατημένη Ελλάδα των χαριτωμένων μύθων
Πιο παραμυθένια, αλλά αντίθετα φοβερές
Ιστορίες μαχών έπλεκε, στον κόσμο που χειροκροτούσε
¹⁰⁸ Τότε του Ανακρέοντα το αισιόδοξο ποίημα,
Ανθισμένο από το φλογερό βλέμμα
Των Ιονίων κοριτσιών, εγκαταλελειμμένο
Σιωπούσε. Μα δεν σιωπούσαν στις γενναίες
Φρουρές της Ηπείρου, και στους δρόμους της Αθήνας
Οι επαναστατικοί ύμνοι του Ρήγα.

¹⁰⁹ Τσόλκας Ιωάννης, ο.π., σ. 136, 2004

Κακόμοιρε! Το κρανίο τού αγαπημένου προδομένου,
Έγνοια και θρήνος των Θεσσαλών κοπελιών
Διακόσμησε τις πόρτες κάποτε
Του άρρωστου σαραγιού.

Ippolito Nievo (1831-1861)

Πρόκειται για έναν πολύ σημαντικό διανοούμενο του ιταλικού Risorgimento και αντιπροσωπευτικό αντιπρόσωπο του ιστορικού – αγροτικού μυθιστορήματος. Γεννήθηκε το 1831 στην Padova. Μεγάλωσε με τις ιδέες του φιλελευθερισμού και της ανεξαρτησίας και σε ηλικία 17 χρονών μπήκε στην Εθνοφρουρά. Το έργο του είναι μεγάλο και σημαντικό. Παράλληλα με το πτυχίο του από το Πανεπιστήμιο της Padova δημοσιεύει άρθρα, εργάζεται ως συμβολαιογράφος και γράφει αγροτικά μυθιστορήματα.

Εκτός από λογοτέχνης είναι κυρίως πατριώτης και υποστηρικτής του Mazzini και του Garibaldi, και δεν διστάζει να συμμετάσχει σε μάχες ή στην εκστρατεία των Χιλίων στη Σικελία. Πέθανε στο ναυάγιο του ατμόπλοιου *Ercole* το 1861, μόλις 30 χρονών.

Ένα από τα σημαντικότερα έργα του είναι το *Confessioni d'un italiano* (από τα σημαντικότερα έργα της πρώτης φάσης του ρομαντισμού) που το έγραψε ανάμεσα στο 1857-1858. Πρόκειται για ένα από τα πιο σημαντικά κείμενα της νεότερης λογοτεχνίας. Το έκδωσε το 1867. Μέσω αυτού επιθυμεί να προβάλει το αγροτικό στοιχείο δηλώνοντας τη σημασία της συμμετοχής του στον αγώνα. Επιθυμεί στη διαπαιδαγώγηση του λαού μέσω μίας «στρατευμένης» πολιτικά λογοτεχνίας.

Θέλει να αφυπνίσει το ιταλικό έθνος και να το ξεσηκώσει. Και ο μόνος τρόπος είναι ο παραδειγματισμός. Οι Έλληνες είναι προς μίμηση. Χρησιμοποιεί τους ήρωες τους ως σύμβολα.

...Ο Σπύρος ...μου λέει να σε παρακαλέσω να στείλεις στην Ελλάδα ένα ή και τα δυο παιδιά σου αν θέλεις να τα κάνεις άντρες. Εδώ ένα αγόρι 16 ετών δεν είναι πια ένας έφηβος αλλά ένας εχθρός των Τούρκων που μπορεί κολυμπώντας να πλησιάσει σε ένα καράβι τους και να το πυρπολήσει. Στείλε μας, στείλε μας το Luciano και αν θες τον Donato. Πείσε την Aquilina πώς να εις χωρίς ψυχή δεν αξίζει να ζεις · και πως πεθαίνοντας για μια υπόθεση ιερή και εξέχουσα πρέπει να φαίνεται μια αξιοζήλευτη τύχη σύμφωνα με τις χριστιανές μητέρες. Χθες ήταν η δεύτερη εθνοσυνέλευση των βουλευτών της Ελλάδας ανάμεσα στους κέδρους του Άργους (Κυνουρίας). Ο Υψηλάντης, ο Οδυσσέας (Ανδρούτσος), ο Μαυροκορδάτος, ο Κολοκοτρώνης !... Είναι ονόματα ηρώων που κάνουν να ξεχαστούν ο Μιλτιάδης, ο Αριστείδης, ο Κίμωνας και οι άλλοι αρχαίοι των οποίων η μνήμη ξαναζεί εδώ στα έργα των απογόνων. Εγώ στο

επαναλαμβάνω, Carlo...στείλε μας τα παιδιά σου. Για να είναι καλοί Ιταλοί θα πρέπει να γίνουν λιγάκι Έλληνες · και τότε θα δούμε εκείνο που δεν έχουμε δει μέχρι τώρα¹¹⁰.

Ένας από αυτούς είναι και ο Ρήγας που προετοίμασε τον ελληνικό αγώνα οπότε είναι το καλύτερο πρότυπο για τους Ιταλούς που πρέπει να πολεμήσουν τους Αυστριακούς.

Rigas il poeta avea fondato la prima Eteria; (...)gli esuli dell' Ellade ispiravano a tutta Grecia il disegno di terribili rappresaglie. Quella non si manifestava (...)la speranza di rigenerare la grecia colla politica dei Fanarioti era svanita¹¹¹.

Με τον Ρήγα συναντιούνται και στην άποψη για τις γυναίκες. Και οι δύο τις θέλουν δυναμικές, ισάξιες με τους συντρόφους τους. Με έντονη παραστατικότητα ο Nievo περιγράφει τον ηρωισμό και το αγωνιστικό πνεύμα των Ελληνίδων γυναικών, την τόλμη και την παλικάριά τους, που ως γνήσιες πατριώτισσες πολεμούν στο πλευρό των ανδρών τους – ίσως επιθυμεί ταυτόχρονα να επικρίνει της Ιταλίδες γυναίκες της αριστοκρατίας και της αστικής τάξης

Κάρλο, αδελφέ μου, Η Ελλάδα με θέλησε και τελικά με έχει. Να που μοίρασα την καρδιά μου ανάμεσα στις δυο πατρίδες τις πιο μεγάλες και δυστυχημένες που άνθρωπος μπορεί ποτέ να τύχει γεννηθείς... Στην Κέρκυρα επιβιβάστηκαν αρκετοί Ιταλοί φυγάδες από τη Νάπολη και από το Πιεμόντε σκοπεύοντας να χύσουν για την Ελλάδα το αίμα τους που δεν είχαν μπορέσει να χύσουν για την πατρίδα τους. Εγώ έκλαιγα στο λέω ως καλή Βενετσιάνα. Μόνο όταν άγγιξα το έδαφος της Λακωνίας αισθάνθηκα να πάλλεται στην καρδιά μου το πνεύμα των αρχαίων Σπαρτιατιστών. Εδώ οι γυναίκες είναι συντρόφισσες των ανδρών και όχι οι υπηρέτριες των επιθυμιών τους. Η σύζυγος και αδελφή του Τζαβέλα έριχναν από τους βράχους του Σουλίου πέτρες και βράχους στους σβέρκους των Μουσουλμάνων τραγουδώντας ύμνους θριάμβου. Στη σημαία της Ζαχαρία προσέτρεξαν οι γυναίκες της Σπάρτης οπλισμένες με κοντάρια και σπαθιά. Η Μαυρογένους διατρέχει τις θάλασσες με ένα πλοίο, ξεσηκώνει την Εύβοια και υπόσχεται ότι θα παντρευτεί όποιον εκδικηθεί τους Οθωμανούς για το μαρτύριο του πατέρα της. Η σύζυγος του Κανάρη σ' όποιον της έλεγε ότι είχε για σύζυγο ένα γενναίο, απαντούσε: - Αν δεν ήταν θα τον παντρευόμουν; -Έτσι, ω Carlo ανασταίνονται τα έθνη...¹¹²

¹¹⁰ Nievo, *Le Confessioni*, σσ. 303 – 304.

¹¹¹ Casini Simone, *Sul Filellenismo Nieviano*, A cura di Nicolò Mineo *Letteratura E Risorgimento*, Fabrizio Serra Editore Pisa Roma, 2011, σ. 138 «Ο Ρήγας, ο ποιητής, είχε ιδρύσει την πρώτη εταιρεία,...οι εξόριστοι της Ελλάδας εμπνέανε σε όλη την Ελλάδα το σχέδιο των τρομερών αντεκδικήσεων. Εκείνη δεν εκδηλωνόταν (...) η ελπίδα να αναγεννηθεί η Ελλάδα με την πολιτική των Φαναριωτών είχε εξαλειφθεί.»

¹¹² Nievo, *Le Confessioni*, σσ. 303 – 304.

Στο κεφάλαιο 21 ο μικρός γιος ενθουσιασμένος έρχεται και ανακοινώνει «Θα γίνω αντιθέτως ο ήρωας κάποιου άσματος, και οι γυναίκες του Άργους και της Αθήνας θα θυμούνται το όνομά μου μαζί με εκείνα του Ρήγα και του Μπότσαρη¹¹³».

Και αυτός, λοιπόν, παρουσιάζει την εικόνα του Ρήγα ως σπουδαίου ποιητή, εμπνευστή όλων των Ελλήνων για τον γενικό ξεσηκωμό τους.

¹¹³ Nievo, *Le Confessioni*, σ.339.

Giuseppe Carducci (1835-1907)

Ο Carducci είχε κληρονομήσει από τον διαφωτιστή γιατρό πατέρα του (ο οποίος ήταν και μέλος των καρμπονάρων) την αγάπη για την ελευθερία, τις ανθρωπιστικές αξίες και τη λογική. Σπούδασε στη Φλωρεντία και τη Πίζα κλασική λογοτεχνία. Η αγάπη του για την Ελλάδα έχει ρίζες στις σπουδές του.

Αφιέρωσε τη ζωή του στις σπουδές, την ποίηση και τον πολιτισμό και για αυτό επιβραβεύτηκε το 1906 με το βραβείο Νόμπελ. Είναι η σημαντικότερη προσωπικότητα του ιταλικού πολιτισμού στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Απέναντι στην απογοήτευση που επικρατούσε, καθώς θεωρούσε ότι οι πολιτικοί της Ιταλίας δεν ήταν άξιοι να ολοκληρώσουν την ένωση της πατρίδας, ο ίδιος αντιπροτείνει την ανάκτηση της ιταλικής κληρονομιάς και τη δόξα της πατρίδας. Έχει αντιμοναρχικές και αντικληρικές απόψεις. Βλέπει μία πατρίδα που ποτέ δεν χωρίστηκε πνευματικά γιατί την ένωνε η τέχνη και ο πολιτισμός της. Το ύφος του είναι πάντα έντονα λογοτεχνικό.

Την περίοδο ανάμεσα στη δεύτερη και τρίτη φάση του Risorgimento οι σχέσεις Ελλάδος και Ιταλίας γίνονται πολύ πιο στενές. Από τη μία ο Mazzini προσκαλεί για ξεσηκωμό όλων των βαλκανικών λαών εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τον σχηματισμό μίας Ανατολικής Ομοσπονδίας και από την άλλη ο Garibaldi ενθουσιάζει του Έλληνες που τον παραβάλλουν με τους ήρωες του 1821. Και ο ίδιος ο Όθωνας στο πλαίσιο αυτού του ενθουσιασμού το 1861 ήρθε σε μυστική επικοινωνία με τον Garibaldi και τον Ιταλό βασιλιά Vittorio Emanuele για μία γενική εξέγερση Ελλήνων, Σέρβων και Μαυροβουνίων. Υπέγραψαν, μάλιστα, και συμφωνία, το καλοκαίρι του 1862 ο Δημήτριος Μπότσαρης εκπροσωπώντας τον Όθωνα και ο Ούγγρος γαριβαλδινός στρατιωτικός Stefano Turri «κοινής δράσης και βοήθειας». Στις πρώτες στροφές του έργου του “*Nei primi giorni del MDCCCLXII*” της συλλογής *Levia gravia* (1861-1871) χαιρετίζει την ένοπλη βοήθεια της Ιταλίας προς την Ελλάδα. Σε αυτό βλέπουμε τον Έλληνα αγωνιστή να καλεί σε βοήθεια την Ιταλία:

Te chiama il figlio d'Ellade
Sovra le tombe de' suoi padri eretto;
E acceso de la memore

Speranza e d'ira l'innovato petto

Guarda a le rupi tessale
Onde Orfeo scese e il re de' prodi Achille,
A l'Egeo sacro, a l'isole
Radianti d'omeriche faville;

Guarda, e i fraterni vincoli
Rompe e l'oblique bavare dimore.
Preme, ancor preme i barbari
Di Riga il canto e di Bozzàri il core¹¹⁴.

Ο Παλαμάς λέει με την ευκαιρία του θανάτου του Carducci ότι

ξαναπάει τη φαντασία του προς τα χαριτωμένα και δυνατά έργα του ελληνικού νου, που υμνολογούν την αγαθοσύνη της Φύσης· εκεί που της σκέψης του της αρέσει κάποιος κομψός επικουρισμός λεπτοχρωματισμένος από μια μελαγχολία. Ο ποιητής γίνεται πιο πολύ τεχνίτης από τότε που εξουσιάζει πιο πολύ την ορμή του, αφιερώνει περισσότερο καιρό και φροντίδα στην εύρεση της τελειωτικής έκφρασης. Τη συμπυκνώνει σε στροφές γερά σκαλισμένες σαν αρχαίες μεντάγιες. Ζωηρότατο αίσθημα της φύσης και της ζωής, ακόμα και στα πιο νεωτεριστικά σημεία της, συγκίνηση, βαθιά σφραγισμένη

¹¹⁴ Ζώρας Γ. Γεράσιμος, *Η Ιταλική Παλιγγενεσία και ο απόηχος της στην Ελληνική Λογοτεχνία*, Ανάτυπο από την «επιστημονική Επετηρίδα» της ΦΣ του Πανεπιστημίου Αθηνών, Τομ. ΜΒ' (2010-2011), Αθήνα 2011, σ.154,

Σε καλεί το παιδί της Ελλάδας
όρθιο πάνω από τους τάφους των πατέρων του
με ξαναμμένο το πρωτοπόρο στήθος του
από την αγωνιώδη ελπίδα και την οργή.

Κοιτάει τους βράχους της Θεσσαλίας
από τους οποίους κατέβηκε ο Ορφέας και ο βασιλιάς των γενναίων, ο Αχιλλέας
στο ιερό Αιγαίο, στα νησιά
που ακτινοβολούν από τις ομηρικές σπίθες.

Κοιτάει τους αδελφικούς δεσμούς
και καταστρέφει τους ανέντιμους βαυαρικούς οίκους
πιέζει, ακόμη πιέζει τους βαρβάρους
ο Θούριος του Ρήγα και η καρδιά του Μπότσαρη.

με την προσωπικότητά του, αγνάντια στις μεγάλες σελίδες της ιστορίας, αναζήτηση μιας μορφής αριστοκρατικής και δύσκολης¹¹⁵.

Ο ίδιος λατρεύει την Ελλάδα. Γράφει:

Πάρα πολύ επαχθής από τη νεότητα έπεσε η ζωή πάνω μου, για να μπορέσω εγώ να ξανασηκωθώ κάποτε σ' εκείνο το θεϊκό ουρανό της Ελλάδας στον οποίο ένα μακρινό κομματάκι της μου χαμογέλασε εκείνη την ημέρα των είκοσι χρόνων μου ανάμεσα από τα σύννεφα¹¹⁶.

Θεωρεί την Ελλάδα συνώνυμο της λέξης σωφροσύνη, την ισορροπία της κλασικής και της σύγχρονης επιστήμης. Η σωφροσύνη-Ελλάδα αποτελεί μέρος της φιλοσοφίας του.

Το 1897 σε μία ομιλία του στη Γερουσία υπερασπιζόμενος την Ελλάδα στο θέμα της Κρήτης θα ζητήσει από τους Ιταλούς να σεβαστούν τον αγώνα τους λέγοντας «..... Την πατρίδα, την ελευθερία, την ιδέα, αυτά τα άγια πράγματα, αυτές τις τρεις μόνες αληθινές πραγματικότητες που η Ελλάδα δημιούργησε¹¹⁷».

Αργότερα, το 1862 ο Carducci θρηνώντας τα βάσανα που η Ελλάδα υφίσταται από τους Βαυαρούς, θα πει: «στεναχωρεί ακόμα στεναχωρεί τους βαρβάρους / του Ρήγα ο Θούριος και του Μπότσαρη η καρδιά»¹¹⁸...

¹¹⁵ Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004, σ. 196

¹¹⁶ G. Carducci, *Lettere*, vol. VII, σελ. 1338,

«Tropo grave fin dalla gioventù è pesata la vita sopra di me, perchè io possa risollevarmi mai a quel divino cielo dell' Ellade cui un lontano lembo mi arrise in qualche giorno de' miei vent' anni fra le nubi!», (Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004, σ.198).

¹¹⁷ «la patria, la libertà, l' idea, queste sante cose, queste tre sole realtà vere che la Grecia ha fondato» (Τσόλκας Ιωάννης, *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004, σ.209)

¹¹⁸ Τσόλκας Ιωάννης, *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πεδίο, 2015 σ. 362 και 367

Luigi Mercantini (1821-1872)

Ο Mercantini (1821-1872) είναι ο ποιητής του *Ύμνου στον πόλεμο (Inno di Guerra)* το 1848 και αργότερα του *Ύμνου του Γαριβάλδη (Inno di Garibaldi)* το 1859¹¹⁹. Ο ίδιος είχε καταφύγει πρόσφυγας στα ελληνικά χώματα ¹²⁰μετά την αποτυχία της επανάστασης του 1848-1849 και αυτός είναι ένας ακόμα λόγος να αγαπά τη χώρα μας. Για αυτόν είναι γη ηρώων. Και αφού αυτή κατάφερε να διώξει δυνάστες τόσο τρομερούς τότε σίγουρα και η Ιταλία θα τα καταφέρει.

Αυτήν την Ελλάδα λατρεύει, τη σύγχρονη, παρόλο που γνωρίζει και την αρχαία. Αγαπάει τους Έλληνες που γνώρισε και έζησε μαζί τους και θέλει να τους κάνει γνωστούς στους δικούς του και να τους εμπνεύσει. Επιθυμεί να διαπλάσει τον χαρακτήρα των Ιταλών και να τους διαπαιδαγωγήσει ώστε να αποτινάξουν τον τύραννο από πάνω τους.

Στην Ιταλία επέστρεψε το 1852 και άρχισε να γράφει άρθρα και να δίνει ιδιαίτερα μαθήματα. Εξέδωσε μάλιστα και ένα γυναικείο περιοδικό, το *La Donna*, ενώ το 1860 ίδρυσε και το περιοδικό *Il Corriere delle Marche*, το σημερινό *Corriere Adriatico*. Το 1865 ανέλαβε την έδρα της Ιταλικής Λογοτεχνίας στο Παλέρμο και έμεινε εκεί ως το θάνατο του στις 17 Νοεμβρίου 1872. Περίπου 5000 πολίτες τον συνόδευσαν στην τελευταία κατοικία του.

Το έργο του αν και όχι ιδιαίτερα γνωστό σήμερα είναι μεγάλο. Ο ίδιος έγινε γνωστός κυρίως για τον *ύμνο του Γκαριμπάλντι* αλλά έχει γράψει πολλά ποιήματα. Από τα σημαντικότερα έργα του είναι το *La spigolatrice di Sapri* που έγραψε το 1857.

¹¹⁹ Και τα 2 μελοποιήθηκαν και τραγουδήθηκαν από τους επαναστατημένους Ιταλούς κατά τη διάρκεια του αγώνα της απελευθέρωσης. Στη συγγραφή τους είναι επηρεασμένος και από τον Σολωμό σε μεγάλο βαθμό. (Κεφάλαια Μαρία, *Luigi Mercantini: τόποι και ήρωες της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, (Μεταπτυχιακή εργασία) ΕΚΠΑ, 2016, σ. 44)

¹²⁰ «Η Ελλάς καίτοι μαστιζόμενη από παλαιάς βαρείας πληγάς, άνοιξε διάπλατες τας πύλας των πόλεων της εις τους εξόριστους αυτούς και τους εκάλεσε εις το τραπέζι με αγάπη αδελφής. Με δάκρυα ευγνωμοσύνης υποδεχόμεθα αυτό το δώρον το οποίον οι απόγονοί μας θα ενθυμούνται με αίσθημα θαυμασμού» (Εφημερίδα «Ομόνοια» του Τορίνου του Λορέντζο Βαλέριο) (Κεφάλαια Μαρία, *Luigi Mercantini: τόποι και ήρωες της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, (Μεταπτυχιακή εργασία) ΕΚΠΑ, 2016, σ. 36)

Ο Mercantini αφιερώνει στίχους του σε πολλούς ήρωες της ελληνικής επανάστασης.
Στον Ρήγα Φεραίο αφιερώνει ένα ολόκληρο ποίημα με αφορμή την εορτή της 25^{ης}
Μαρτίου το 1851 στη Ζάκυνθο με τίτλο *A Costantino Riga Ferreo*.

Σε αυτό αρχικά καλεί τον ελληνικό λαό να τον βλέπει ως αδελφό

Ελληνικέ λαέ,
μία τόσο όμορφη μέρα,
ξένο να μη με πεις,
πες με αδελφό

Σε άλλο ο Ρήγας παρουσιάζει το χωριό του

Μικρό χωριό είναι το Βελεστίνο,
αλλά η Ελλάδα είναι μία μεγάλη πατρίδα!
Και η Ελλάδα, ω Κωνσταντίνε,
ήταν όλη σου η ανάσα.¹²¹

Προχωρεί, μάλιστα, περιγράφοντας τον Ρήγα ως μικρό παιδί που αγναντεύει από το
βουνό και γονατισμένο φώναζε «Grecia mia, ti salvero!»

Τον φαντάζεται να φορά «il vello d'un orso»

Λίγο πιο κάτω μεταφράζει δύο στροφές του Θούριου στα ιταλικά και τις
συμπεριλαμβάνει στο ποίημα του

Or fino a quando
Tra le foreste,
In tra i burroni,
Come lioni,
Vivere, o bravi,
Ci toccherà?
Sol libera un' ora, un' ora val piu
Che venti e venti anni di rea servitu!

¹²¹ Picciol borgo è Velestino,
ma la Grecia una gran patria!
E la Grecia, o Constantino,
era tutto il tuo sospir.

Per non servire
Gli empi tiranni,
Fuggono i Greci
Del sole il raggio?
Meglio tanti anni
Di vii servaggio,
Che un'ora sola
Di libertà?¹²²

Και όταν οι Κλέφτες ακούν τις στροφές αυτές τότε αλλάζουν χρώμα και οι καρδιές τους χτυπούν.

Ποιος είσαι εσύ που μαζεύεις με την περήφανη φωνή σου τις ορδές μας και ξυπνάς τις καρδιές μας;¹²³

Και ο ίδιος ο Ρήγας παρουσιάζει τον εαυτό του

Εγώ είμαι ένας Έλληνας που τον πόλεμο στην ελληνική γη έρχομαι να σας αναγγείλω.
Και συνεχίζει ο Ρήγας: πώς γίνεται να ζει κανείς σκλάβος σε ένδοξη γη, με θείες μνήμες.
Τη στιγμή που ο Θεός προσφέρει τόσο χαρούμενη πατρίδα πώς γίνεται ένας τύραννος να την μετατρέπει σε έρημο; Αλλά ακόμα και αν κάποιος πήρε τις πόλεις ποτέ δεν θα καταφέρει να ξεριζώσει την αρχαία περηφάνια και να αφαιρέσει το αίμα των ένδοξων προγόνων. Τα σπαθιά των Ελλήνων σύντομα θα φανούν μαζεμένα γύρω από τον Ρήγα και οδηγώντας σε πόλεμο¹²⁴

¹²² (Κεφάλαια Μαρία, *Luigi Mercantini: τόποι και ήρωες της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, (Μεταπτυχιακή εργασία) ΕΚΠΑ, 2016, σ. 44)

¹²³ *idem*, σ. 50

Chi sei tu che vieni a intronar del tuo grido
i nostri dirupi soggiorni di lupi?

¹²⁴— Chi sei che dal labbro diffondi un arder

Che un rapido incendio ci sveglia nel cor? —

— Un Greco, o fratelli, son io che la guerra

Per r ellena terra — vi vengo a nunziar!

E l'ora si affretta! figliuoli di eroi,

Sorgete, che a voi si aspetta il pugnar!

Noi schiavi in un suolo vestito di glorie?

Noi schiavi fra tante divine memorie?

1 cieli una patria sì allegra a noi danno,

E tutta in deserto la muta un tiranno?

Ma se ci ha rubate degli empi 1' artiglio

Ο Ρήγας ξεσηκώνει τον κόσμο. Τον ακολουθεί μετά στη Βλαχία και τον επικαλείται:

Ω Ρήγα,
ω εκλεκτέ της Ελλάδας γιε,
πόση αγάπη ξυπνάς σε εμένα.

το τι σημαίνει η αγάπη
του πάτριου λίκνου,
το μαθαίνει από εσένα η καρδιά, Ρήγα

αγαπάτε τον Ρήγα,
τον αγαπητό του Θεού
προφήτη και μάρτυρα
της πατρίδας του ¹²⁵!

Και απορεί πού χάθηκε ο Ρήγας για να τονίσει ότι έδωσε το αίμα του για την Ελλάδα προδομένος.

Le pingui campagne, le altere città,
No, mai, no, 1' antica fierezza del ciglio,
No, il sangue de gli avi mai tòr ci potrà!
giorno di luce, che a' santi tuoi rai
Le spade vedrai — de' Greci avvampar,
T' affretta, o gran giorno: le schiere, che or vedi
Qui a Riga d' intorno, son pronte a pugar»

¹²⁵ https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/a/0/5/metadata-06-0000007.tkl&do=111358.pdf&pageno=10&pagestart=1&width=406&height=603&maxpage=16&lang=el , ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22

O Riga! O eletto
di Grecia figlio
oh quanto affetto
tu svegli 'n me.

Che sia l' amore
del patrio nido
lo impara il cuore
Riga, da te.

Oh amate Riga
Si caro a Dio,
Profeta e Martire
del suo natio»

Δηλώνει ότι το σώμα του είναι στην Ίστρια θαμμένο, ανάμεσα στους μάρτυρες: «Tua spoglia ritolta nell'Istro sepolta, fra i martiri, o Riga, tu pur splenderai¹²⁶»

Συνεχίζει μιλώντας για τα διδάγματα του Ρήγα, για το πόσο οι Έλληνες εμπνεύστηκαν από αυτόν αλλά και πόσο οι δύο χώρες έχουν ανάγκη η μία την άλλη

Ναι, οι δύο λαοί οι δικοί μας,
ω Ρήγα, πιο γελαστοί
θα αγκαλιαστούν
εκείνη την μέρα¹²⁷.

Ο Mercantini αναφέρεται στον Ρήγα και σε άλλα σημεία του έργου του. Έτσι έχουμε αναφορά στις Ωδές όπου τον συμπεριλαμβάνει στα τέσσερα σημαντικότερα πρόσωπα των Ελλήνων μαζί με αυτά του Όμηρου, του Λεωνίδα και του Μπότσαρη. Έχουμε, όμως αναφορά και στο ποίημα του *Για την Ελληνική Σημαία* όπου καλεί σε πόλεμο ενθουσιασμένος στο άκουσμα του Θούριου.

¹²⁶ «Το απογυμνωμένο σου σώμα στην Ίστρια θαμμένο, ανάμεσα στους μάρτυρες, Ρήγα, θα λάμπεις. «

¹²⁷ «*Si le due genti
che piu ridenti
si abbracceranno,
le nostre, o Riga,
quel dì saranno*»

https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/a/0/5/metadata-06-0000007.tkl&do=111358.pdf&pageno=10&pagestart=1&width=406&height=603&maxpage=16&lang=el , ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22

Άλλες αναφορές

Ο **Zecchini Pierviviano** (1802-1882), συγγραφέας μίας τραγωδίας με τίτλο ο *Λάμπρος Τζαβέλας καπετάνιος του Σουλίου* έγραψε και μία σημαντική και εκτενή (487 σελίδες) μελέτη για τη σύγχρονη Ελλάδα με τον τίτλο *Εικόνες της σύγχρονης Ελλάδας – Quadri della Grecia Moderna* όπου επιχειρεί να αποδείξει το γεγονός ότι οι σύγχρονοι Έλληνες είναι απόγονοι των αρχαίων. Σε αυτό το έργο, στο 22^ο κεφάλαιο θυμάται τον Ρήγα ως ποιητή και λέει: «La famosa canzone di Riga, cominciava con queste parole: Su via , figli degli Elleni» ¹²⁸. Λίγο αργότερα τον αποκαλεί «καινούργιος Τυρταίος» ενώ στο 2^ο κεφάλαιο υπάρχει άλλη μία αναφορά: «le patrie virtù di Riga» (*οι της πατρίδος αρετές του Ρήγα*).

Άλλος φιλέλληνας που στο έργο του παρουσιάζει τον Ρήγα είναι ο καθηγητής **Ferdinando Rossi** (1827-1895) που έγραψε δύο λόγους για την Ελλάδα, ένας για την αρχαία και ένας για τη σύγχρονη. Οι λόγοι αυτοί εκφωνήθηκαν στην αίθουσα της Αθηνάς της Τεργέστης και παρουσιάζει και αυτός τον Ρήγα ως έναν νέο Τυρταίο:

ο οποίος από απλός έμπορος από το Βελεστίνο της Θεσσαλίας, έγινε το πρότυπο του ελληνικού απελευθερωτικού αγώνα, συγκρότησε την Εταιρεία, χρησιμοποιούσε όπλα και στίχους:..... Τα ποιήματα του Ρήγα θα είναι πάντα ένα από τα πιο όμορφα πετράδια της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας και δεν θα παύσουν ποτέ να αντηχούν στα χείλη των Ελλήνων, μέχρι τότε που αυτοί θα έχουν μνήμη της απελευθέρωσής τους.

Δεν διστάζει, μάλιστα, να αντιπαραβάλει τα ποιήματα του Ρήγα με αυτά του Τυρταίου για να αποδείξει την αξία του¹²⁹.

Στο βιβλίο του Luigi Ciampollini *Storia del Risorgimento della Grecia* του 1846 διαβάζουμε «L' Eteria piantala per opera di Atanasio Riga¹³⁰ : mette radici in Grecia e fuori» και λίγο πιο κάτω:

e fattone consapevole un giovane Tessalo chiamato Atanasio Riga, davagli commissione di mandare questo pensiero ad effetto, somministrandogliene i mezzi con la pecunia e con le aderenze. Piena la mente dei concetti del Maurocordato e caldo di patrio zelo,

¹²⁸ https://archive.org/stream/bub_gb_9FCLGIhJkeYC/bub_gb_9FCLGIhJkeYC_djvu.txt
ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022

«Το διάσημο τραγούδι του Ρήγα άρχιζε με αυτές τις λέξεις: Δεύτε παίδες Ελλήνων»

¹²⁹ Τσόλκας Ιωάννης , *Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004 σελ. 220

¹³⁰ Το όνομα Αθανάσιος είναι ένα από αυτά που λανθασμένα είχαν αποδοθεί στο Ρήγα ελλείψει προσωπικών πληροφοριών. Ο Mercantini θα τον αποκαλέσει Κωνσταντίνο.

trasferivasi il Riga da Bucarest , ove stava in officio coll' Ospodaro, a Vienna , e
subitamente mettevasi in cerca di quei Greci che sapeva in quella città attendere alla
mercatura , o agli sludj nelle scuole

Αργότερα, μάλιστα, μας δίνει πληροφορίες για τη συμμετοχή του Ρήγα και του Γαζή
σε εταιρία

Fattosi dal Gazzi c dal Riga consapevoli del segreto molte persone, con accese parole
infervoravanle ad ascriverne altre in quella congrega che fu detta Gloria o società degli
amici.

Ακολουθεί η περιγραφή της σύλληψης του αλλά και της απόπειρας του να
αυτοκτονήσει. Υποστηρίζει μάλιστα ότι στην Κωνσταντινούπολη φίλοι του Ρήγα
μεσολάβησαν και κατάφεραν να κερδίσουν την αθώωση του, λέγοντας ότι ήταν νέος
και τα νιάτα τον συνεπήραν αλλά δεν κατάφεραν να συγκεντρώσουν τα 100000
πιάστρα που είχαν τάξει σε έναν υπουργό του Σουλτάνου για τη μεσολάβηση και για
αυτό η διαταγή απελευθέρωσης δεν στάλθηκε ποτέ¹³¹.

Ο Ciampollini δεν βλέπει μόνο τον ποιητή, τον αντάξιο του Τυρταίου. Βλέπει και τον
πολίτη:

versi di ferventi e liberi spirili, che propagali per ogni lato, cantaronsi prima dai Clefti
nelle montagne ; incesasi la guerra , dai soldati nelle battaglie , dal popolo nelle piazze ,
nelle adunanze , ne' conviti. Non mancherà per correr di tempo la fama al poeta , ma la
memoria del cittadino viverà sempiterna¹³².

Και μετά τον θάνατο του *ogni umore sedizioso si fosse spento* αλλά η φλόγα δεν
έσβησε και μία άλλη εταιρία δημιουργήθηκε λίγο αργότερα¹³³.

Στο δεύτερο βιβλίο μάλιστα αναφέρεται στο ύμνο του Ρήγα στα πρότυπα της
Μασαλιώτισσας.

¹³¹Ciampollini Luigi

https://archive.org/stream/bub_gb_Tg_8Fg4n2IC/bub_gb_Tg_8Fg4n2IC_djvu.txt

ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22

¹³² «στίχοι ένθερμων και ελεύθερων πνευμάτων, που τους διαδίδουν σε κάθε μέρος,
πρωτοτραγουδισμένοι από τους Κλέφτες στα βουνά. ... τον πόλεμο, από τους στρατιώτες
στις μάχες, από τον λαό στις πλατείες, στις συναθροίσεις, στα συμπόσια. Δεν θα λείψει λόγω
έλλειψης χρόνου η φήμη του ποιητή αλλά η μνήμη του πολίτη θα ζήσει αιώνια».

¹³³ Ciampollini Luigi, βιβλίο πρώτο,

https://archive.org/stream/bub_gb_Tg_8Fg4n2IC/bub_gb_Tg_8Fg4n2IC_djvu.txt

ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22

Mario Rapisardi (1844-1912)

Ο Rapisardi (1844-1912) υπήρξε υποστηρικτής του Risorgimento. Συνομιλούσε με τον Carducci. Στο έργο του *odi civili* (1864) υπάρχει ένα ποίημα αφιερωμένο στη Πολωνία. Εκεί διαβάζουμε άλλη μία αναφορά στον Ρήγα ως Τυρταίο.

Alla Polonia
Che sì lunga versasti onda di pianto?
Fra questa di tiranni ardua rovina
E rovesciar di troni
Ed infranger di scettri e interminato
Di vittorie fragor, ch'empie di suoni
E di stupore il più remoto lido?
Come tacere al grido
De le vittoriose itale squadre;
Come al tuonar del combattuto Egeo,
Dove il figlio di Despo e di Cordato
L'inno intuona di Riga e di Tirteo,
Tu, che fosti di prodi esempio e madre¹³⁴?

Δεν πρέπει να ξεχνάμε βέβαια ότι πολλοί Έλληνες ποιητές μεταφράστηκαν από Ιταλούς και τα ποιήματα τους κυκλοφόρησαν στα ιταλικά. Ένας από αυτούς ήταν και

¹³⁴ https://it.wikisource.org/wiki/Autore:Mario_Rapisardi ημερομηνία πρόσβασης 25/6/22

«Στην Πολωνία

εσύ που χύνεις τόσο καιρό κύματα δάκρυα
ανάμεσα στα ερείπια των τυράννων
και την ανατροπή των θρόνων
και το σπάσιμο των σκήπτρων
και τον ατελείωτο βρυχηθμό των νικών
που γεμίζει με ήχους και ξάφνιασμα το πιο απόμακρο λίκνο
πώς να σωπάσεις μπροστά στα ουρλιαχτά των νικηφόρων ιταλικών ομάδων
πώς μπροστά στις βροντές των σκληρών μαχών του Αιγαίου;
όπου ο γιος της Δέσπως και του Κορδάτου
τον ύμνο του Ρήγα και του Τυρταίου εικάζει
εσύ που ήσουν των ανδρείων παράδειγμα και μάνα»

ο Agostino Carlatο που το 1882 μεταφράζει στα ιταλικά το ποίημα του Κωνσταντίνου Τριανταφύλλη με τίτλο *A Giuseppe Garibaldi*. Η δεύτερη στροφή του ποιήματος λέει:

Garibaldi e Canario,
questi due eroi divini,
la gloria non s'invidiano;
Riga stringe a Mazzini
quella man fraterlevole
che tant luce die¹³⁵

¹³⁵ Ζώρας Γ. Γεράσιμος, *Η ιταλική Παλιγγενεσία και ο απόηχος της στην Ελληνική Λογοτεχνία*, Ανάτυπο από την «επιστημονική Επετηρίδα» της ΦΣ του Πανεπιστημίου Αθηνών, Τομ. ΜΒ' (2010-2011), Αθήνα 2011, σ.163

« Ο Γκαριμπάλντι και ο Κανάρης
αυτοί οι δύο θεϊκοί ήρωες
δεν ζηλεύουν τη δόξα.
Ο Ρήγας σφίγγει του Mazzini
το αδελφικό χέρι και πολύ φως δίνει»

Επίλογος

Ο Ρήγας Φεραίος είναι μία από τις σημαντικότερες μορφές της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Το πνεύμα του προέτρεχε πολύ πιο μπροστά από την εποχή του. Φαντάστηκε μία βαλκανική χερσόνησο ελεύθερη από όλα: από τους Οθωμανούς, από περιορισμούς, θρησκευτικούς και γλωσσικούς. Για αυτόν όλοι οι λαοί των Βαλκανίων, Έλληνες, Σέρβοι, Αλβανοί, Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Τούρκοι ήταν ισότιμοι και θα δημιουργούσαν μία νέα ελεύθερη πολιτεία όπου θα εκπροσωπούνταν όλοι αναλογικά. Ήταν η σκέψη του ώριμη και ολόκληρη. Το σχέδιο του δεν είχε κενά. Το έργο του μας φανερώνει την προσπάθεια του να διαπαιδαγωγήσει τους Έλληνες, να τους θυμίσει το ποιοι είναι και από ποιους κατάγονται, να τους αναγκάσει να διεκδικήσουν ό,τι είχαν χάσει.

Προέβη σε μεταφράσεις-παραφράσεις κειμένων που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στο σκοπό του. Έτσι έχουμε το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* που φωνάζει την ανάγκη της ελευθερίας για την επιτυχία και ενός γάμου. Το *Φυσικής Απάνθισμα* που μεταλαμπαδεύει τις νέες γνώσεις της Ευρώπης στους νέους του ελλαδικού χώρου. Έχουμε τις *Χάρτες* του όπου φανερώνει τη συνέχεια της φυλής, τον *Νέον Ανάχαρση* που θυμίζει το μεγαλείο του παρελθόντος, το *Σύνταγμα* και την *προκήρυξη* που οργανώνει το κράτος που θα προκύψει μετά τον αγώνα, τη μορφή του *Αλεξάνδρου* που προτείνει ως πρότυπο προς μίμηση, το *Στρατιωτικόν εγκόλπιον* για να οργανωθεί ο στρατός και να εξασφαλίσει την καλή ψυχολογία του απέναντι στον καλύτερα οργανωμένο εχθρό. Έχουμε τον *Θούριο*, ένα προσκλητήριο πολέμου, που καμία ψυχή δεν μπορούσε να αφήσει ασυγκίνητη.

Ο άδικος θάνατος του πριν προλάβει να ολοκληρώσει το έργο του στέρησε από το έθνος την ευκαιρία ενός ξεσηκωμού, αλλά και μίας πνευματικής ανάτασης. Οι αρχές φρόντισαν να εξαφανίσουν το έργο του. Σε αυτό συνέβαλαν και οι διαταγές της επίσημης εκκλησίας που καλούσαν τις μητροπόλεις να καταστρέψουν όποια έργα του έπεφταν υπόψη τους.

Είχε προλάβει, όμως, να τραγουδήσει, να ψιθυρίσει την ελπίδα στις ψυχές του λαού. Είχε προλάβει να δώσει σάρκα στα όνειρα του. Και αυτό δεν μπόρεσε να ξεχαστεί. Ο λαός κράτησε τα λόγια του, νανούρισε τα παιδιά του με αυτά και αυτά θέριασαν και

τα έκαναν έργο. Όσο μπόρεσαν. Γιατί ήταν πολύ μεγάλο το σχέδιο του και αυτά ήταν μικρά μπροστά σε όλον τον κόσμο.

Το όνομα του έμεινε γνωστό και στη Δύση. Στην Ιταλία που μας ενδιαφέρει οι λογοτέχνες άκουσαν τα λόγια του στο θρόισμα του ανέμου, μαγεύτηκαν από τη δύναμη τους και έλπισαν να μείνουν και αυτοί στη μνήμη των λαών όπως αυτά, να γράψουν και αυτοί στίχους που θα ξεσηκώσουν το δικό τους λαό. Δεν ήταν γνωστό το υπόλοιπο έργο του. Γιατί ο Ρήγας δεν ήταν ένας απλός ποιητής αλλά χρησιμοποίησε την ποίηση για να ξυπνήσει στις καρδιές το όνειρο και να ξεκινήσει την επανάσταση. Τα πολιτικά του κείμενα έμειναν θαμμένα στη μνήμη λίγων που φοβήθηκαν να μιλήσουν σε πολλούς.

Για τους Ιταλούς ήταν και αυτός ένα πρότυπο μίμησης για τα παιδιά τους, για το λαό τους. Και είχαν ανάγκη τέτοια πρότυπα για να βρουν τη δύναμη να αποτάξουν τους κατακτητές που λυμαίνονταν την χώρα τους.

Λογοτεχνικοί γίγαντες, όπως, ο Nievo η μικρότερης σημασίας αλλά πάντα έξοχοι και μοναδικοί, όπως ο Aleardi, ο Brofferio, ο Mercantini και άλλοι θέλησαν να γευτούν λίγη από τη δόξα του ονόματος του Ρήγα. Το έργο τους αναζήτησε τους ήχους του δικού του. Οι καρδιές τους χτύπησαν στα λόγια του. Ο σπόρος είχε φυτευτεί και στην Ελλάδα αλλά και στην Ιταλία. Οι ιδέες του είναι μέσα στη σκέψη μεγάλων μορφών όπως ο Mazzini, που μοιάζει να τον γνωρίζει. Και οι δυνάστες κάθονταν σε θρόνους που τρίζουν. Το τέλος άρχισε την μέρα που στον θεσσαλικό κάμπο είχε ακουστεί το κλάμα ενός μωρού που το είπαν Ρήγα.

« Αρκετό σπόρο έσπεια. Το έθνος μου θα θερίσει γλυκό καρπό».

Τοιχογραφία του Φώτη Κόντογλου στο Δημαρχείο Αθηνών (1939-1940) .

<http://pandektis.ekt.gr/pandektis/handle/10442/64317>

Βιβλιογραφία

1. Αθανασιάδου Ελένη, *Η Ελλάδα στην εργοβιογραφία των Giosuè Alessandro Giuseppe Carducci & Giuseppe Regaldi*, (Μεταπτυχιακή εργασία) ΕΚΠΑ, <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/2766023/theFile> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
2. Ανδρέου Λουκάς, *Ρήγας Βελεστινλής: σταθμοί και όρια στην διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, (Διδακτορική διατριβή) ΕΚΠΑ, Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, 2002
3. Βρανούσης Λεωνίδα, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδοσις δευτέρα, Αθήναι, 1963
4. Δρούλια Λ. (2001). *Ρήγας, ένας άλλος Τυρταίος στα μάτια του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού*. *The Gleaner*, 23, 253–267. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eranistis/article/view/1531/1522> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
5. Ζώρας Γ. Γεράσιμος, *Η ιταλική Παλιγγενεσία και ο απόηχος της στην Ελληνική Λογοτεχνία*, Ανάτυπο από την «επιστημονική Επετηρίδα» της ΦΣ του Πανεπιστημίου Αθηνών, Τομ. ΜΒ' (2010-2011), Αθήνα 2011
6. «*Η φιλική Εταιρεία*», Αναμνηστικόν Τεύχος επί τη 150 Ετηρίδι, Υπό Ε. Γ. Πρωτοψάλτη, Αθήνα 1964
7. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΒ, 1975
8. Καγκελάρης Δ. Παναγιώτης, «Ο Ρήγας Φεραίος και ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός», *Πρακτικά Διεθνούς Ημερίδας ΙΠΜΕ*, σελ. 37-53, 2020
9. Καραμπερόπουλος Δημήτριος, *Ο Ρήγας μεταφραστής των Ολυμπίων του Μεταστάσιο*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, 2001 https://www.academia.edu/26783015/O_Ρήγας_μεταφραστής_των_Ολυμπίων_του_Μεταστάσιο ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
10. ———, *Η ζωή και το έργο του Ρήγα* http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 , ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
11. ———, *Ο Ρήγας Βελεστινλής και η σχέση του με τους Γιακωβίνους της Γαλλικής Επανάστασης*, Θεσσαλικό ημερολόγιο, τόμος 79, 2021, σελίδες 84-95

- https://www.academia.edu/46657464/O_Ρήγας_Βελεστινλής_και_η_σχέση_του_με_τους_Γιακωβίνους_της_Γαλλικής_Επανάστασης ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
12. ———, *Κοραής και Ρήγας ανασύρουν την πληγωμένη από τη σκλαβιά Ελλάδα: οι συμβολισμοί*, 28/6/2020 εφημερίδα Τα Νέα
<https://www.tanea.gr/print/2020/07/28/opinions/korais-kai-rigas-anasyroun-tin-pligomeni-apo-ti-sklavia-ellada-oi-symvolismoi/> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
13. Κεφάλαια Μαρία, *Luigi Mercantini: τόποι και ήρωες της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, (Μεταπτυχιακή εργασία) ΕΚΠΑ, 2016,
https://www.academia.edu/62756895/Luigi_Mercantini_τόποι_και_ήρωες_της_Ελληνικής_Παλιγγενεσίας, ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
14. Μπίρταχας Στάθης, “*Εκφάνσεις του ιταλικού φιλελληνισμού κατά τη δεκαετία του 1820*”. Φιλελληνισμός, Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα. Εε. Ά. Μανδουλαρά, Γ. Νικολάου, Λ. Φλιτούρης και Ν. Αναστασόπουλος. Αθήνα. Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2015, σ. 375-391.
15. *Ο Ρήγας Φεραίος*, <http://www.library-zagora.gr/feraios/>, ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
16. *Ρήγας Φεραίος*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα,
http://www.rhigassociety.gr/lifeergo.htm#_ftnref7 ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
17. Σαλπαδήμου Νίκη, *Ο Ρήγας Φεραίος ως λογοτέχνης*, 2018
<https://diastixo.gr/arthra/9177-velestinlis> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
18. Σγουρίδου Μαρία, Ζώρας Γεράσιμος, 2021 , *Ο Ρήγας Φεραίος, ο Μάρκος Μπότσαρης και ο Διονύσιος Σολωμός όπως απεικονίζονται μέσα από τις ποιητικές συνθέσεις του Luigi Mercantini*, ΕΚΠΑ, 2021,
https://www.academia.edu/63974574/O_Ρήγας_Φεραίος_ο_Μάρκος_Μπότσαρης_και_ο_Διονύσιος_Σολωμός_όπως_Απεικονίζονται_μέσα_από_τις_ποιητικές_συνθέσεις_του_Luigi_Mercantini ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
19. Στούκας Μιχαήλ, *Ρήγας Βελεστινλής (Φεραίος): Ο Πρόδρομος της Ελληνικής ανεξαρτησίας*, 6/4/19, εφημερίδα Πρώτο Θέμα.

- <https://www.protothema.gr/stories/article/879877/rigas-velestinlis-feraios-o-prodromos-tis-ellinikis-anexartisias/> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
20. Τσόλκας Ιωάννης, 2004. «*Τα Ολύμπια*» δρώμενα και τα ιδανικά «*Η Επίδραση του Ολυμπισμού στην Ανθρώπινη Πρόοδο*».
<https://spotlightpost.com/index.php/i-epidراسi-tou-olympismou> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
 21. , ———, *‘Η Ελληνική Παλιγγενεσία Και Ο Αντίκτυπος Της Στη Λογοτεχνία Της Ιταλίας Κατά Το 19ο Αιώνα’* (Διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο 2004
 22. ———, *Ιστορία της Ιταλικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πεδίο, 2015
 23. ———, *Ο «διαφορετικός» ιταλικός φιλελληνισμός, Φιλελληνισμός, Το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τους Έλληνες από το 1821 ως σήμερα*. Εε., Α. Μανδουλαρά, Γ. Νικολάου, Λ. Φλιτούρης και Ν. Αναστασόπουλος. Αθήνα. Εκδόσεις Ηρόδοτος, 2015, σ. 343-371.
 24. Ψαρρός Δημήτρης, *Πώς συλλογάται ο Πήγας;*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2020
 25. Aleardo Aleardi, *Canti*, Ottava edizione, G. Barbèra Editore, Firenze, 1899
 26. Asor Rosa Alberto, *Storia della letteratura italiana*, casa editrice La Nuova Italia, Firenze 1994
 27. Brofferio Angelo, *Scene elleniche antica e nuova Grecia*: 1, Τόμος 1, Torino 1844
 28. Casini Simone, *Sul Filellenismo Nieviano*, A cura di Nicolò Mineo Letteratura E Risorgimento, Fabrizio Serra Editore Pisa Roma, 2011
 29. Ciampollini Luigi, *Storia del risorgimento della Grecia*, Firenze, 1846
https://archive.org/stream/bub_gb_Tg_8Fg4n2IC/bub_gb_Tg_8Fg4n2IC_djvu.txt ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
 30. Desideri Antonio, *Storia e storiografia*, Volume 2, casa editrice G. D’Anna, Messina-Firenze , 1990
 31. Gallarini Luca, *Giuseppe Rovani storico della Grecia moderna*, Otto/Novecento, Anno XXXV - N°1 - Gennaio/Aprile 2011(pp. 25-53)
www.air.unimi.it ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
 32. Giosuè Carducci *Prosatore*, a cura di Paolo Borsa, Anna Maria Salvadè e William Spaggiari, XVII Convegno internazionale di Letteratura italiana “Gennaro Barbarisi”, Università di Milano, 2019

33. Katsiardi Olga, *Rigas Fereos, la Rivoluzione, la Grecia, i Balcani*. Atti del Convegno Internazionale "Rigas Fereos- Bicentenario della morte", Trieste, 4-5 dicembre 1997, a cura di Lucia Marcheselli-Lukas, Τεργέστη 1999, p. 59-81
34. *Letteratura italiana*, a cura di A. Tartaro- A. Simonini – R. Bertacchini – G. Manacorda, vol. 2, casa editrice Calderini, Bologna, 1991
35. Mercantini Luigi, Inno A Constantino Riga Ferreo
https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?rec=/metadata/a/0/5/metadata-06-0000007.tkl&do=111358.pdf&pageno=16&width=406&height=603&maxpage=16&lang=el ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
36. Nievo Ippolito, *Le confessioni di un Italiano*, Passerino, 2007
37. Pazzaglia Mario, 'L'ottocento', in *Letteratura Italiana* (Bologna: Zanichelli, 1996).
38. Rapisardi Mario, *Pensieri e giudizi , con l'aggiunta delle Odi civili e degli Aforismi* di Lucio Anneo Seneca e Publilio Siro. Edizione postuma, a cura di Alfio Tomaselli, Palermo, G. Pedone Lauriel, 1915.
39. Rapisardi Mario 1a ediz. delle prime tre Odi nei «Canti» di Mario Rapisardi Catania, C. Galatola, 1863
https://it.wikisource.org/wiki/Odi_civili/Alla_Polonia ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022
40. Spyridonidis Ilias, *L'Olimpiade di Pietro Metastasio tradotta dal rivoluzionario greco Rigas Fereos Velestinlis*, Università Aristotele di Salonicco Facoltà di Lettere Dipartimento di Lingua e Letteratura Italiana, 2020
41. Stamboulis Giorgio, *Radicali e moderati nell'Illuminismo balcanico: il pensiero politico di Adamantios Koraise Rigas Velestinlis*, Edizioni Univeristà di Trieste, 2020
42. «Storia e storiografia, dall'illuminismo all'età dell'imperialismo», casa editrice G. D' Anna, Messina-Firenze, 1990
43. Zanou Konstantina, *Transnational Patriotism in the Mediterranean, 1800-1850*, Stammering the Nation, Oxford publications, Oxford, 2018
44. Zecchini Pierviviano, *Quadri della Grecia moderna del dottor Pierviviano*, Venezia, 1806
https://archive.org/stream/bub_gb_9FCLGIhJkeYC/bub_gb_9FCLGIhJkeYC_djvu.txt ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022

ΤΕΣΣΕΡΑ ΑΥΤΟΓΡΑΦΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

„Θέοις ἐχούμεν συνημέζ. συνημέζι μεζα.“

Μιά φράση απ' τὸ χειρόγραφο τῆς «Φυσικῆς».

Εὐν. Γεώργ. Βασιλεὺς ἡμεῶν

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Ρήγα ἐπάνω σ' ἓνα βιβλίο ποὺ κατέχει σήμερον ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς (πρὸβλ. πῶς πάνω, σελ. 265, σημ. 2).

Ἐργα κυρίως Βασιλιν
ἀποστολὴ ποτ' ἐπ' αὐτῷ

Αὐτόγραφο τοῦ Ρήγα ἐπάνω σὲ παρτίκυλλα ἐνός βιβλίου, ποὺ κατέχει σήμερον ἡ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη (πρὸβλ. πῶς πάνω, σελ. 266, σημ. 1). Τὸ βιβλίο εἶναι μιὰ ἔκδοσις τῆς Βασιλείας (Basiliae) τοῦ 1561: *Proclus, De Sphaera... Cleomedis, De mundo... Arati, Phaenomena* κτλ.

Ρήγα Βασιλεὺς ἡμεῶν

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Ρήγα, χαραγμένη στὸν τοῖχο τῆς «Ἑλληνικῆς Ταβέρνας» τῆς Βιέννης (πρὸβλ. πῶς πάνω, σελ. 266, σημ. 1).

Οι εικόνες, όπου δεν αναγράφεται προέλευση, έχουν αντληθεί από το <http://www.rhigassociety.gr/new/sl1/> ημερομηνία προσβασιμότητας 25/6/2022

Η μετάφραση, όπου δεν δηλώνεται διαφορετικά, είναι της γράφουσας.